

RÉVÉSZ BÉLA**Hírszerzés, propaganda és ellenzék
Magyarországon.****Állambiztonsági jelentés 1976-ból a külső ellenség
és a belső ellenzék viszonyáról**

1974 júniusában Henry Jackson szenátor egy vezető tudósokból álló csoport által megfogalmazott, s az enyhülést bíráló tanulmányt köröztetett a szenátus Fegyverzet-ellenőrzési Albizottságának tagjai között. E dokumentum szerint „...a jelenlegi szovjet terminológiában a détente vagy a »békés egymás mellett élés« az ún. »kapitalista országokkal« szembeni nyílt katonai szembenállás stratégiai alternatívájaként szolgál. Nem jelenti a Szovjetunió és szövetségesei, valamint a liberális nyugati országok közötti konfliktus feladását [...] A közvetlen konfliktust a harc közvetett formái váltják fel, s nem-katonai, »ideológiaiaként« meghatározott eszközöket vetnek be: a szovjet gyakorlatban ez a kifejezés felforgatást, propagandát, politikai zsarolást és hírszerző tevékenységet jelent.”¹

Egy ugyanerről a kérdésről szóló szovjet tanulmányban ezt olvashatjuk: „A nemzetközi kapcsolatok rendszerének a békés egymás mellett élés elveire való átállítása döntő és visszafordíthatatlan vereséget mért [...] az imperialista politikai körök stratégiai irányvonalára [...] Ez] nem jelenti azt, hogy a szovjetellenesség a reális állami-politikai gyakorlat minden szintjén letette a fegyvert [...] A politika mellett a szovjetellenesség igen fontos megnyilvánulási területe a hivatalos és félhivatalos propaganda. A tőkés országok túlnyomó többségében a propaganda alapvető eszközei az antikommunista, szovjetellenes propaganda fő csatornáit.”²

Az amerikai és a szovjet kijelentés lényegét tekintve ugyanazt állítja. A frontvonal két oldalán szinte teljesen azonos logikával és retorikával jelezték azt az egyre növekvő bizalmatlanságot, amely a hetvenes évek elején megindult enyhülési folyamatnak vetett véget az évtized derekán.

¹ Idézi Henry KISSINGER: *Diplomácia*. Panem-McGraw-Hill-Grafo, Budapest, 1996. 745.

² B. KOROLJEV: A nemzetközi enyhülés és a szovjetellenesség. In: *A szovjetellenesség az antikommunizmus fő fegyvere*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 269–270.

Az ideológia kitüntetett szerepe viszont már korábban, azt követően erősödött meg a politikusi gondolkodásban és a nemzetközi praxisban, amikor a hatvanas évek elején lassú, de stratégiai jelentőségű változás indult meg a klasszikus hidegháború felől a békés egymás mellett élés irányába. A „kooperatív konfrontáció” (hatvanas évek), majd az enyhülés–détente (hetvenes évek első fele) korszakai egyértelművé tették, hogy a szembenállás nukleáris időszaka véget ért. Dulles amerikai külügyminiszter 1956-os kijelentése – „A művészet éppen az, hogy a háború szélére kerüljünk, de ne sodródjunk bele!”³ – pontosan ezt a cezúrát érzékeltette, és ez az alapelv érvényes maradt a berlini fal építése, a kubai rakétaválság, Csehszlovákia megszállása vagy a vietnami háború konfliktusainak idején is. A détente viszont nem azt célozta, hogy a kelet–nyugati ellentétet véglegesen felszámolja, hanem azt, hogy stabilabb, békésebb nemzetközi klímát teremtsen egy új típusú szabályozás, – ahogyan Brzezinski fogalmazott – a „kooperatív krízismenedzselés” keretein belül.⁴ Ezzel tulajdonképpen a másik fél is egyetértett, ha ellentétesen anticipálta is a helyzet történelmi kimenetelét. „A békés egymás mellett élés nem azt jelenti, hogy a két társadalmi rendszer közötti konfrontáció megszűnt. A harc tovább folyik a proletariátus és a burzsoázia, a világszocializmus és az imperializmus között a kommunizmus világméretű győzelméig” – olvasható a *Pravda* egy 1973-as írásában.⁵ Ha pedig a „forró” háború eszközei is kiszorultak ebből a küzdelemből azáltal, hogy a klasszikus hidegháború elért lehetőségei határához, akkor nem maradt más, mint az államok szintjéről a társadalom szintjére áthelyezni az akciókat, azaz az állampolgárt tenni a szándékolt politikai változások elsődleges célpontjává.⁶ Ezért vált kivételesen fontossá a II. világháborúbéli háborús propagandából továbbfejlesztett pszichológiai hadviselés⁷ módszereinek kidolgozása és alkalmazása az egyik oldalon, illetve

³ Idézi SALGÓ László: *A szuezi háromszög 1956*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 136.

⁴ Idézi F. D. BOBKOV–A. G. SZIDORENKO: *Az imperialista titkos szolgálatok szocialista országokkal szembeni ideológiai diverziója. Az állambiztonsági szervek ellenük folytatott harca*. Moszkva, 1973. (Nyersfordítás.) Rendőrtiszti Főiskola (a továbbiakban: RTF) Budapest, 1978. 90. RTF 15-472/1978. ÁBTL ÁB-anyag 186 (308). 23.

⁵ A *Pravda* a békés egymás mellett élésről, 1973. augusztus 22. Idézi F. D. BOBKOV–A. G. SZIDORENKO: i. m. 25.

⁶ Bővebben: RÉVÉSZ Béla: *Manipulációs technikák a hidegháború korai időszakában: Magyarország és a Szabad Európa Rádió, 1950–1956*. JATE, Szeged, 1996. <http://mek.oszk.hu/01900/01988>

⁷ Az amerikai hidegháborús diplomácia nagy alakja, George F. Kennan a szervezett politikai hadviselésről szóló memorandumában már 1948 májusában javasolta a nemzetbiztonsági bizottságnak egy kiterjedt politikai és propaganda-hadjárat beindítását: „Nyilvános és titkos hadműveletekre egyaránt szükség van. A nyilvános akciók sorába tartozik a szövetségkötés, a gazdasági intézkedések és a fehéropaganda

az „ideológiai diverzió”, a lélektani hadviselés elhárításának és a totális ellenpropaganda kifejtésének a gyakorlata a másik oldalon.

A propaganda eszközeivel vívott hadviselés gyakran egymással keveredő, olykor ellentmondásos kifejezéseinek és fogalmainak megértése érdekében figyelembe kell venni a korabeli állambiztonsági szervek által használatos ideologisztikus tartalmukat.⁸ A *fellazítás* – eszerint – „a nemzetközi erőviszonyok mozgása által kikényszerített, a békés egymás mellett élés lehetőségeit kihasználó taktika, amely főként az európai szocialista országok ellen irányul. A szocialista és a kapitalista világrendszer közötti nemzetközi méretekben folyó osztályharc és érintkezés egyik sajátos, az élet szinte minden területére kiterjedő, a mai korra jellemző megnyilvánulási formája, amely éppen úgy az antikomunizmus stratégiáját szolgálja, mint korábban a »feltartóztatás«, vagy a »felszabadítás« taktikája. Célja, hogy az ún. »békés« módszerekkel megbontsa a szocialista országok egységét, s szembeállítsa azokat egymással, mindenekelőtt a Szovjetunióval, s az egyes szocialista országokon belül erősítse a polgári, kispolgári nézeteket és hangulatokat.”

A *lélektani (pszichológiai) hadviselés* „olyan propagandamódszerek tervszerű felhasználása bizonyos nemzet (nemzetek csoportja) által háború vagy rendkívüli állapot idején, amelynek célja, hogy befolyásolják az ellenséges, semleges vagy baráti külföldi csoportok álláspontját, érzelmeit és magatartását, hogy azáltal elnyerjék támogatásukat a nemzet politikájához. Fogalma felöleli a propaganda és a különböző információs tevékenység tervszerű bevetését abból a célból, hogy ellenséges vagy más külföldi csapatok véleményét, érzéseit, magatartását és viselkedését olyan irányba befolyásolja, hogy ezzel elérje a saját nemzeti, politikai vagy katonai célkitűzéseinek támogatását.” Az „imperialista lélektani hadviselés” lényege, hogy 1) nem a meggyőzés, inkább a „politikai intervenció, a más országok belügyeibe való beavatkozás” eszköze; 2) a lakosság külön-

[vagyis az amerikai értékeket, életformát népszerűsítő pozitív kampány, például a Truman elnök által 1951-ben meghirdetett Igazság Program], míg a fedett akciók sorába a velünk szövetséges külföldiek [kelet-európai politikai emigránsok] támogatása, a fekete pszichológiai hadviselés, és az ellenséges országokban az ellenállási mozgalmak bátorítása.” Idézi MINK András: „Fekete könyv.” Antikomunista kampány az 50-es években. *Beszélő*, 2002/7–8. 42.

⁸ Az állambiztonsági munkában alkalmazott szakkifejezésekre lásd GERGELY Attila: *Állambiztonsági értelmező szótár*. BM Könyvkiadó 13-68/115/76., Budapest, 1980. ÁBTL AB 842. A továbbiakban azonban hasznosabb egy, a tárgyalt kategóriák összehasonlító elemzésével foglalkozó tanulmány megállapításait figyelembe venni: VARGA Sándor: *Imperialista fellazítás és lélektani hadviselés hazánk és a szocialista tábor ellen. Állambiztonsági tanulmány*. 1974. 3. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség 13-41/8/73. Budapest, 1973. ÁBTL 4. 1. ÁB-719. 21–33.

böző rétegeinek értelmére és érzelmére irányul, hogy azoknak „megrendüljön a marxizmus–leninizmusba vetett hite, a szocialista társadalomba vetett bizalma”; 3) az európai szocialista országok ellen a Szabad Európa Rádió a lélektani hadviselés, az ellenséges propaganda eszköze.

*Ideológiai diverzió*nak a marxista ideológia, a dialektikus világszemlélet ellen irányuló tevékenységet tartották, amely célja, hogy „a társadalomban és az egyes emberek tudatában egyaránt a kapitalista társadalmi tudatot, ideológiát fogadjuk be, erkölcsünket a burzsoá erkölcsi normákkal helyettesítsük, aszerint éljünk, ami viszont a magántulajdonon, a kizsákmányoláson alapul, vagyis: állítsuk vissza a kapitalizmust”. Ezért elsősorban azoknak az elméleteknek ad nagy nyilvánosságot, amelyek „a kapitalizmus jelenét s főleg jövőjét próbálják a tőkés társadalom érdekeinek megfelelően magyarázni, mint a »népi kapitalizmus«, amelyekkel a kapitalizmus lényegét szeretnék elrejteni. Mindezzel olyan illúziókat akarnak kelteni, mintha forradalmi átalakulások nélkül is elérhető lenne mindaz, amire a dolgozók a kapitalista világban törekednek.” Az ideológiai diverzió „eltúlozza nehézségeinket, minden hibánkat a »rendszer számlájára ír«, a szocializmus törvényszerű velejárójaként tünteti fel”. Fő törekvése a szovjetellenesség fokozása, a szocialista országok közötti „szövetségi szálak” gyengítése, az „országaink közötti bizalmatlanság keltése”.

Bár nem vált általánossá, de létezett egy további – inkább a német irodalomban elterjedt – kategória is. A *szubverzió* „a társadalom elleni támadás nem katonai formája, amelyen belül törvényes és törvénytelen eszközökkel – beleértve az erőszakot is – támadják a társadalmi rendet, és ezzel törvénytelenül illegálisan megváltoztatják a társadalmi vagy hatalmpolitikai jellegeket.”⁹

⁹ *A szubverzív tevékenység folyamata és elhárítási stratégiájának rendszabályai*. 1979. november. ÁBTL Könyvtár 33/1701. – Az ideológiai hadviselés említett fogalmainak és megállapításainak propagandisztikus magyarázata egyébként a nyilvános könyvkiadásban is megjelent. Lásd például L. A. SZELEZNYEV: *Háború – ideológiai háború*. Zrínyi, Budapest, 1965; TARDOS András: *Nyugati rádióadók a lélektani hadviselés szolgálatában*. Rádió Szakkönyvtára, Budapest, 1966; A. F. PANFILOV: *Az USA rádiója a lélektani hadviselésben*. Rádió Szakkönyvtára, Budapest, 1968; DARVASI István (szerk.): *Az imperialisták fellazítási taktikája*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968; GÜNTER HEYDEN (szerk.): *Manipulation (A tudatiparról)*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969; *Júliustól – júniusig. Dokumentumok 1956–1957 történetéből*. Összeállította: RÁKOSI Sándor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981; PÁLOS Tamás: *Antikommunista törekvések ideológiai koncepciói. Társadalomtudományi Közlemények, 1975/4.*; *Az ideológiai diverzió szerepe az imperialista államok fellazítási politikájában*. BM Tanulmányi és Propaganda Főcsoportfőnökség, 1978; G. N. VACSNADZE: *Keletre irányított antennák*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 197.; TÓTH János (szerk.): *Fellazítás*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1977; *Tőkés országok információs és propagandarendszere*. MÚOSZ Újságíróiskola kézikönyvei. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979; BALÁZS József: *Célpont: Magyarország*. Zrínyi Kiadó,

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet furcsa helyet foglalt el az enyhülési folyamat megtorpanása-visszafordítása – és ideologikussá válása – menetében. Mintha azért várták volna a tárgyalófelek a záróokmány aláírását, hogy utána sor kerülhessen ennek teljesen eltérő értelmezésére. Az 1975. augusztus 1-jén aláírt dokumentum tartalmazza a tagországok kapcsolatainak – részben új, részben megújított – alapelveit (egymás szuverenitásának tiszteletben tartása, lemondás az erőszakkal való fenyegetésről, területi integritás, a vitás kérdések békés rendezése, egymás belügyeibe való be nem avatkozás, az emberi jogok és alapvető szabadságjogok betartása, a népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga), és intézkedéseket irányzott elő katonai téren a kölcsönös bizalom erősítésére. Mivel a megállapodás jellegét tekintve nem nemzetközi jogi érvényű szerződés, hanem politikai deklaráció volt, így megsértése nem vont maga után hátrányos jogkövetkezményeket. Egyes értékelések szerint elsősorban a Szovjetunió húzott belőle hasznot, hiszen a dokumentum megerősítette a háború utáni politikai és területi status quót. Ezt látszik igazolni Brezsnyevnek az 1976-os pártkongresszuson tett kijelentése: „Az enyhülés egyáltalán nem helyezi és nem is helyezheti hatályon kívül az osztályharc törvényeit [...] Nem titkoljuk, hogy az enyhülést a békés szocialista és kommunista építés kedvezőbb feltételeinek megteremtéséhez vezető útként kezeljük.” Sőt, a kongresszusi határozat szerint az sem mondott ellent az enyhülés szellemének, hogy az úgynevezett szocialista orientációjú országokban minden eszközzel segítette a forradalmi erők hatalomra kerülését: „Úgy cselekszünk, ahogyan forradalmi lelkiismeretünk, kommunista meggyőződésünk diktálja.”¹⁰

A „Nyugat” viszont először látott lehetőséget arra, hogy nyitottabbá tegye a kommunista rezsimeket. Az úgynevezett „harmadik kosár” ugyanis a kulturális együttműködés körén belül az információcsere, az oktatás, az emberi kapcsolattartás szabadságának lehetőségeit tartalmazta. Az optimistábbak szerint – bár az aláírás a szovjet befolyási övezet nyugati határainak elismerését jelentette – a záróokmány az emberi és szabadságjogok tiszteletben tartását számon kérő rendelkezései elősegítik a kommunizmus térségbeli feltartóztatását. A kelet-európai or-

Budapest, 1978; V. LARIN: *A nemzetközi kapcsolatok és az ideológiai harc (az 1960–1970-es évek)*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978; J. KASLEV: *Ideológiai harc vagy lélektani hadviselés*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987; D. VOLKOGONOV: *Az imperializmus lélektani háborúja*. Zrínyi-Kárpáti, Budapest-Uzsgorod, 1985.

¹⁰ Brezsnyev beszámolója az SZKP XXV. Kongresszusán. Idézi M. HELLER–A. NYEKRICHS: *Orosz történelem*. II. k. *A Szovjetunió története*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 510.

szágok viszont az úgynevezett Fakultatív Jegyzőkönyvet („Együttműködés humanitárius és egyéb területen”) nem írták alá,¹¹ és továbbra is korlátozták az emberi jogok érvényesülését, illetve nemzetközi ellenőrzésüket.¹² Ford amerikai elnök a megállapodás aláírásakor kijelentette: „Fontos, hogy önök [a szocialista országok] is felismerjék, milyen mély odaadást érez az amerikai nép és kormánya az emberi jogok és alapvető szabadságjogok iránt, s ennek folytán az emberek, az eszmék és információk szabad áramlása tekintetében a konferencián tett fogadalmak iránt.”¹³ Fél évvel később viszont már arra hívta fel a figyelmet, hogy törli politikai szótárából a „détente” szót, mert az nem fejezi ki, hogy a békét az „erő helyzetéből” akarja biztosítani.¹⁴ 1975 decemberében Helmut Sonnenfeldt, Kissinger tanácsadója az amerikai–szovjet enyhülés és az amerikai–kínai nyitás stratégiai céljainak logikáját a közép- és kelet-európai térségre is kiterjesztette, és úgy vélte: az Egyesült Államoknak olyan politikát kell folytatnia, amely „a Kelet-Európa és a Szovjetunió közötti kapcsolatokat organikusává változtatja”, és „válaszolni tud azokra a Kelet-Európában egyértelműen megnyilvánuló törekvésekre, amelyek a meghatározó szovjet geopolitikai hatás keretein belül a nagyobb önállóság kivívására irányulnak”. Bár maga Kissinger is elhatárolta magát a „Sonnenfeldt-doktrínától”, ez a megfogalmazás mégis a feltartóztatási politika alapvetését kínálta az USA közép- és kelet-európai törekvéseihez – egészen a szovjet blokk összeomlásáig.¹⁵ 1975 után viszont újabb lendületet vett a fegyverkezési verseny: a Szovjetunió az SS-20-as rakétákat állította hadrendbe, a NATO pedig hozzákezdett a Pershing-2 cirkáló-rakéták európai telepítéséhez. Mindeközben kölcsönösen indula-

¹¹ Még alig kezdődtek el 1972 végén az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet előkészítő tárgyalásai, a propagandaapparátus már „Az emberek, eszmék, információk szabad áramlása” témájának az ideológiai diverzió terén tapasztalható fokozódó veszélyeire hívta fel a figyelmet. Szerintük erre utaltak az ellenség olyan kijelentései, miszerint „a szabad áramlás követelése a szovjet totális diktatúra központi idegszálára tapint rá”, vagy hogy ilyen módon „bizonyos rés nyitható a szocializmus zárt társadalmán”. *A Magyar Népköztársaság ellen irányuló imperialista propaganda*. Melléklet 1. I. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály 1972. október 12. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) M-KS 288. f. 11/3448. ő. e.

¹² Ezért jött létre a Helsinki mozgalom. Elsőként a Szovjetunióban a Moszkvai Helsinki Csoport 1976-ban, majd Nyugat-Európában és Kelet- és Közép-Európa országaiban, hogy nyomon kövessék, illetve számon kérjék az adott kormányon a Záróokmányban foglalt jogok érvényesülését.

¹³ Idézi DANKÓ László: A fellazítási politika kialakulása, ideológiai háttere, szakaszai. II. *Belügyi Szemle*, 1981/1. 42.

¹⁴ POK Attila: *A nemzetközi élet krónikája 1945–1997*. História–MTA TTI, Budapest, 1998. 148.

¹⁵ HORVÁTH Gábor: A feltartóztatási politika az Egyesült Államok kül- és nemzetbiztonsági politikájában (1961–1997). *Külpolitika*, 1997. ősz, 47.

tot propagandahadjárat vett kezdetét, és az államközi kapcsolatokban is az ideológiai sablonok váltak általánossá.

A hetvenes évek közepén lehűlt külpolitikai légkör Magyarországon sajátos módon fonódott össze a belpolitikai klíma fagyossá válásával. A hetvenes évek elején – nem kis mértékben Moszkva elvárásainak eleget téve¹⁶ – visszafogták, majd leállították a Kelet-Európában páratlan megújulási kísérletet, az új gazdasági mechanizmust. A párton belül felülkerekedett a „minden újító lépésnek [...] egy körülhatárolható ellenzéke”,¹⁷ majd megkezdődött az ideológiai rendcsinálás is. Az elsősorban hatalmi-utódlási célokkal fellépett csoport, a „munkásellenzék” a nagyipari munkásságra hivatkozva igyekezett megvédeni a „szocialista vívmányokat”.¹⁸ Így az 1972-es alkotmánymódosítás nem csupán az állam „szocialista” jellegét deklarálta, de azt is, hogy „a munkásosztály marxista-leninista pártja a társadalom vezető ereje”. Év végén a Központi Bizottság a bírálókat tárggyávé lett gazdasági reform ideológiai fogyatékoságaira is rámutatott: „Időnként felerősödnek a polgári, kispolgári jelenségek, a szocializmus nagy történelmi érdekeit és távlatait szem elől tévesztő individualizmus, önzés legkülönbözőbb formái, egyrészt jobboldali, másrészt ultraradikális nézetek jelentkeznek.”¹⁹ A munkásosztály társadalmi súlyát erőteljesen növelni kívánó 1974-es KB-döntés is felhívta a figyelmet arra, hogy a „munkásosztály szemléletének erőteljesebb érvényre juttatása” feltétlenül együtt jár a kispolgári ideológiák elleni küzdelem fokozásával.²⁰ Arra, hogy ez a fokozott jelentőségű ideo-

¹⁶ Kádár János a Politikai Bizottság 1972. február 22-i ülésén számolt be a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének januári, prágai ülésén lezajlott megbeszéléséről: „Breznyev elvtárs – mindvégig saját, személyes véleményeként – külön és hosszasan beszélt arról, hogy nagyon nyugtalanítja őt Magyarország gazdasági helyzetének néhány negatív mutatója, s egyes jelenségek, amelyek mint tendenciák veszedelmeseek.” MOL M-KS 288. f. 5/575. ó. e. Idézi HUSZÁR Tibor: *Kádár János politikai életrajza, 1957. november–1989. június*. II. k. Szabad Tér Kiadó-Kossuth Kiadó, Budapest, 2003. 238. Vö. FÖLDES György: *Az eladósodás politikatörténete, 1957–1985*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1995. 52–77.

¹⁷ „Ide sorolható Biszku Béla, Gáspár Sándor, Pullai Árpád, s visszafogottabban, tárgyszerűbben Komócsin Zoltán.” HUSZÁR Tibor: i. m. 234–235.

¹⁸ „Világossá kívánták tenni, hogy a kedvezményezettek [a munkásosztály] számára semmiféle új mechanizmus nem veszélyeztetheti érdekeiket, másrészt tudtára adták a reformereknek, hogy új időszak kezdődik, visszatérünk a hagyományos megoldásokhoz.” PETŐ Iván: Változások a változatlanlásért. A gazdasági rendszer átalakulása a Kádár-korszakban. In: RACZ Árpád (szerk.): *Ki volt Kádár?* Rubicon-Aquila-könyvek, Budapest, 2001. 120.

¹⁹ Közlemény az MSZMP Központi Bizottságának üléséről. 1972. november 14–15. In: VASS Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1971–1975*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 385.

²⁰ Az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei a munkásosztály társadalmi szerepének fejlesztéséről, helyzetének további javításáról. 1974. március 19–20. Uo. 665.

lógiai küzdelem az osztályharc területén nem csupán a meggyőzés-nevelés agitációs módszereire korlátozódik, a következő pártkongresszus nyilvánossága előtt világított rá a belügyminiszter: „Az állam elnyomó funkciója fokozatosan módosul, összhangban a belső osztályviszonyok alakulásával és figyelembe véve a külső kapitalista környezetet. Az állami tevékenységben sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a kapitalista környezetnek ma is van hatása, mint ahogyan nem feledhetjük fejlődésünkben azokat az itthoni tényezőket sem, amelyek helyenként újratermelik a bűncselekményeket [...] Ellenségeink kívülről hamis illúziókat keltve megpróbálják ideológiai diverziós tevékenységre kihasználni a békés egymás mellett élés politikáját. A lélektani hadviselés régi és új eszközeit vetik be a szocialista országok, köztük hazánk ellen. Hatalmas apparátusok dolgoznak azon, hogy keressék azokat a lehetőségeket, amelyeket kihasználva zavart tudnának kelteni a szocialista országok között és hazánkban belül is. [...] A békés egymás mellett élését folytatott harc a jövőben valamennyiünkötől következetesebb helytállást kíván politikailag is, ideológiailag is.”²¹

Az „állam elnyomó funkciója” fokozatos módosulásának dokumentuma az az itt közölt jelentés, amely ennek az ideológiai harcnak a belügyi vonatkozásait foglalja össze a hetvenes évek közepén. Az anyag a belügyminiszteri értekezlet²² számára készült 1976 végén, *Az imperialista hírszerző és propagandaszervek törekvései a belső „ellenzék” kialakítására, az elhárító munka tapasztalatai* címmel. A dokumentum természetesen nem előzmény és következmény nélküli a korabeli belügyi iratok körében.²³ Itt mindenképp olyan iratokra kell gondolni, amelyek a központi

²¹ Benkei András belügyminiszter felszólalása. *A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. 1975. március 17–22.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 286–287.

²² Már 1950-ben, az ÁVH megalakulásakor létrejött kollégiumi testületet az Államvédelmi Hatóság vezetőjének munkáját segítő, bár véleményező és tanácsadó testületként 1953 májusában hozta létre egy minisztertanácsai határozat. (*A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956.* I. k. Összeállította: KAJÁRI Erzsébet. Történelmi Hivatal, Budapest, 2001. 29.) 1976-tól különbözteti meg egy miniszteri parancs a vezetői értekezleten belül a BM Kollégiumi ülést és a miniszteri vezetői értekezletet. Mindkettő a miniszter tanácsadó, véleményező és javaslattevő szerve, de míg a Kollégium elsősorban a külső, felesleges politikai és állami szervekkel kapcsolatos feladatokat látta el, addig a miniszteri értekezlet főként a belső operatív irányítással, az állomány egészére vonatkozó kérdésekkel foglalkozott. Mindkettőnek állandó résztvevője volt az MSZMP Belügyminisztériumi Bizottságának első titkára és a BM Titkárság vezetője, de míg a Kollégium többi tagját a miniszter nevezte ki, addig a miniszteri értekezletnek hivatalból tagjai voltak a miniszterhelyettesek, valamint az államtitkár. *A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 16/1976. sz. parancsa* (1976. szeptember 10.) BM 10-22/16/1976. Belügyminisztérium Központi Irattár Parancsgyűjtemény (továbbiakban: BM KI Pgy) 1976. 173. doboz (d.)

²³ A hivatkozott iratok eredeti lelőhelye a kutatás időszakában még a Belügyminisztérium Központi Irattára (BM KI) volt, így forrásként való hivatkozásuk is elsősorban ide mutat. Amennyiben az iratátadások

pártapparátus álláspontját rögzítik a hetvenes évek ideológiai konfrontációja alapkérdéseiben, és amelyek követendő irányvonalként határozzák meg az állambiztonsági szervek ez irányú további tevékenységét.²⁴

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1966. április 26-i ülésén határozatot fogadott el „Az »imperialisták fellazító politikájának« néhány kérdéséről”.²⁵ A határozat néhány alapelve meghatározónak bizonyult a hetvenes évek állambiztonsági munkájában is. Az értékelés szerint a kelet-európai országok ellen irányuló imperialista tevékenység a fellazítást szorosan összekapcsolja a Szovjetunió belső helyzetével. Egyrészt nagyobb erőfeszítéseket kívánnak tenni a Szovjetunió „liberalizálására” – mert szerintük csak ezen keresztül lehet jelentősebb változásokat kieroszakolni a szocialista világban –, másrészt minden területen erősíteni akarják a kapcsolatot Kelet-Európával, ami elképzelésük szerint visszahat a szovjet politikára. Az amerikai stratégek ugyanakkor kimondták, hogy a tőkés világ ne tegyen olyan lépéseket a szocialista világ felé, amelyek kiválthatják a Szovjetunió „bizalmatlanságát”, mert akkor „megmevednek a frontok”.

Az „imperialista hatalmak” – így a dokumentum – leplezetlenül számítanak arra, hogy az 1970-es években egyes európai szocialista országokban társadalmi válságok robbannak ki a tudományos-műszaki forradalom és a „fogyasztói társadalom” elkerülhetetlen következményeként. Ráadásul a tömegtájékoztató legkorszerűbb módszereit készülnek bevetni. Amíg az amerikai műhold lehetőséget nem ad a tv-műsor sugárzására, Görögországból akarnak a szocialista országok felé tv-adást sugározni.²⁶ E dokumentum végül arra figyelmeztet, hogy a Magyarországgal

utáni új őrzési helyüket sikerült beazonosítani, ezeket is feltüntettem. Az iratok eredeti iktatási száma viszont – változatlan lévén – kellő kiindulópont a dokumentumok mindenkori azonosításához.

²⁴ „A minisztérium munkájának fő irányát és feladatait az MSZMP Központi Bizottsága és vezető szervei rendszeresen meghatározzák.” A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumának ügyrendje. 4. I. BM 10-1950/1971. BM KI Pgy/1971. 129. doboz (d.)

²⁵ MOL M-KS 288. f. 5/393. ő. e.

²⁶ Az ellenséges műholdas televízióadások megindításának hírei a legkülönbözőbb formában jelentek meg a hírszerzés és általuk a politikai vezetés dokumentumaiban. Alig született döntés – alapvetően anyagi megfontolásokból – a rádiózavarások megszüntetéséről (lásd Révész Béla: „Elhalkult kereplők” – 1964-ben megszűnt a rádióelhárítás. In: Révész Sándor (szerk.): *Beszélő évek 1957–1968. A Kádár-korszak története*. I. rész. Stencil Kulturális Alapítvány, Budapest, 2000. 382–385.), máris egy újabb, műszakilag és pénzügyileg szinte kivédhetetlen veszéllyel kellett szembesülni. Egy verzió szerint az Amerika Hangja és a Szabad Európa Rádió újabb terveket készítettek a szocialista országokba műholdról közvetlenül sugározható, „a rádióadásaihoz hasonlóan direkt diverziós célzatú” televíziós adásokra. „Az Egyesült Államok előreláthatóan 1973-ban India térségében már kipróbálja ezt a műsorsugárzást.” A Magyar Népköztársaság ellen irányuló imperialista propaganda. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály, 1972.

szemben alkalmazott fellazítás kiindulópontja az az amerikai értékelés, miszerint „Magyarország a külpolitikában teljesen a Szovjetunió oldalán halad, a bel- és gazdaságpolitikában azonban nem”.

Négy évvel később az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya jelentést készített az imperialisták fellazító politikája elleni harc helyzetéről, feladatairól²⁷ az MSZMP KB Titkársága számára.²⁸ A szokásoknak megfelelően a jelentésben az Agitációs és Propaganda Osztály határozati javaslatot is megfogalmazott a Titkárság számára, amit az majd a Politikai Bizottság elé terjeszthet. Az APO számításai szerint erre az ülésre 1970. június 30-án került volna sor. A helyzet viszont úgy alakult, hogy közel három évet várt ennek a kérdésnek a napirendre tűzése, azaz az ideológiai diverzió kérdéseivel tulajdonképpen 1973-ig nem foglalkozott sem a Politikai Bizottság, sem a Titkárság. A késedelem haszna az lehetett, hogy amíg a jelentés még feladatokról beszélt, addig a határozatban már tapasztalatokról is szó esett.²⁹

A jelentés utal a Politikai Bizottság korábbi határozatára, amely létrehozta az imperialista propaganda figyelésének és feldolgozásának legfontosabb intézményét, az Értékelő Bizottságot,³⁰ amely szervezetileg az APO Külföldi Propaganda Osztály mellett működött. Tagja a Külügyminisztérium, a Belügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, a Kultúrkapcsolatok Intézete, a Magyar Távíratok Iroda és a Magyar Rádió, illetve a Központi Bizottság részéről a Külügyi Osztály, a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály, valamint a Tudományos, Közoktatási és Kul-

október 12. MOL M-KS 288. f. 11/3448. ó. e.; MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának jelentése a műhold közvetítésével sugárzott ellenséges televízió propaganda várható alakulásáról. (1972. szeptember 16.) MOL XIX-A-24-b III/004-18 1972/1. Első közlése: CSEH Gergő Bendegúz–KRAHULÁCS Zsolt–MÜLLER Rudolf–PÓR Edit (szerk.): *Zárt, bizalmas, számozott. II. Irodalom-, sajtó- és tájékoztatáspolitikai 1962–1979. Dokumentumok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 461–464.

²⁷ Jelentés a Titkárságnak az imperialisták fellazító politikája elleni harc helyzetéről, feladatairól. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály, 1970. június 3. BM KI Belügyminiszteri iratok 1-a-849/1970.

²⁸ A Titkárság 1970. július 6-i ülésén foglalkozott *A fellazítás elleni harc helyzete és a további feladatok címmű napirendi ponttal*. MOL M-KS288. f. 7/357. ó. e.

²⁹ A Magyarországgal szembeni „imperialista propaganda” ellen folytatott harc tapasztalatai. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1973. május 22-i ülése. MOL M-KS 288. f. 5/611. ó. e. – Az ülésen meghozott döntés (*Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata az imperialista propaganda ellen folytatott harc tapasztalatairól és erősítéséről*) egy évtizedre meghatározta az ideológiai diverzió elleni harc irányvonalát. A határozat első közlése: *A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988). Dokumentumok*. Összeállította: CSIZMADIA Ervin. T-Twins Kiadó, Budapest, 1995. 60–66. Lásd továbbá: *Zárt, bizalmas, számozott. II. I. m.* 613–619.

³⁰ A Politikai Bizottság 1969. március 24-i ülése, MOL M-KS 288. f. 5/486. ó. e. Csizmadia Ervin jegyzetében tévesen 1969. március 10-re datálja a KB Agitációs és Propaganda Osztályának felépítéséről, feladatköréről és munkamódszereiről szóló határozatot. (Csizmadia Ervin: i. m. 66.) Március 10-én azonban – miként az irat jelzetéből is kiderül: 288. f. 7/323. ó. e. – az előterjesztést véglegesítő Titkárság tartott ülést.

turális Osztály képviselője volt. A negyedévenként összegzett tapasztalatok nyomán az Agitációs és Propaganda Osztály feladata volt az imperialista propaganda ellensúlyozására alkalmas propagandaterv elkészítése. Jakab Sándor, az APO vezetője a megindult munkáról Kádár Jánost tájékoztatva megemlítette, hogy mivel több szocialista ország testvérpártja is készít hasonló értékelést, ezért „e pártok részéről nagy az érdeklődés az értékelések rendszeres cseréje iránt”.³¹ Annak, hogy az 1973-as PB-határozat még mindig csak feladatként ismétli meg a három évvel korábbi javaslatot, oka lehetett az is, hogy Komócsin Zoltán külügyi titkár kezdettől fogva csak Moszkvának javasolta átadni az anyagot (ráadásul az 1973-as határozat már bizonyos nyugati testvérpártokra is ki kívánta terjeszteni az ilyen jellegű tájékoztatást).

Öt év múlva, amikor Grósz Károly az APO vezetőjeként jelentést készített az Agitációs és Propaganda Bizottság számára – a szokásos formulák mellett –, arra hívta fel a figyelmet, hogy a korábbiaknál nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani a helytelen politikai nézetek kialakulásában a belső tényezőknek: „...az ellenséges propaganda hatása népünk tudatára abban figyelhető meg, hogy bizonyos fokig hozzájárul a köznapi tudatban még jelenlévő nem szocialista nézeteknek, a régi társadalomtól örökölt előítéleteknek, erkölcsi felfogásnak a fennmaradásához, a közösségellenes magatartás megnyilvánulásaihoz. A burzsoá propagandával összefügg a nacionalizmus, a szovjetellenesség jelentkezése, a szocializmus vívmányainak helyenként tapasztalható lebecsülése, a tőkés rendszer iránti illúziók táplálása, a hamis információk terjedése, belső és külső nehézségeink felnagyítása, a közhangulat esetenkénti megromlása.”³²

Az imperialista propagandafigyelés és -elemzés rendszere ekkorra az Értékelő Bizottság negyedéves összefoglalói mellett további elemekkel bővült. Tematikus összefoglalók készültek a hazai „politikai megnyilvánulások burzsoá visszhangjáról”, esetenkénti tájékoztatók a fontosabb „burzsoá” propagandakampányokról, és folyamatosan tájékoztatták a KB-osztályokat a területüket érintő „burzsoá” kommentárokról. Ráadásul a KISZ KB is megkezdte az ifjúság irányában folytatott „burzsoá propaganda” rendszeres figyelését és értékelését. A hátráltató tényezők sorában első

³¹ Jakab Sándor a Politikai Bizottság 1969. december 16-i ülésének Kádár Jánoshoz eljuttatott anyagaihoz csatolta saját, 1969. december 8-i keltezésű feljegyzéséit. MOL M-KS 288. f. 5/507. ó. e.

³² Jelentés az Agit. Prop. [sic!] Bizottságnak az imperialista propaganda ellen folytatott harc tapasztalatairól és erősítéséről szóló 1973. május 22-i PB-határozat végrehajtásáról és a további feladatokról. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály, 1978. szeptember 30. BM KI Belügyminiszeri iratok 182.1-a-1362/78. A jelentésnek a Titkársághoz benyújtott változatát (MOL M-KS 288. f. 20/1070/1978. ó. e.) közli: *Zárt, bizalmas, számozott. II. l. m. 650–657.*

helyen említette a jelentés, hogy a propagandát követő rádiólehallgató állomás munkája a politikai szelekció hiánya, a technikai problémák és a kádergondok miatt nem felel meg a „megnövekedett követelményeknek”.

Az Agitációs és Propaganda Osztály említett jelentésének elkészítéséhez természetesen a Belügyminisztérium is szolgáltatott információkat.³³ Ez az anyag – és ezt sem az Agitációs és Propaganda Bizottság, sem a Titkárság számára készített előterjesztés nem tartalmazta – az állambiztonsági szerveknek azokról a közvetlen eszközeiről is szólt, amelyekkel az „imperialista propaganda” elhárításához hozzájárulnak. Az állambiztonság eszerint az ideológiai diverziós akciókkal szemben „rendeltetésének megfelelően alapvetően az operatív és adminisztratív intézkedéseivel vesz részt”, így például a belügyi szervek „politikai igények alapján” különféle cikkeket helyeznek el egyes nyugati lapokban. Ennek kapcsán viszont azt kifogásolta a feljegyzés, hogy ezeknek az akcióknak a végrehajtásához „a BM számára konkrétabb igény-meghatározás szükséges [a politikai vezetés irányából], hogy a külföldön lévő speciális lehetőségeit milyen intenzíven és tartalommal aktivizálja”.

A jelentés következő megállapítása szerint „A legaktívabb ellenzéki csoportosulások ellen a III/I., -II., -III. Csoportfőnökségeknek – külső és belső vonatkozásban egyaránt – az eddigieknél hatékonyabb közös ügyeszerű együttműködést kell megvalósítani. *Közös erőfeszítéssel biztosítani kell, hogy az elszigetelt belső ellenséges erők ne válhassanak szervezett ellenzékké.*”

A *külső és belső elhárítás együttműködésének 1975-ös szabályzata*³⁴ szerint a csoportfőnökségek együttműködésének szélesítését és tartalmi javítását négy tényező magyarázza: „...a külső és belső ellenség taktikájának, tevékenységének szoros összefonódása; az ideológiai diverzió, a fellazítás, az ellenséges behatolás lehetőségeinek jelentős bővülése; a két csoportfőnökség feladatkörének szoros kapcsolata, összefüggése, a végrehajtásban a kölcsönös egymásrautaltság; az ellenséges hírszerző szervek és a belső ellenség elleni harcban a rendelkezésünkre álló erők és eszközök koncentráltabb felhasználása, feladataink végrehajtásában a szélesebb bázisra történő támaszkodás”. Ennek megfelelően az együttműködés iránya, célterületei, keretei, formái, az együttműködésbe bevonható erők, eszközök, az információcseré, -értékelés, -elemzés a konkrét együttműkö-

³³ Feljegyzés az MSZMP PB 1973. május 22-i határozata végrehajtásáról készülő előterjesztéshez. 1978. augusztus. BM KI Belügyminiszteri iratok 124/1978.

³⁴ A Belügyminisztérium III/II. és III/III. Csoportfőnökségek együttműködésének szabályzata. BM III/II. és III/III. Csoportfőnökség 45-155-1/75. Történeti Hivatal [ÁBTL-jelzete nem ismert.] 1. 11. 1. ABMHT 151.

dés során tulajdonképpen egyetlen szubjektummá tömörítették a két elhárító szolgálatot. Az együttműködés közös célterületei a két csoportfőnökség elhárítási (védelmi) vonalai, objektumai, az ellenséges hírszerző szervek, központok, az ellenséges tevékenységet folytató csoportok és személyek voltak. Azok a külföldi és hazai „ellenséges személyek”, akiknek tevékenysége „állampolgáraink között a burzsoá ideológia és életszemlélet terjesztésére, belső életünk »liberalizálására«, »megreformálására« irányul” vagy „a kulturális területen lévő ellenséges csoportok, személyek; a fiatalok körében, az ifjúságvédelem területén ellenséges tevékenységet folytatók; az egyházi reakció; a hagyományos ellenséges kategóriák”. Ezért a konkrét együttműködés keretében a csoportfőnökségek szervei „kezdeményezzenek olyan közös operatív intézkedéseket, akciókat (kombinációk, játszmák, dezinformációs lépések, csapdák), amelyek meggyorsítják az információk ellenőrzését, a feldolgozó munkát és biztosítják a szervek és az összállambiztonsági érdekek érvényesülését [sic!]”.

Az 1976. decemberi jelentés utóélete a későbbi, hasonló témájú dokumentumokban követhető nyomon. A miniszteri értekezletnek a jelentés alapján meghatározott állásfoglalása, illetve a nyomában kiadott miniszteri utasítás az állambiztonsági szervek egyik fő feladatává tette a „belső ellenzék” kialakítására, aktivizálására irányuló ellenséges törekvések felderítését, leleplezését és akadályozását. (Adatainak és megállapításainak fontosságát alig egy hónappal később hirtelen megnövelte a Charta '77 melletti szolidaritás kifejezésére akkor indult aláírásgyűjtő akció, amely új – a rendszerváltásig tartó – szakaszt nyitott a hatalommal való ellenzéki szembenállás történetében.)³⁵ Az anyag újabb, az időközben megszerzett adatokkal bővített változata másfél évvel későbbi keltezésű.³⁶ A negyvenoldalas jelentés „az ellenség taktikájában végbe ment változásokat, a »belső ellenzék« szervezésére irányuló újabb törekvéseket, illetve az ellenintézkedéseket” foglalta össze. Bár Benkei András belügyminiszter a Kádár Jánosnak írt kísérőlevelében „az elmúlt hónapok” felméréseiről beszélt, a jelentés tartalmában mégis felfedezhető az 1976-os anyag legfontosabb megállapításai. A leglényegesebb változást azonban a két jelentés között valaminek a hiánya jelenti. Elmaradt

³⁵ Az aláírásgyűjtés „aktív szervezőire”, „aktív résztvevőire”, valamint a „szimpatizálók” névsorára vonatkozóan lásd: Jelentés a Charta '77-szolidaritási akcióról. 1977. november 8. BM KI Belügyminiszteri iratok 1-a-68/1977.

³⁶ Jelentés az imperialista hatalmak és speciális szerveinek a „belső ellenzék” kialakítására irányuló törekvéseiről, az állambiztonsági szervek ellenintézkedéseiről, a további feladatokról. 1978. június. BM 45-179/1978. BM KI Belügyminiszteri iratok 1-a-952/1978. (A továbbiakban: Jelentés, 1978.)

ugyanis az 1978-as anyagból a korábbiiban szereplő magabiztos és az események következtében gyorsan érvényét veszített megállapítás, amely szerint „az imperialisták és az elszigetelt belső ellenséges erők kísérletei, hogy hazánkban egy szervezett, vagy számottevő »ellenzékét« hozzanak létre, nem járt sikerrel. Ezen törekvések megbuktak mindenekelőtt a társadalmi rendünk szilárdságán és hatékonyan korlátozták őket állambiztonsági ellenintézkedéseink is.”

Az 1976-os jelentés külső hasznosítására is gyorsan sor került, aminek lehetőségét meg is előlegezte az egyik megállapítása: „Lehetőségeinkkel jobban élve erősíteni kell munkánk támadó jellegét és ennek érdekében a társ-állambiztonsági szervekkel együttműködve az eddigiéknél hatékonyabb aktív intézkedésekkel kell végrehajtani [...] Javasoljuk a társ-állambiztonsági szervek 1977 májusában tervezett szimpóziумát ez irányú tapasztalatcserére és a közös munka ösztönzésére, előkészítésére felhasználni.” A fél évvel későbbre tervezett konferencia része volt az imperialista szervek ideológiai diverziós tevékenysége elleni internationalista stratégia kialakítását célzó tárgyalássorozatnak, amely során eszmét cseréltek az ideológiai diverzió taktikájával, eszközeivel és módszereivel kapcsolatos közös feladatokról. A háromévenként megrendezett összejöveteleken a „testvéri” szocialista országok állambiztonsági szerveinek vezetői (általában a belügyminiszterek első helyettesei) vezették a delegációkat. Románia csak egy tanácskozáson vett részt, viszont időnként megjelentek a tanácskozásokon a kubai, a mongol, illetve a vietnami állambiztonsági szervek képviselői. Az első tanácskozást Havannában tartották 1974-ben, ezt követte 1977-ben a budapesti,³⁷ majd 1980-ban a moszkvai eszmezsere. Szófia volt a következő színhely 1983-ban,³⁸ az utolsó értekezletre pedig 1986-ban került sor Prágában.³⁹

A budapesti tanácskozás alaphangját érzékelteti Karasz Lajos III. főcsoportfőnök, miniszterhelyettes összegzése: „Az antikommunista, szocializmus- és enyhülésellenes imperialista propaganda felerősödésének egyik fő oka a tőkés világ belső helyzete; a kapitalizmus általános válságának talaján elhúzódó és elmélyülő politikai–gazdasági–ideológiai válság, valamint a nemzetközi munkás- és haladó mozgalmak fellendülése.”

³⁷ Az ideológiai diverziót folytató imperialista szervek és az általuk irányított diverziós és antiszocialista személyek elleni intézkedések, az elhárítás tapasztalatainak elemzése címmel 1977. május 23–29. között Magyarországon rendezett nemzetközi tanácskozás anyaga. ÁBTL 4. 1. ÁB-könyvanyag 498.

³⁸ A szocialista országok belügyi (állambiztonsági) szervei delegációinak IV. sokoldalú tanácskozása az ideológiai diverzió tárgyában. Szófia, 1983. ÁBTL 4. 1. A-2012.

³⁹ A testvéri szocialista országok állambiztonsági szervei képviselőinek felszólalásai az ellenséges ideológiai diverzióval szemben folytatott harcról. Prága, 1986. október. ÁBTL 4. 1. A-509.

A továbbiakban a jelentés eredeti gondolatmenetének megfelelően ismertette a külső fellazítás főszereplőit (alapítványok, propagandaszervek, emigráció, diplomáciai képviselők), illetve az ezekkel kapcsolatban álló belső ellenzéki csoportokat (nacionalista platform, zsidó nacionalizmus, jobboldali revizionizmus, anarchista újbaloldal, egyházak). Frissebb információt inkább a mondanivalót illusztráló példák jelentettek. Így szóba került a Szabad Európa Rádióhoz 1968-ban beépült és 1976 januárjában hazatért csehszlovák hírszerző százados, akinek – „operatív anyagaink alapján” – a Magyar Televízióval készített interjúja „igen kedvező hatást váltott ki a magyar közvéleményben és hozzájárult a SZER további lejáratásához”.⁴⁰ A nemzetközi együttműködés terén annak a folyamatnak a meggyorsítását javasolta – operatív eszközökkel –, amely során „az emberi jogokkal űzött provokatív kampány hosszabb távon elkerülhetetlenül az imperialisták ellen fordul. Kielezi a belső társadalmi ellentéteiket és rontja szövetségeseikkel a viszonyukat.” Új javaslatára az is, hogy a szocialista társszerveknek közösen kell nagyobb figyelmet fordítaniuk azokra az ellenséges elemekre, akik „kapcsolatok kiépítésére törekcszenek a szomszédos szocialista országokban lévő ellenséges körökkel [...] a közös lehetőségeinket jobban ki kell használni az ellenséges személyek lejáratására, a csoportok bomlasztására”.

Az itt közölt, illetve a fentiekben hivatkozott dokumentumok történetileg az ellenzéki mozgalom kialakulásának közvetlen előzményeit jelzik.

Belügyminisztérium
III. FŐCSOPORTFŐNÖKSÉG
10-46/64/1976.

SZIGORÚAN TITKOS!

A jelentés miniszteri értekezlet
elé terjesztésével egyetértek:
Karasz Lajos r. vezérőrnagy
miniszterhelyettes⁴¹
(kézzel aláírva, XII. 7.)

Az imperialista hírszerző és propagandaszervek törekvései a belső „ellenzék” kialakítására, az elhárító munka tapasztalatai

⁴⁰ Lásd: A prágai magyar nagykövet levele Minarik tevékenységéről. 1976. III. 11. BM KI Belügyminiszteri iratok 30.1-a-230./1976.; Pavel MINARIK: *A felderítő visszatér*. Zrínyi Kiadó-Kossuth Kiadó, Budapest, 1977.

⁴¹ Karasz Lajos 1974-ben lett állambiztonsági főcsoportfőnök, belügyminiszter-helyettes.

I. Az imperialista szervek tevékenysége

A '70-es évek elejére a vezető imperialista hatalmak kormányai átfogóan értékelték a fellazítási politika eddigi eredményeit és intézkedéseket tettek a nemzetközi helyzet új körülményekhez igazítására. Felismerték, hogy terveik, törekvéseik – főleg [az] azokhoz kapcsolódó illúziók – és a valóság között nagy a különbség, amely áthidalásához hosszabb idő és főleg több realitás szükséges.

Az eltelt 10 év mérlegét megvonva megállapították, hogy alapvetően nem sikerült elérni céljaikat. A szocialista világrendszerben és az egyes szocialista országokban nem következett be a liberalizációnak és az erózióknak az a foka, amelyre számítottak. Az 1968. évi csehszlovákiai eseményeket részeredménynek könyvelték el, de levonták abból a számukra adódó negatív tapasztalatokat is. Az okok részletes elemzése alapján bizonyos módosításokat hajtottak végre a fellazítás taktikájában. A következő évekre elsődleges feladatként a szovjet társadalom elleni támadásokat jelölték meg, mert úgy értékelték, hogy a szocialista országok közösségét csak akkor tudják eredményesen bomlasztani, ha mindegyiket a Szovjetunióban sikerül nehézségeket támasztani. Az egyes szocialista országok belső társadalmi rendszerének bomlasztásával összefüggésben fokozták tevékenységüket a szocialista országok egymás közötti kapcsolatainak zavarására, mindenekelőtt a Szovjetunióval való szembeállítására.

Az imperialista taktika figyelemre méltó új vonása, törekvése a belső „ellenzék” szervezése, népszerűsítése a szocialista országokban. Úgy tartják, hogy a szocialista rendszerek felbomlasztására irányuló törekvések mindaddig nem lesznek elég hatékonyak, amíg ki nem alakul annak egy belső bázisa. Szükségük van tehát olyan belső társadalmi tényezőkre, csoportokra, személyekre, akik szemben állnak a rendszerrel és belülről vetik el a szocializmust, helyzetüknél és képességeiknél fogva alkalmasak arra, hogy befolyást gyakoroljanak környezetükre. A belső „ellenzéki mozgalmak”-ban látják azt a társadalmi bázist, amelynek tevékenységéhez csatlakozhatnak és ez által „tárgyilagosabbá”, hatékonyabbá válhat propagandatevékenységük is.

Különös érdeklődéssel figyelik az ellenzéki személyek tevékenységét az Európai Biztonsági Értekezlet után, mivel a „3. kosarában” valamilyen csomagtervet látnak a szocialista országokon belüli ellenzéki mozgalmak kialakítására, bátorítására és ösztönzésére.⁴² Intenzívvé váltak

⁴² „Egyes tőkés körök a szocialista országokat vádolják a helsinki záróokmányból adódó feladatok teljesítésének akadályozásával. Erre a felvetésre konkrét példák felsorakoztatásával lehet válaszolni. Meg lehet

az „emberi jogok védelme” ürügyén folytatott szovjetellenes és antikomunista propagandakampányok, amelyekhez a „tényeket” leggyakrabban az „ellenzéki személyek” *produkálják*.

Az ellenzéki mozgalmak ösztönzésére irányuló imperialista taktika nem törekszik arra, hogy valamiféle egységes ideológiai bázist adjon a szocialista rendszerrel szemben álló belső erőknek. A legnagyobb perspektívát a nacionalista csoportosulásokban látja, de támogat minden olyan belső erőt – a politikai platformtól függetlenül –, amely hajlandó a rendszerrel szembefordulni. Fő törekvése tehát az ellenzéki elemekből szervezett politikai mozgalom létrehozása.

Lehetőséget látnak arra, hogy a szocialista országokban lévő „ellenzéki” erők tevékenységét összhangba hozzák a tőkés országokban működő azonos politikai platformon álló „progresszív” szervezetekkel, csoportokkal. Szóhasználatukkal élve „internacionalizálni” kell a különböző társadalmi rendszerekben élő „progresszív” erőket. Lehetőséget látnak olyan manipulációra is, hogy a szocialista országokban létező csoportokat egymással szemben kijátsszák, vagy felhasználják a nemzetközi kommunista mozgalom bomlasztására.⁴³

A belső „ellenzék” szervezésére irányuló törekvésüket ösztönzi néhány, részben sikeresen végrehajtott akciójuk is.⁴⁴ Ezeket úgy értékelik, hogy

említeni, hogy pl. Bulgária a vízumkényszert eltörölte, de Todor Zsivkov NSZK-beli látogatása során a bonni kormány a vízumkényszer megszüntetését elutasította. Lehet utalni arra, hogy 1975-ben a szovjet színházak 129 élő nyugati szerző darabját mutatták be, míg fordítva az arány 1:10-nél is rosszabb. Érvelni lehet azzal, hogy Magyarországon 28 szakosított könyvüzlet kínálja a külföldi, ezen belül a nyugati könyveket, míg fordítva illeszmírl nem lehet beszélni.” VINCZE János: Kulturális kapcsolatok – Helsinki után. *Belügyi Szemle*, 1977/8. 39.

⁴³ „Keresztező információk”-nak nevezték azt a módszert, amely során például a Magyarországra irányuló propagandában jelentős helyet kapnak a Szovjetunióról és más szocialista országokról szóló negatív értéktartalmú anyagok és fordítva. (N. N. Jugov: Korunk imperialista propagandájának egyes alapvető vonásai. *Belügyi Szemle*, 1977/3. 27.) Példa erre a BBC londoni rádió 1973. március 15-i adásának Kádár János és Fock Jenő aznapi lengyelországi látogatásáról szóló kommentárja: „Nincs kizárva, hogy a varsoói tárgyalásokra a magyar vezetőség tette meg a kezdeményező lépéseket, annak az egyre erősödő kellemetlen érzésnek engedve, hogy Magyarország valahogy kimarad a közép-európai döntésekből, amelyek nagy horderejű fejleményeknek bizonyulnak [...] Az elmúlt fél esztendő folyamán Lengyelország, Csehszlovákia és Kelet-Németország ideológiai megállapodást kötöttek egymással. Magyarország feltűnően kimaradt ezekből a megállapodásokból [...] A Bécsben folyó csapatcsökkentési tárgyalásokon a Magyarországgal kapcsolatban elfoglalt szovjet álláspont alkalmasint szintén hozzájárult a magyarok elszigeteltségi érzéséhez.” VARGA Sándor: i. m. 31.

⁴⁴ 1974-ben 17 esetben szüntették meg a rendkívüli események (kémkedésre utaló adatok; kártevés, rombolás; titkos okmányok eltűnése; izgatás írásos úton, röpcédulaszórással vagy falra írással) miatt indított bizalmas nyomozást, mivel az elkövetőket nem sikerült felderíteni. Jelentés. A BM III. Főcsoportfőnökség szervei által 1974-ben bizalmas nyomozás alá vont, a BM 0010/1973. számú parancsban meghatározott

további lehetőségeik alapjául szolgálhatnak, mivel ráakadtak egy olyan módszerre, ami kellő ösztönzést és biztonságot nyújt szövetségeseiknek és védekező álláspontra kényszerítheti a szocialista országokat.

Az imperialista ideológiai diverzió apparátusa első lépésként ezeknek az „ellenzéki” erőknél a felderítésére, megismerésére, népszerűsítésére törekszik, második lépésként keresi hozzájuk a kapcsolatokat, befolyásolni, irányítani igyekszik tevékenységüket azzal a távlati célkitűzéssel, hogy olyan politikai erővé szervezze, amely képes szemben állni a szocializmus rendszerével.

A vezető imperialista nagyhatalmak kiépítették azokat a konspirált apparátusokat, amelyek a kormányok közvetlen irányításával igyekeznek megvalósítani a szocialista társadalmi rend elleni titkos elképzeléseket, felhasználva erre az egyre szélesedő nemzetközi érintkezés és a növekvő kulturális, gazdasági együttműködés kereteit.⁴⁵ A „belső ellenzék” szervezéséért is felelős titkos apparátusok az alábbi kormányservek és intézmények keretei között helyezkednek el:

- hírszerzőszervek, titkosszolgálatok,
- „keletkutató” és „szovjetológiai” intézetek, nagy vállalatok keleti osztályai,
- pénzügyi alapítványok,
- propagandaintézmények, mindenekelőtt a külföld felé sugárzó rádióadók.

Ezek a szervek és intézmények egyrészt a legfelső imperialista államvezetés irányítása alatt állnak (hírszerzőszervek, propagandaintézmények), másrészt a pénzügyi és adminisztratív függés ezer szálával kapcsolódnak a kormányservekhez, amelyek alapvetően meghatározzák tevékenységüket.

A *hírszerzőszervek* és *titkosszolgálatok* az ideológiai diverzió apparátusának központi irányító magvát képezik. A politikai vezetés irányelvei alapján szervező és koordináló szerepet töltenek be az ideológiai ak-

feladatok végrehajtása érdekében tett intézkedések; az „F” dosszié alapján ellenőrzött személyek; a politikai bűncselekmények miatt eljárás alá vont és büntetésüket töltő személyek; az operatív nyilvántartásban szereplők; a hálózati személyek száma, összetételének alakulása. 1975. január 31. BM Nyilvántartó Központ 64-217/1/1974. BM KI Belügyminiszteri iratok. 40.1-a-253/1975.

⁴⁵ „A reklámok, a szocialista országokba szervezett kiállítások, a nem politikai tárgyú filmek első látásra nem politikai tartalmúak, ám mégis az ideológiai és politikai propaganda eszközei. Az ilyen propaganda látszólagos politikaellenessége gyakran növeli hatásfokát, ugyanakkor előkészíti a talajt a közvetlen propaganda, az ideológiai diverzió mellett.” A. Sz. LOGACSEV–N. N. JUGOV: Az antikomunisták manőverei az ideológiai harc jelen szakaszában. *Belügyi Szemle*, 1976/2. 24.

namunkában. A CIA tevékenységét vizsgáló kongresszusi bizottság jelentése szerint az 1965. óta végrehajtott titkos akciók 29%-át propagandisztikus akciók tették ki, amelyek többségét az USA politikai vezetése kezdeményezte.

Az imperialista hírszerzőszervek intenzíven gyűjtik az olyan információkat, amelyek felhasználhatók a szocialista országok elleni propagandában. Ebből a szempontból elsősorban belső nehézségeink és gyenge pontjaink érdeklik őket. Az amerikai hírszerzőszervek feladatuk kapták a szocialista országok gazdasági helyzetének mélyreható tanulmányozását. Igyekeznek információkat szerezni az áruellátás nehézségeiről, a nyugati hitelek visszafizetésével kapcsolatos tervekről, a Nyugat felé irányuló exporttervekről és a Szovjetunióval való külkereskedelmi kapcsolatokról.

A „kelet-kutató” és „szovjetológiai” intézetek funkciója hasonló a hírszerzőszervekéhez, tömeges méretű adat- és információgyűjtést folytatnak a szocialista országokról. A kelet-kutatás az ideológiai diverziós tevékenységen belül a politikai, de különösen az ideológiai hírszerzés funkcióját tölti be. Ez a tevékenység a tudományos kutatómunka fedésével folyik.

Az ösztöndíjas cserekapcsolatok keretében Nyugatról hazánkba érkező személyek – akiknek többsége „kelet-kutató” intézmény munkatársa – tudományos kutató munkája érdeklődése a legtöbb esetben belső társadalmi problémáinkra irányult. Igyekeztek feltárni azokat a gazdasági, politikai és ideológiai ellentmondásokat, amelyeknek erős történelmi gyökerei vannak és akadályozzák a szocialista tudat fejlődését. A lakosság különböző rétegeinél keresik az eltéréseket a párt és a kormány álláspontjától. Amerikai kelet-kutatók szerint ezek Magyarországon:

- a nacionalizmus,
- a szocialista gazdasági közösséghez való viszony és
- a szocialista erkölcs kérdéseiben találhatók.

Következésképpen ebben a három kérdésben tartják a legkívánatosabbnak a befolyásoló tevékenység folytatását, a személyes agitáció, az egyre bővülő kapcsolatok felhasználásával.

A kelet-kutató intézetek feladata azoknak a tudományos területeken dolgozó személyeknek a felkutatása is, akik tevékenysége ellenzéki célokra felhasználható. Az alkalmasnak talált személyek tudományos tevékenységét és politikai beállítottságát részletesen feldolgozzák és részt vállalnak megdolgozásukban és irányításukban. Általunk ellenőrzött „ellenzéki” személyek kivétel nélkül személyes kapcsolatokkal rendelkeznek kelet-kutató intézetek munkatársaival.

Az Egyesült Államok kelet-kutató szakembereinek tevékenységéről szemléletes képet kaptunk Deák Istvánnak, a New York-i Columbia Egyetem Kelet-Közép-Európai Intézete igazgatójának feldolgozása során.⁴⁶ Beosztása felhasználásával 1968–1969-ben megismerkedett és szoros barátságot alakított ki vezető magyar történészekkel, akik a KKI-IREX⁴⁷ csereprogram keretében az Egyesült Államokban folytattak tanulmányokat és segítséget kért tőlük magyarországi beutazásához. Az említett történészek több ízben interveniáltak Deák ügyében, aki 1968-ban engedélyt kapott a beutazásra. Látszólagos célja az 1848-as szabadságharc tanulmányozása volt. Kutatómunkával azonban alig foglalkozott,⁴⁸ viszont nagy kedvvel fogott hozzá kapcsolatok kiépítéséhez történészek, írók és művészek körében. Több esetben megjelent ifjúsági- és pinceklubokban, ahol előadást tartott az Egyesült Államokról.

Deák feldolgozása egyértelműen bizonyította, hogy a Pentagon hírszerző szolgálatának dolgozik. A vezetése alatt működő intézet az amerikai hadsereg különböző fegyvernemei részére képez ki „kelet-európa” szakértőket. Ellenséges tevékenysége miatt 1973-ban szerveink kiutasították az országból.⁴⁹

A pénzügyi alapítványok, amelyek látszólag önzetlenül, humánus megfontolások alapján anyagi támogatást nyújtanak tudományos kutatókhoz – a legszigorúbb mértékben kormányaik politikáját hajtják végre. A 60-as évek közepétől egyre több tudományos kutató kap tőlük anyagi támogatást a szocialista országokban is. A tudományos együttműködésben olyan kutatómunkákat finanszíroznak, amelyek potenciálisan az ellenünk irányuló politikát szolgálják, esetenként pedig egyértelműen a hírszerzőszervek tevékenységét segítik elő.⁵⁰

⁴⁶ Deák István 1948-ban hagyta el Magyarországot, 1956 óta él az Egyesült Államokban. Történész, a New York-i Columbia Egyetem professzora. 1967-be lett az Institute on East Central Europe igazgatója. NAGY Csaba: *A magyar emigráns irodalom lexikona*. Argumentum Kiadó–PIM, Budapest, 2000. 184.

⁴⁷ Az IREX (International Research & Exchanges Board) 1968-ban jött létre a nagy amerikai egyetemek és a Szovjetunió, illetve a kelet-európai országok közötti kutatói csereprogramok lebonyolítására. Magyarországi partnere a Külügyminisztérium felügyelete alatt működő Kulturális Kapcsolatok Intézete – KKI – (a korábbi Kultúrkapcsolatok Intézete) volt.

⁴⁸ Kutatásainak eredményeire lásd *The American and European Revolutions 1776–1848*. Iowa City, 1977; *The Lawful Revolution: Louis Kossuth and the Hungarians, 1848–1849*. Columbia University Press, 1979.

⁴⁹ Kiutasítása ellenére tagja volt a Cyrus Vance külügyminiszter vezette 25 tagú küldöttségnek, amely 1978 januárjában részt vett a korona visszaadásának ünnepségein, majd 1983-ban a budapesti Gondolat Kiadónál megjelent a *Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben* című könyve.

⁵⁰ A civil társadalom demokratizálásáért, illetve a kelet-európai rendszerváltásért részben közvetlen pénzügyi támogatásokkal, részben technikai segítségnyújtással, képzéssel elsősorban az amerikai alapítványok tettek a legtöbbet: a Ford Foundation, a German Marshall Fund, a C. S. Mott Foundation, a Rockefeller Brothers Fund és a Soros Foundation.

A hazánkkal kapcsolatban álló amerikai és nyugatnémet alapítványok vezetői pozícióiban egy sor olyan személy foglal helyet, akik korábban aktív hírszerzőisztek voltak. Ilyen például Sephard Stone a Ford Alapítvány nemzetközi kapcsolatok osztályának vezetője, aki 1942–1946 között az amerikai hadsereg hírszerzőisztje volt, valamint dr. Gotthard Gambke a Volkswagen Alapítvány főtitkára, aki a II. világháború idején az Abwehrnél dolgozott.

A Ford és a Friedrich Ebert Alapítvány különösen nagy összegeket áldoz a hazánkkal kapcsolatos kutatómunkára. Kutatási programjaik beindítása előtt konzultációkat folytattak olyan magyar tudósokkal, akiket megbízhatónak vélték és akik elégséges ismeretekkel rendelkeztek tudományos életünkről.

A Ford Alapítvány kiemelt ösztöndíjasaként folytatott tanulmányokat az Egyesült Államokban Szalai Sándor professzor, az MTA tagja, aki baráti kapcsolatokat alakított ki közismert antikommunista szakértőkkel. Részt vett a Ford Alapítvány új kelet-európai programjának kidolgozásában, azért, hogy azt „szalonképeesebbé” tegye a magyar fél számára is.

Később⁵¹ Szalai Sándor az ENSZ apparátusába került, ahol kinevezték az UNITAR⁵² igazgatóhelyettesének. A szovjet és más szocialista képviseltek jelezték több alkalommal, hogy tendenciózan akadályozza a szocialista államok közös célkitűzéseinek megvalósítását. Az arab országok delegátusai előtt cionista nézetek hangoztatott, amelyekkel több esetben felháborodást váltott ki.

Szalai Sándor számos egyetemen és kelet-kutató intézetben tartott előadást Magyarország politikai, társadalmi és gazdasági helyzetéről, különös tekintettel nehézségeinkre és gyenge pontjainkra. Hazatérése után a KGST-vel kapcsolatos bizalmas anyagokat juttatott ki amerikai kapcsolatainak.

Szalai Sándor 1967 óta szakértői tevékenységet végez a nyugatnémet Volkswagen Alapítvány részre is. Az alapítvány rendszeresen vele véleményezteteti a szocialista országokkal kapcsolatos társadalomtudományi kutatási programokat. 1969-ben a „Zsidók Kelet-Európában”, 1973-ban a „Jelen vonatkozású Kelet-Európa Kutatás”, 1974-ben „A szovjet társadalom fő csoportjainak összetétele, struktúrája és mobilitása” című kutatási témákhoz készített szakvéleményt. Ő véleményezte továbbá a Volkswagen Alapítvány és a New York-i Columbia Egyetem közös Ke-

⁵¹ 1966-tól 1972-ig.

⁵² Az ENSZ Kutatási és Oktatási Intézete.

let-Európa kutató programját is. A program amerikai vezetőjéhez, Deák Istvánhoz szoros baráti kapcsolatok fűzik.

Szalai Sándor tevékenysége jelenleg arra irányul, hogy egyengesse a nyugati alapítványok kapcsolatainak fejlődését a magyar tudományos élettel, mindenekelőtt a társadalomtudományok képviselőivel. Az alapítványok és a nyugati kormányok érdekeinek megfelelően olyan irányban fejt ki befolyásoló tevékenységet, hogy a kapcsolatok áttevéődjenek az intézmények és a személyek közötti kapcsolatok szintjére és kikerüljék állami szerveink ellenőrző tevékenységét.

1972-ben történt hazatérése előtt Szalai Sándor mindent megmozgatott annak érdekében, hogy utódjaként tanítványa, Szelényi Iván szociológus kerülhessen az UNITAR-hoz. Ezt azonban sikerült megakadályozni.⁵³

Szelényi Iván szintén a Ford Alapítvány ösztöndíjával folytatott tanulmányokat az Egyesült Államokban.

Hazatérése után Szelényi Iván, Konrád Györggyel közösen 1974-ben megírta „Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz Kelet-Európában” című ellenséges hangvételű tanulmányt, amelyet illegálisan akartak terjeszteni.⁵⁴ Ezt szerveink megakadályozták. Szelényi és Konrád tevékenységét – lelepleződésük után – különböző fedőszerveken keresztül viszonylag nyíltan és közvetlenül irányították. „Védelmükre” és népszerűsítésükre nemzetközi propagandakampányt szerveztek.⁵⁵ Miután Szelényi hely-

⁵³ Szelényi Iván 1965–1967 között a Szociológiai Intézet munkatársa, 1967-től 1970-ig tudományos titkára, majd 1974-ig a településszociológiai osztály vezetője.

⁵⁴ A mű „Ellenséges felfogású és magatartású értelmiségiek ellenforradalmi programjaként értékelhető. Terjesztése esetén alkalmas arra, hogy ezen ellenséges személyek, illetve csoportok a program mögé felsorakozva fellépjenek a rendszerrel szemben” – áll annak a 132 oldalas összefoglalónak a bevezetőjében, amelyet Óvári Miklós ideológiai titkár (miután az anyag Biszku Bélánál is megfordult) Benkei András belügyminiszternek visszaküldve kézírásos kísérőlevelében „fordításként” aposztrófált. Az összeállítás készítője (a „fordító”) maga is fontosnak tartotta, hogy egy lábjegyzetben rávilágítson az elvégzett munka problémáira: „Az eredeti tanulmány több mint 250 oldal terjedelmű. A rövidítés nem terjed ki a hosszú és bonyolult történelmi elemzésekre, s igyekszik megmaradni a szerző[k] koncepciójának fő vonalában. [...] A tanulmány nyelvezete nehézkes, a szerző[k] nem a marxista terminológiát használják. Pl. racionális redistribúció = szocializmus; önszabályozó piac = kapitalizmus; uralkodó rend = állami és pártbürokrácia. A rövidítés nem a szerző[k] nyelvezetén készült, s ezért bizonyos értelemben fordítás is.” (Hasonló „fordítások” máskor is születtek, amikor a terjedelmes és a bürokrácia szókészletétől és logikájától távol álló tudományos értekezéseket kellett a politikai ítélkezés számára megfoghatóvá tenni.) Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz (rövid összefoglaló). BM KI Belügyminiszteri iratok 304. 1-a-1686/1974.

⁵⁵ „A Fővárosi Főügyészség által indítványozott elkobzási eljárás azzal a veszéllyel járna, hogy az ügyészi indítványt és a bíróság hozandó határozatát kézbesítik az ügyész és a terheltek részére. Ezek a személyek a kézhezvételtől számított 8 napon belül tárgyalás tartását kérhetik. A tárgyaláson szükség esetén meg kell hallgatni az ügyészt, a terhelteket, a védőt és esetleg tanúkat is. Az itt hozott végzés ellen további fellebbezésnek van helye. Ezek az eljárási aktusok azt eredményezhetik, hogy az ügy közismert lesz

zetét úgy ítélték meg, hogy ő már nem képes „belső ellenzéki” szerepet betölteni, kivándorlást javasoltak neki.⁵⁶

1975 őszén Szelényi kivándorló útlevelemel, családjával együtt Angliába költözött, ahol a Kant Egyetemen Canterbury városban helyezkedett el. A SZER több adásból álló sorozatot készített vele, ahol kifejtette a kelet-európai szocialista országokkal kapcsolatos nézeteit. Kelet-kutató intézetek meghívására előadókörútra az Egyesült Államokba is ellátogatott. Jelenleg többéves szerződéssel az Adelaide-i Társadalomtudományi Főiskolán szociológiát tanít.

Szelényi Iván politikai „fejlődéséből”, szociológiai nézeteinek alakulásából pontos ismereteket szerezhethünk a belső „ellenzék gyártásának” teljes folyamatára.

Figyelemre méltó a Heinrich Heine Alapítvány⁵⁷ tevékenysége is. Fehér Ferenc és Heller Ágnes által vezetett ún. lukácsisták tudományos tevékenységének finanszírozására 1974-ben 24 000 márka ösztöndíjat utaltak át. 1976-ban 48 000 márka ösztöndíjat ajánlottak fel. Ez utóbbi ellentételenként már felkérték Heller Ágnest, hogy „Szükségletek” c. többkötetes tanulmányából – amelyet hivatalos kritika is ért – egy rövidebb összeállítást küldjön meg kiadásra.⁵⁸

szélesebb körben, főként Konrád és társai környezetében. Számolni kell azzal, hogy az adatok külföldre is kikerülnek, az ottani, velünk ellenséges propaganda felélénküléséhez, a terheltek »mártírrá« kikiáltásához vezethetnek és számukra állami hatóságok segítségével ingyen propagandalehetőséget biztosítunk. Így az is várható, hogy az egyébként már elcsituló ügy ismét felszínre kerül. Ezekre figyelemmel nem látszik célszerűnek a javasolt eljárás lefolytatása. Az anyagokat természetesen nem kell visszaadni Konrádéknek, hiszen azok államellenes igazgatási tartalmúak. Azokat a hatóság törvényesen foglalta le.” Dr. Korom Mihály igazságügyi miniszter feljegyzése Konrád György és társai ellen indított büntető ügyben lefoglalt iratok elkobzásával kapcsolatban az eljárásról. 1975. január 22. IM 137/5/75. BM KI Miniszteri iratok 1-a-287/1975. A levél cáfolni látszik azt a – Horváth József könyve nyomán (*A Táborkok vallomása*. Budapest, 1990. 170.) elterjedt – vélekedést, miszerint a belső ellenzékkel szembeni büntetőpolitika „liberalizálódása” eredményezte volna, hogy Konrád és Szelényi már „csak a Gyorskocsi utca fogdjáig jutott el”, mivel az eljárás figyelmeztetéssel véget ért. URBÁN Attila: A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962–1980). *Múltunk*, 2003/3. 52.

⁵⁶ „... amikor 1974 októberében Konrád Györggyel közös könyvünk miatt ellenünk indított eljárás kapcsán a politikai rendőrség fogságában eltöltött egy hét végén még a börtönben felajánlották nekünk a kivándorlást, úgy gondoltam, nincs választásom, tudományos munkámat a rendőrhatalóságok otthon lehetlenné tették, azt külföldön kell folytatnom.” Újabb közlése: *A posztkommunista átmenet társadalmi konfliktusai*. MTA PTI, Budapest, 1992. 24.

⁵⁷ A Kölni Egyetem kezdeményezésével létrehozott kulturális alapítványnak „A »belső ellenzék« megismerésében és támogatásában fontos szerepe van. Figyelemmel kíséri és támogatja a kulturális területen dolgozó »potenciális ellenzékieteket.«” Feljegyzés az Magyar Népköztársaság ellen tevékenykedő kelet-kutató, illetve fellázító intézményekről. BM KI Belügyminiszteri iratok, 117/1977.

⁵⁸ Valószínűleg *A szükségletek jelentése és jelentősége Marx gondolatrendszerében* című tervezett könyvről van szó (lásd A Politikai Bizottság 1973. május 8-i határozata néhány társadalomkutató antimarxista nézeteiről. MOL M-KS 288. f. 5/610. ó. e.), amely az újvidéki *HÍD* 1982. 1–6. számaiban jelent meg először.

A magyar–amerikai ösztöndíjas cserekapcsolatok keretében az utóbbi években az Egyesült Államokból történészek, közgazdászok, szociológusok, antropológusok, irodalomtörténészek, politológusok és nyelvészek utaznak be hazánkba kutatómunka folytatására. Figyelemre méltó, hogy ezek többsége magyar származású disszidens vagy a második generációt képviselik. Az ösztöndíjasok a korábbi években kialakult személyes kapcsolatokra támaszkodnak. Különösen jól érzékelhető ez a történészek esetében, akik a Deák István által [a] korábbi években kiépített személyes kapcsolatokat veszik igénybe.

A magyar–NSZK ösztöndíjas kapcsolatok fő lebonyolítója az NSZK részéről a Friedrich Ebert Alapítvány, amely közismerten az SPD befolyása alatt áll, fő célja a szociáldemokrata eszmék terjesztése az egész világon.

A hazánkba beutazó nyugatnémet ösztöndíjasok többsége szociológus, közgazdász, politológus és nyelvész. Kutatási témáikat igen tágan határozták meg. A legtöbben társadalompolitikai és kommunálpolitikai kérdések iránt érdeklődnek.

A KKI által kijelölt konzulánsok mellett aktívan keresik egyetemi hallgatók és fiatal oktatók társaságát, gyakori látogatói az egyetemi kluboknak, kollégiumoknak és az egyetemi színpadnak. Kapcsolataikat igyekeznek megismertetni a budapesti NSZK külképvisellel. Keresik az olyan magyar újságírók kapcsolatait, akik ösztöndíjasként már jártak az NSZK-ban. Előszeretettel utaznak vidéki egyetemi városokba, mindenekelőtt Pécsre, ahol felkeresik a német nemzetiségi szervezeteket.

Hans Sack, az NSZK külügyminisztériuma ösztöndíjasa, kutatómunkája során az úgynevezett „budapesti iskola” helyzetét és tudományos eredményeit tanulmányozta.

Az utóbbi időben több alkalommal Magyarországon járt dr. Günter Granwald, a Friedrich Ebert Alapítvány ügyvezető elnöke és Klaus Reif, az alapítvány európai referatúrájának vezetője. Hivatalos szerveinkkel való tárgyalásokon erőteljesen szorgalmazták részvételüket a Magyarországon élő németajkú lakosság nyelvi és kulturális hagyományainak fenntartásában és ápolásában. Felvetésük alátámasztására hivatkoztak a helsinki szellemre, valamint arra, hogy az NDK nem sajátíthatja ki magának a magyarországi német kisebbség patronálását.

Felvetették továbbá, hogy a Friedrich Ebert Alapítvány szeretne létrehozni egy kulturális központot Budapesten, egy kirendeltséget Pécsen, amelyek első ilyen jellegű NSZK intézmények lennének a szocialista országokban.⁵⁹

⁵⁹ Végül csak 1985 októberében alakulhatott meg a Nikolaus Lenau Közművelődési Egyesület, a második világháború utáni Kelet-Európa első független német nemzetiségi szervezete. TILKOVSKY Loránt. *Hét évtized a magyarországi németek történetéből – 1919–1989*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1989. 137.

A Friedrich Ebert Alapítvány tevékenysége összefügg egy átfogó törekvéssel. Az utóbbi időben nyugatnémet szervezetek és személyek részéről tapasztalható volt olyan irányú törekvés, hogy egyes magyarországi német nemzetiségű személyeket rábírjanak az NSZK-ba történő kivándorlásra. Javasolják, hogy a kivándorlók levélben forduljanak az NSZK bejelentő hivatalához és a nyugatnémet Vöröskereszt Titkárságához, ha megtagadják kérésük teljesítését.

A kivándorlásra ösztönző tevékenység ez ideig nem váltott ki jelentősebb hatást a hazánkban élő német nyelvű lakosság körében. Számolni kell azonban azzal, hogy a „helsinki szellemre” hivatkozva az NSZK hivatalos szervei és a magánszemélyek fokozzák a nacionalizmus felszítást célzó tevékenységüket és feszültségeket kelthetnek a hazánkban élő német nemzetiségű kisebbség körében.

Az imperialista propagandaszervek is fontos szerepet játszanak az ideológiai diverziós tevékenységben. Legjellemzőbb sajátosságuk, hogy szorosan együttműködnek a hírszerzőszervekkel és a „keletkutató” intézetekkel, amelyek nagy mennyiségben szállítják részükre a szocialista országokról megszerzett adatokat és információkat.

A SZER-t irányító Központi Hírszerző Hivatal legújabb direktívája a rádió fő szerepét abban határozta meg, hogy úgynevezett belső „ellenzéki” pozícióból készítsék programjaikat.⁶⁰

Olyan „hazai-belső” rádióként működjék, amelyből az érződjön, hogy „objektíven” foglalkozik a magyar viszonyokkal és ne váljon nyíltan a nyugat, vagy az emigráció szócsövévé. Előírták, hogy 60–70%-ban a magyar belső helyzettel, 10%-ban a többi szocialista ország helyzetével foglalkozzanak, a többi időt elsősorban a kelet-nyugat kapcsolataira és csak kisebb mértékben a nyugati országok eseményeire fordítsák. Jellemző, hogy a CIA közvetlen ellenőrzést csak a belső témákban gyakorol és csak ezekben ad kész anyagot és részletes utasításokat.

⁶⁰ A feldolgozott, „megbízható forrásból származó értesülés” Sig Mickelson, a Szabad Európa Rádió és a (Szovjetunió felé sugárzó) Szabadság Rádió közös igazgatójának (helyesen: elnökének) belső tájékoztatóján elhangzottakat ismertette. (Karasz Lajos miniszterhelyettes a magyar Hírszerző Csoportfőnökség információit 1976. január 20-i levelének mellékleteként – „a távollévő miniszter megbízásából” – továbbította Moszkvában J. V. Andropovnak, az Állambiztonsági Bizottság elnökének is.) Mickelson a politikai események propagálását illetően négy tematikai kategóriát különböztetett meg: a célsország belső eseményei, a teljes adásidő 70–80%-ában; a környező szocialista országok 8–10%-os arányban; a kelet-nyugati kapcsolatok 8–10%-os arányban; a nyugati eseményekről szóló programok 5–6%-os arányban. A feljegyzés szerint az amerikai vezetés az első két kategóriához tartozó programokat rendszeresen ellenőrzi és negyedévenként részletesen értékeli. Feljegyzés a SZER és a Szabadság Rádió műsorpolitikájáról. 1976. január 8. BM III/I. csoportfőnökség 67/9-117/76. BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, kimenő információk. ÁBTL 1-11-12. NKO 48/1/1997. 355–359.

Különösen nagy gondot fordítanak a Magyarországról származó „ellenzéki” gondolatok, „ellenzéki” személyek és műveik népszerűsítésére. Nagy terjedelemben adnak információkat a többi szocialista ország „ellenzéki” személyeinek tevékenységéről és műveikről.

A *magyar emigráció* vezetőinek többsége rugalmasan alkalmazkodott az imperializmus általános taktikájához. Ezt jól tükrözik az utóbbi évek során lezajlott viták és folyamatok, mindenekelőtt az értelmiségi emigrációban.

1969 szeptemberében Borbándi Gyula vitaindító cikkével vita bontakozott ki a Münchenben megjelenő „Új Látóhatár” című magyar folyóirat hasábjain az emigráció és az óhaza közötti kapcsolatokról.⁶¹ A vitaindító határozottan síkraszáll a párbeszéd folytatása mellett, az egész magyarságot érintő sorskérdésekről, abból az alapállásból kiindulva, hogy a nemzet sorsa Magyarországon dől el, ahol tízmillió magyar él. Az emigrációban élő magyaroknak el kell fogadni a hazai rendszert, mert az megváltoztathatatlan realitássá vált.

A kibontakozott vita során az alábbi nézetek kerültek felszínre. A kommunista társadalmi rend, az egypártrendszer nem elfogadható az emigráció számára, de tudomásul vehető és tudomásul kell venni mindazokat a történelmi adottságokat is, amelyekben a magyarságnak élnie és fennmaradnia kell. A szocializmust, mint a jövő társadalmi rend alapját tudomásul kell venni és nem megdöntésére, hanem annak „javítására, demokratizálására, tökéletesítésére”, minden magyar számára elfogadhatóvá tételére kell törekedni.⁶²

A vita egyik résztvevője az alábbi tézisekben fogalmazta meg a kövendő irányvonalat:

- szovjetellenes, antiszocialista, ellenséges magatartással ma az országot segíteni nem lehet;

⁶¹ Borbándi szerint arról folyhat párbeszéd, „ami otthoni és kinti szellemi embereket leginkább érdekel: mi a magyarság helyzete a világban, milyen lehetőségei vannak, hogy biológiai állagát megtartsa, szerepét a népek közösségében megjavítsa, a tudományokban, a művészetekben és a technikai civilizációban észlelhető elmaradását behozza, a nála fejlettebb és haladottabb nemzetekhez felzárkózzék, a gazdasági versenyben helyét megállja, természetéről világos fogalmakkal rendelkezzen és a korszerű igényeket kielégítő társadalmi rendet teremtsen”. Hozzátette, hogy a szakszerű és lényegre törő eszmecserének elengedhetetlen feltétele a „közös szótár” vagyis, hogy a beszélgetők ugyanazt értsék a használt fogalmakon, valamint az, hogy mind a két fél tisztelje a másikat és érvekre érvekkel válaszoljon. BORBÁNDI Gyula: Magánbeszéd a párbeszédéről. *Új Látóhatár*, 1969/4. 12–21.

⁶² Az *Új Látóhatár* következő két száma még nem közölt reflexiókat, de az év utolsó számának Disputa rovatában három hozzászólás – Kovács Imre, Csiky Ágnes Mária, Thinsz Géza – kapott helyet a párbeszéd lehetőségéről és esetleges témáiról. *Új Látóhatár*, 1969/6. Vö. BORBÁNDI Gyula: *Nem éltünk hiába. Az Új Látóhatár négy évtizede*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000. 322–323., 331.

- külső segítségre, felszabadításra, de még csak meghallgatásra sem találunk a nyugati hatalmagnál. Amerika nem csak nem akar, de nem is tud segíteni;
- ha valami rendkívüli politikai erő (pl. a kínai–szovjet viszony további romlása) a Szovjetuniót engedményekre is késztetnék, megmozdulni csak belülről lehetne és csak a hatalomban résztvevők egyetértésével. Az új utat csak az otthon élő magyarságnak van joga meghatározni;
- a kapcsolat az otthon és a szabad világban élő magyarság között erősíti a hazaiakban a szabadság, a jólét utáni vágyat, fokozza az új út kereséséért folytatott harcot; a kormányt, a pártot a közvélemény arra kényszeríti, hogy igyekezzék mind a politikában, mind a gazdaságban előbbre lépni;
- mindent el kell követni azért, hogy a magyar szellemi élet képviselői, bárhol élnek, bárhol alkotnak, körön belül kerüljenek és így a magyar kulturális, művészeti, irodalmi alkotások, bárhol látnak is napvilágot, szerves részeivé váljanak a magyar kultúrának.

A hazalátogató magyarok tömegei már régebben elfogadták és alkalmazkodtak a realitásokhoz, most már csak az emigráció vezetőinek is – taktikailag – követni kell a tömegek ösztönösen helyes magatartását.

A 70-es évek elején élénk személyes kapcsolatok kezdtek kialakulni a hazai értelmiség és az *emigrációban élő* írók között. Ennek keretében a Nyugat-Európában működő irodalmi körök (Szepsi Csombor Kör, Mikes Kelemen Kör⁶³) nyílt vitákat, összejöveteleket szerveztek, ahová meghívtak hazai delegációkat is. Ezekon a vitákon a hazai küldöttségek képviselői felkészültségük és politikai beállítottságuk alapján inkább a hazai rendszer népszerűsítését szolgálták, mintsem a körök eredeti célkitűzéseit. Ezt követően inkább a magánjellegű kapcsolatokat kezdték keresni. Egyre gyakrabban hívtak meg egy-egy írókat Kanadába és Nyugat-Európába, akiknél lehetőséget láttak közös platform kialakítására (Czine Mihály, Végh Antal). Az utóbbi évek során a magyar emigráció tevékenységében mindinkább előtérbe kerül az irodalmi emigráció, főleg olyan

⁶³ A Szepsi (időnként: Sepszi) Csombor Kör 1964-ben alakult Londonban, Czigány Lóránt kezdeményezésére. Kulturális rendezvényeket szervezett az angol fővárosban és környékén lakó magyaroknak, illetve könyvkiadással foglalkozott. Lásd GÖMÖRI György: Két magyar értelmiségi kör Angliában (Hungarian Club, Szepsi Csombor Kör). *Korunk*, 1991/11. 1357–1360. A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 1959-ben alakult. Évente megrendezett tanulmányi napjainak, konferenciáinak anyagait rendszeresen megjelentették. CZIGÁNY Lóránt: A hollandiai Mikes Kelemen Körről. I–III. In: *Gyökértelen, mint a zászló nyele*. Szabad Tér, Budapest, 1994.

személyek, akik a korábbi években nem kompromittálták magukat. Egyre többen keresik a hazai publikálási lehetőségeket.

Az irodalmi emigráció aktivizálódásával párhuzamosan fokozódott a jobboldali emigráció háttérbe szorulása. A magyar emigráció tevékenységével kapcsolatban az utóbbi időben a legfigyelemreméltóbb fejlemény a nacionalizmus erősödése, illetve a nacionalista tendenciák Magyarországon való felerősítésére irányuló helyzetfeltáró, szervező és propagandatevékenység, középpontban a Romániában élő magyarság helyzetének vizsgálatával.⁶⁴

1974 óta nagymértékű növekedés tapasztalható a hazánkban beküldött nacionalista jellegű, ellenforradalmi propagandaanyagok számában. Az erősödő propagandatevékenység mögött az amerikai kontinensen működő Erdélyi Világszövetség elnevezésű emigráns szervezet áll, amely 1965-ben jött létre az USA-ban és Dél-Amerikában működő magyar emigráns csoportosulásokból. A szervezet alelnöke Zolcsák István, a braziliai Saõ Paulóban élő, magyar származású, nacionalista beállítottságú milliomos, aki anyagilag is támogatja a szervezetet.⁶⁵ Az Erdélyi Világszövetség tevékenysége arra irányul, hogy összegyűjtse a Romániában élő magyarság helyzetével kapcsolatos információkat, dokumentumokat, amelyeket rendszeresen továbbít az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez, valamint propagandaanyag formájában beküldi Magyarországra.

Az egyre erősödő kampány⁶⁶ alkalmas lehet arra – az ösztönző imperialista szervek szándéka szerint –, hogy kölcsönösen felerősítse a román és a magyar nacionalista erőket és ezen keresztül zavart keltsenek a két ország viszonyában. Jellemző, hogy az Erdélyi Világszövetség és

⁶⁴ „E nacionalizmus része az is, hogy Erdélyt és az erdélyi magyar irodalmat igyeksenek ellenünk kijátszani, – olyan látszatot kelte, mintha ott élne s virágozna az igazi, gerinces, tősgyökeres és non-konformista magyarság. Előszóval közölnék erdélyi írókat (pl. Bálint Tibor, Veress Dániel stb.), szólnak magasztalólag munkáikról. (Jellemző, hogy az 1972. 2. számban külön Erdély c. rovatot jelentettek meg!)” (A szerző személye ismeretlen, a dokumentum eredeti lelőhelye a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztálya volt.) Akikkel lehet és akikkel nem. Bizalmas feljegyzések az *Új Látóhatárról* 1972-ből. Közli: ZIMONYI Zoltán. *Orpheus*, 1999. tél. 49–56.

⁶⁵ Zolcsák István (1921) pilóta, mérnök. Erdélyben, majd 1925–1935 között Brazíliában élt. 1939-ben Magyarországra menekült. A második világháború idején vadászpilóta. 1956-ban tagja a Tungsram munkástanácsának és az Újpesti Nemzeti Bizottságnak. A forradalom bukása után elhagyta az országot, Brazíliában géptervező mérnök, majd gyártulajdonos. Az Erdélyi Világszövetség alapító tagja, a Magyarok Világszövetségének egyik vezetője. (1992-es adatok). KOZÁK Gyula et al. (szerk.): *Budapesti Oral History Archívum 1981–1996*. 1956-os Intézet, Budapest, 1996.

⁶⁶ Az Erdélyi Világszövetség 1976-ban az Amerikai Magyar Szövetséggel együtt szenátorokat és képviselőket nyert meg, hogy szóvá tegyék a Ceauşescu-rendszer magyarelles intézkedéseit és az emberi jogok sorozatos megsértését. Az amerikai kormányt arra kérték, hogy függessze fel kereskedelmi kapcsolatát Romániával, ha az nem változtat a magyar kisebbséggel szembeni magatartásán. BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. II. k. Európa Kiadó, Budapest, 1989. 219–220.

az azzal élesen szemben álló román emigráns szervek kiadványai terjesztését a CIA-val kapcsolatban álló egy azon személy végzi.

1974 szeptemberében az ún. „Száműzetésben Élő Írók” csoportja (PEN in Exile) elhatározta a *Kontinent* c. lap kiadását azzal a céllal, hogy egye- sítse az emigrációban élő orosz és kelet-európai származású írókat, fó- rumot biztosítson műveik számára, valamint a Szovjetunióból és a töb- bi szocialista országból kicempészett ellenzéki művek számára. A lapot a Springer konszern Ullstein Propylain nevű nyugat-berlini leányvállala- lata adja ki, amely a lap minden számának kiadására 250 ezer márkát fordít. Tervek szerint a lap negyedévenként jelenik meg orosz, német, angol, francia és olasz nyelven. Az első kiadás 1974-ben jelent meg 10 ezer példányban. A *Kontinent* anyagi támogatói között eredetileg szerepelt Szolzsenyicin és Mindszenty neve is. A lapot Nyugat-Európában újságárusok árúsítják, a szocialista országokban bérmentesen, illegá- lisan igyekeznek terjeszteni.⁶⁷

A *Kontinent* szerkesztője V. Maximov Párizsban élő orosz származású emigráns író. A magyar emigráció részéről részt vett a szerkesztőségi munkájában Tábori Pál. Tábori halála után Siklós István a BBC munkatársa és Krassó Miklós a *New Left Review* c. újbaldali lap munkatársa, Trockij egyik életrajzírója csatlakozott a lap munkájához.⁶⁸

A tőkés országok budapesti képviselői – sajátos lehetőségeiket kihasználva – fontos részfeladatokat látnak el a belső „ellenzék” kialakítását célzó imperialista törekvésekben.⁶⁹

1976 júniusában az NSZK Külügyminisztériuma értekezletet tartott a szocialista országokban működő, kulturális és sajtóüggyekkel foglal-

⁶⁷ „Exile irodalom” fedőnéven az állambiztonsági szervek – a szovjet társzervekkel együttműködve – közös intézkedéseket hoztak 1974–75-ben a folyóirat, illetve a hozzá kapcsolódó emigráns személyek ellen. Ezeket sikeresnek minősítették, hiszen „a kiadó és a lap baráti köre nem talált érdemi kapcsolatot a jobb- oldali magyar értelmiségi emigrációhoz, s nem tudták elérni, hogy magyar »ellenzéki« művet megjelen- tessenek, illetve a lapot Magyarországon terjesszék”. Jelentés, 1978. 29.

⁶⁸ Tábori nem vett részt a szerkesztésben, de több írása megjelent a lapban. Siklós Tibor a BBC munkatársa, majd 1980-tól a magyar osztály vezetője volt, a Szepsi Csombor Kör titkára. (NAGY Csaba: i. m. 871., 950.) Krassó Miklós filozófus a hetvenes években a *New Left Review* társzerkesztője volt. Több nyelvre lefordított Trockijról írt tanulmánya is itt jelent meg. (Sükösd Mihály: Utópia hercege. Krassó Miklós és kora. *Valóság*, 1987/6. 17–34.; Újabb közlése: Uő: *Utópia lovagjai*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990. 167–213.)

⁶⁹ „A követségek diplomatái személyes kapcsolatokat igyekeznek fenntartani azokkal a magyar állampolgá- rakkal, akik tudományos, kulturális stb. vonalon meghívás alapján utaznak ki országaikba vagy onnan hazatértek. [...] Tevékenységük általános jellemzője a nyugati életforma, életszínvonal, a tudományos és kulturális fejlődés mint a kapitalista politikai és gazdasági rendszer eredményének propagálása – a szocialista országok eredményeivel való állandó és rosszindulatú összehasonlítás útján.” RÉVÉSZ Imre- GÁBOR András: *Az imperialista fellázító taktika gyakorlatának egyes állambiztonsági tapasztalatai*. BM Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökség, 13-41/1/1966. ÁBTL Módszertani gyűjtemény, 816. 33.

kozó diplomaták részére. Az értekezleten elhatározták, hogy fokozzák az NSZK helyzetét bemutató információs munkát a szocialista országokban, azokra a rétegekre, csoportokra koncentrálva, amelyek a legnagyobb érdeklődést tanúsítják az NSZK iránt. A tájékoztató munka fő célpontjával a diákokat, egyetemistákat és tanárokat jelölték ki. Azt is feladatul kapták, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet a látogató-programok megszervezésére. Az NSZK-ba olyan személyek meghívását tartják kívánatosnak, akik alkalmasak a propagandahatások továbbadására, mindenekelőtt befolyásos értelmiségiek körében.⁷⁰

Az NSZK kormányának tájékoztatási hivatala értékelt a szocialista országok irányába kifejtett propagandatevékenységet. Ennek során megvizsgálták a hivatalos szervekhez, intézményekhez és magánszemélyekhez eljuttatott propagandaanyagok olvasottságát, továbbá az NSZK-ba kiutazó szocialista állampolgárok között végzett propagandatevékenység hatékonyságát. Megállapították, hogy a legnagyobb eredményeket Magyarország esetében érték el. A Magyarország irányában folytatott propagandát „viszonylag magas hatékonysága miatt” a jövőben kiemeltként kezelik.

Amerikai hivatalos szervek részéről több év óta erőteljes törekvés tapasztalható az Egyesült Államok Tájékoztató Ügynöksége (USIA) budapesti képviselőiténél felállítására.⁷¹

A tőkés országok budapesti diplomáciai képviselői társadalmi kapcsolatainak száma 2500–3000 fő között mozog. A kapcsolatépítésben a külképviseletek többsége a diplomaták lakásain adott fogadásokat helyezik előtérbe. Az USA nagykövetségének munkatársai pl. havonta 2–3 alkalommal szerveznek olyan rendezvényeket, amelyeken megjelenik és előadást tart egy-egy neves politikus, tudós, vagy művész, aki éppen Magyarországon tartózkodik.

⁷⁰ „A nyugatnémet fellazító tevékenység veszélye abban rejlik, hogy hazánkban csaknem félmillió ember beszél németül: az idősebb korosztály és az értelmiség nagyrészt német irodalmon, illetve szakirodalmon nevelkedett, jelentős német kapcsolatokkal rendelkezik, s többségük számára a fejlett, modern ipart csakis a nyugat-német ipar jelenti.” Uo. 36.

⁷¹ „A »United States Information Agency – USIA« az Amerikai Egyesült Államok legnagyobb olyan állami intézménye, amely szinte teljes egészében a fellazítás szolgálatában áll, ideológiai diverziót és kommunistaellenes propagandát folytat. Tevékenységét koordinálja a külügy- és honvédelmi minisztériummal, a Központi Hírszerző Hivatallal (CIA) és más olyan kormányhivatalokkal, amelyek külpolitikai kérdésekkel foglalkoznak. Az intézményt 1953-ban hozták létre, munkatársainak létszáma meghaladja a 11 000 főt, amelyből több mint 8000 külföldön dolgozik. [...] Az USIA rádióállomása az »Amerika Hangja« heti 800 órában 37 nyelven (köztük magyarul) sugároz műsort és 87 ország televíziós központjának ad át anyagokat. Kiadja az évente hat alkalommal megjelenő »A kommunizmus problémái« című kommunistaellenes folyóiratot, amelyben külföldi írók cikkeit is közlik.” VARGA Sándor: i. m. 60.

Figyelemre méltó az amerikai és nyugatnémet követségnek az a törekvése, hogy rendszeres kapcsolatot építsen ki az USA-ban és az NSZK-ban járt ösztöndíjasainkkal. Figyelemmel kísérik sorsuk alakulását, érdeklődnek munkájuk eredményeiről és további terveikről. Kapcsolat fenntartása és elmélyítése érdekében gyakran adnak kisebb-nagyobb ajándékokat (hanglemezeket, szakkönyveket, zsebszámológépeket stb.) és tesznek különböző szolgálatokat (meghívások, előadókörutak szervezése az USA-ban és az NSZK-ban).

Információink szerint Ford, amerikai elnök a republikánus párt konzervatív szárnyának nyomására elhatározta, hogy hozzájárul a CIA és az FBI tevékenységének fokozásához. A CIA-nak a szocialista országok ellen irányuló akciói elé azt a célt tűzik ki, hogy intenzívebben kutasson a potenciális árulók és ellenzéki személyek után és szervezze meg azoknak Nyugatra szöktetését. A kiszöktetett személyeket fel kívánják használni a szocialista országok elleni széles körű propagandakampányra, felhasználva az USA és más tőkés országok tömegkommunikációs eszközeit.

A kulturális területen folytatott elhárító munka során, az elmúlt években több olyan adat került szerveink birtokába, amelyek szerint nyugati ideológiai diverziós központok, vezető beosztásban lévő személyek hozzátartozóiit igyekeztek disszidálásra csábítani. A kísérletek nem egy esetben eredményesek voltak. Több olyan fiatal, egyetemét végzett szakembert sikerült disszidálásra bírni, akiknek szülei vezető állásokat töltenek be. Közülük többet rávettek arra, hogy nyilatkozzon az ellenséges rövidhullámú rádióknak, a SZER-nek és a BBC-nek.

Az imperialista ideológiai diverziós szervek szorosan koordinálják tevékenységüket és egyeztetik taktikájukat. 1971 decemberében New Yorkban megbeszélést tartottak az USA és az NSZK „kelet-kutató” intézményei és propagandaszervei. A megbeszélés központi témája az NDK elleni közös fellépés kidolgozása volt. A résztvevők között egyetértés alakult ki abban, hogy az európai szocialista országok elleni ideológiai támadást a nacionalizmus erősítése érdekében kell folytatni és a legfontosabb bázisnak az ifjúságot kell tekinteni. 1974 szeptemberében a kanadai Banffban megrendezték a „*kelet-kutatók*” nemzetközi konferenciáját, amelyen USA-beli, kanadai és nyugat-európai kelet-kutatók vettek részt. A konferencián határozatot hoztak egy nemzetközi koordináló szerv megszervezésére.⁷²

⁷² A kelet-európai témákra szakosodott kutatóhelyek nemzetközi hálózatát koordináló központot – International Committee for Soviet and East European Studies (ICSEES) – a kanadai Banffban 1974. szeptember 4–7-e között megtartott nemzetközi konferencián hozták létre amerikai, brit és kanadai tudósok. Ma International Council for Central and East European Studies (ICCEES) néven működik.

Az Egyesült Államok és az NSZK részéről hazánk ellen irányuló ideológiai diverziós törekvésekben nemcsak elvi koordináció van, hanem a gyakorlati kérdésekben is szorosán együttműködnek. 1972-ben az NSZK kormánya 147 millió márka alaptőkével létrehozta az ún. „Német Marshall Alapítvány”-t, amely az amerikai Nieman Alapítvánnyal közösen újságírók képzéséhez nyújt anyagi támogatást. Az alapítvány célkitűzései között szerepel szocialista országok újságíróinak meghívása az Egyesült Államokba és továbbképzésük a Harvard Egyetem újságíró tagozatán. Jellemző, hogy munkatársunkat, aki az alapítvány ösztöndíjával részt vett a Harvard Egyetem továbbképző tanfolyamán, a CIA megkísérelte beszervezni.

II. A belső „ellenzéki” erők helyzete, taktikája, aktív csoportjai
Az imperialisták kísérletei, hogy a Magyar Népköztársaságban számottevő „ellenzék” hozzanak létre – mindenekelőtt a konszolidált társadalmi és politikai viszonyok következtében – nem jártak sikerrel, kezdeményezéseik döntő többségében elszigetelődtek. Ennek ellenére törekvéseik nagy figyelmet igényelnek, részben mert az ellenzékiesség mint koncepció általában ismertté és elfogadottá vált az ellenséges csoportok, személyek körében, részben pedig a bevetett erők nagyságrendje, a módszerek kifinomultsága, az elért részeredmények és az általuk kihasznált bizonyos negatív tendenciák miatt. A „belső ellenzék” létrehozására irányuló imperialista törekvések felmérhető hatása, eredménye mindenekelőtt abban mutatkozik, hogy a nagymértékben megfogyatkozott, de létező belső ellenséges erők is – nacionalisták, klerikálisok, revizionista és ultrabalos, anarchista platformon álló ellenséges személyek – átvették ezt a taktikát és szoros eszmei és személyes kapcsolatokat építettek ki a külső ellenséges erőkkel.

A külső erők és a belső „ellenzék” összehangolt tevékenységének főbb tartalmi kérdései:

- a „hatalom”, a párt helye, szerepe
- a proletárdiktatúra – demokrácia
- a Szovjetunióhoz való viszony
- internacionalizmus – nemzetiség
- osztályviszonyok – munkásosztály, értelmiség szerepe.

Fenti kérdések valamennyi általunk ismert ellenzéki áramlat eszmekörében szerepelnek ideológiai-politikai platformjuknak megfelelő színeltetéssel, megközelítésben.

Az utóbbi évtizedben a különböző „ellenzéki” áramlatoknak kialakultak a prominens képviselői, akik körül egy hasonlóan tevékeny mag, valamint kisebb-nagyobb mértékben befolyásolt csoportok helyezked-

nek el. Kapcsolatuk gyakran csak eszmei: tudnak egymásról, ismerik egymás céljait, taktikáját, módszereit, azonban az egyes csoportok között személyi „átfedések” is vannak. A különböző platformú ellenzéki csoportok körében az összefogási törekvések erősödésének jelei tapasztalhatók.

Befolyásuk növelése, illetve elszigeteltségük felszámolása érdekében igen változatos, de vonásaiban azonos módszereket alkalmaznak. Ezek:

- a nemzetközi összehangolódás, az azonos áramlatok képviselőivel való kapcsolattartás. Létezésüket biztonságuk érdekében nemzetközileg jelzik;
- a pozíciók szerzése, amely a befolyásolási kör szélesítését eredményezheti;
- nyilvános fórumokon szereplés szorgalmazása, amely személyileg a kompetenség látszatát biztosítja;
- törekvés elismert közéleti személyiségek jóindulatának megnyerésére, gyakran megtevésztésük által.

A meglévő csoportosulások közül a legaktívabbnak a nacionalista platform alapján ellenséges tevékenységet folytató személyek mondhatók. A csoport önmagában számszerűleg nem nagy, de elsősorban a közművelődés területén egyre szélesebb körű lehetőségekkel, befolyással bír. A csoportosulás vezéralakjai írók, költők és irodalomtörténészek, akik minden helyzetben képesek árnyaltan és kevésbé árnyaltan gondolataik közlésére. Adataink bizonyítják, hogy háttérbe húzódva, de módszereken törekednek egy céljaikhoz szükséges tömegbázis létrehozására.

A csoportosulás tagjait az azonos politikai koncepció, a következetesen aktív és nyílt ellenzéki magatartás alapján végzett szervező tevékenység, a környező népek remélt közös politikai cselekvései, a „sorskérdések”, a magyarság helyzetének sajátos nacionalista megközelítése és a pozícióharc fogja össze. Céljuk a párt kultúrpolitikájával és irányító apparátusával szemben egy új, féllégális kulturális ellenközpont létrehozása. Darvas József halála után a „népies-urbánus ellentét” ürügyét felhasználva elérkezettnek tartották az időt egy látványos, egységes fellépésre.⁷³ Erőik mintegy demonstrálására a Magyar Írók Szövetsége 1974. május 24-i választmányi ülésén nacionalista szenvedélyek felkorbácsolására alkalmas támadást indítottak néhány vezető kommunista funkcionárius ellen. Az előre összehangolt, együttes fellépésükkel azt remélték elérni, hogy a

⁷³ Darvas József – 1959-től a Magyar Írók Szövetségének elnöke, 1960-tól a Hazafias Népfront alelnöke, 1972-től az Elnöki Tanács tagja – 1973 decemberében hunyt el.

kultúrpolitikai vezetésnek megmutathatják: „van itt egy írócsoport, akikkel szót lehet érteni.” Szerintük ugyanis az MSZMP csak a „népiesekkel összefogva” képes politikájának megvalósítására, s ők ezen az összefogáson munkálkodnak, a párt tudtával és beleegyezésével vagy anélkül.⁷⁴

„Nyílt ellenzéknek” tekintik magukat. Úgy vélik, hogy a kulturális élet vezetői is – mintegy elismerve az önmagukról feltételezett potenciális erőt – ezért tárgyalnak velük. Módszeresen és következetesen támadják a párt kultúrpolitikáját, annak irányítóit és végrehajtóit, akiket tehetségüknél fogva „alkalmatlannak”, származásukra nézve pedig „gyökértelessnek” tartanak. Fő célkitűzéseik között szerepel azok leváltása és saját kádereikkel való helyettesítése. Hangsúlyozzák, hogy nemzeti alapon össze kell fogni az írókat és el kell „takarítani” kulturális életünkéből a „szellemi romokat”. Tudatos és egyre erősödő törekvés tapasztalható részükről egyes magas beosztású funkcionáriusok bizalmának megnyerésére. Kiss Ferenc szerint „...meg kell keresni a kapcsolatot az állammal olyan vezetőivel, akikkel szót lehet érteni...”. Korábbi személyes ismertségük alapján felosztották egymás között, ki kivel tárgyal, kinek a segítségét kéri, ha sérelem, retorzió éri őket.

A párton belül is kutatnak számukra megfelelő „becsületes magyar ember” után. Elképzeléseik között szerepel olyan, befolyásuk alatt álló fiataloknak a pártba való „beléptetése”, akikről feltételezik, hogy majd funkcióba kerülve az ő politikai elképzeléseik gyakorlati megvalósítóivá válnak. Stratégiai elvnek tekintik a nemzet érdekében történő összefogás szükségességét, de nemcsak az irodalomban, hanem a zenében, a filmben, s az ifjúság körében is. Ennek megfelelően tevékenységük soraik számszerű és eszmei erősítésére irányul, hogy majd „...három év múlva frontális támadásba kezdjünk...”. Úgy vélik ugyanis, hogy a jelenlegi politikai irányvonal három évnél tovább nem tarthatja fenn magát.

Módszeresen foglalkoznak az irodalom, a népművelés iránt érdeklődő, vagy azt hivatásszerűen művelő, a „magyar nemzet sorsát” figyelemmel kísérő, pályakezdő fiatalok befolyásolásával. Egyeseket (köztük magyar nemzetiségű román állampolgárok) egyetemi tanulmányaik végzése során rendszeres anyagi támogatásban, „ösztöndíjban” részesítenek. Másokat „témaválasztásban” segítenek, publikálási lehetőséget biztosítanak, kritikai állásfoglalásaikkal népszerűsítenek. Szerintük hazánkban az alkotó- és szólásszabadság „csak a junta tagjainak engedélyezett”.

⁷⁴ A Magyar Írók Szövetsége 1974. május 24-i választmányi ülésén Sánta Ferenc szorgalmazta leginkább, hogy Aczél György leváltása (1974. március 21-én mentették fel KB-titkársága alól) eredményezzen valódi fordulatot a magyar szellemi élet irányításában. Lásd Révész Sándor: *Aczél és korunk*. Sik Kiadó, Budapest, 1997. 225.

Véleményük szerint a „kulturális hatalmat a zsidóság kisajátította magának”, „a nem zsidók számára nincs fórum”. Hangoztatják, hogy az ún. „népies”, más megfogalmazásukban „igaz magyar” alkotók elől a „középvezetést birtokló zsidók” elzárják a párthoz, a felső vezetéshez az utat, így ott nem ismerik az ő szándékaikat, ez akadályozza beilleszkedésüket a tényleges közéletbe.⁷⁵

Közéleti szereplésüket elsősorban maguk szorgalmazzák. Sűrűn tartanak író-olvasó találkozókat (1975-ben pl. 165 alkalommal), irodalmi, népzenei előadóesteket az ország egész területére kiterjedően. Ezeket kisebb számban a TIT és a Hazafias Népfront helyi szervei, továbbá a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat, a megyei kulturális és oktatási intézmények szervezik. Ennél jelentősebb a személyes kapcsolatot; elképzeléseikkel szimpatizáló, vagy azzal egyetértők részéről történő meghívások száma. Széles körű külföldi kapcsolatokkal is rendelkeznek. Különös gonddal kísérik figyelemmel a határon túli magyar nemzetiségek helyzetét és érdekükben bármikor készek cselekvően is fellépni. Kapcsolatuk az erdélyi, délvidéki és kárpát-ukrajnai magyar nemzetiségi értelmiségiekkel szoros és aktív. Kölcsönösen tájékoztatást adnak országaik politikai és kulturális helyzetéről, a lehetőségek maximális felhasználásával támogatják egymást. A hozzájuk érkező külföldi állampolgárokkal összejöveteleket tartanak, közülük egyeseket „körbehordoznak”, illetve hivatalos személyek felé is igyekeznek bevezetni őket. Hangoztatják, hogy „nem hunyjuk be a szemünket, hogy ha népünk érdekeit sérti valahol, valaki... Ha a politikusok nem törődnek Erdéllyel, akkor nekünk kell felrázni a köztvéleményt. Nem szabad engednünk, hogy határainkon túl élő testvéreink rabságban, elnyomásban éljenek...”

*A csoportosulás tagjainak személye és tevékenysége iránt egyre fokozódó érdeklődést tanúsítanak a nyugati magyar emigráció egyes tagjai is. Rokonszenvvel kísérik magatartásukat, meghívásokat, kiadási lehetőségeket biztosítanak [számukra].*⁷⁶

⁷⁵ „A látens antiszemitizmus újbóli megjelenésének [...] nem egy »zsigeri« ellenszenv és előítélet volt az oka, hanem a népiek addigi pozícióinak a megrendülése. A demokratikus ellenzék megjelenésével a szakszerű, racionális, kritikai érvelés lépett előtérbe, s felmerült annak a lehetősége, hogy a továbbiakban a demokratikus ellenzék által képviselt rendszerkritika lesz a mérvadó, nem pedig a népi-nemzeti alapú »belső« kritizálás, a hatalom és a rendszer részreformálásának terve.” FRICZ Tamás: *A népi-urbánus vita tegnap és ma*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 45.

⁷⁶ „Az emigrációban élő értelmiségi csoportok és az itthoniak között a nacionalista alapon történő összefogás erősödött. Az elmúlt időszakban közel 170 személyt derítettünk fel, akik kapcsolatépítésre törekednek hazai nacionalistákkal. Beutazásuk alkalmával információkat gyűjtenek, olyan írásokat igyekeznek megszerezni, amelyek közlésével hamis képet adhatnak belső viszonyainkról a nacionalista erők helyzetét illetően.” Jelentés, 1978. 13.

Az erdélyi magyar nemzetiség helyzetével foglalkozó, a hazánkban nem publikálható cikkek, tanulmányok közléséhez segítséget nyújtanak, tanácsokat adnak elképzeléseik megvalósításához. Adataink arra utalnak, hogy egyesek részéről a kapcsolattartás alapvető célja, hogy a legális lehetőségeket felhasználva ideológiai diverziós és hírszerző tevékenységet folytassanak hazánk ellen, s ehhez felhasználják az ügyben szereplő célszemélyeket.

Szépfalusi István⁷⁷ evangélikus lelkész, osztrák állampolgár, hírszerző-gyanús személy tevékenységének legalizálására 1962-ben megalakította a „Bornemissza Péter Irodalmi Társaság”-ot alapvetően azzal a célkitűzéssel, hogy a magyar kultúrát befolyásolhassák, s e tevékenységükbe bevonjanak olyan neves magyar írókat is, akik elképzeléseiket támogatják. Dr. Ilia Mihálynak, a „Tiszatáj” c. folyóirat volt főszerkesztőjének nyugati kapcsolatai a folyóirat lehetőségeit a nacionalizmus terjesztésére igyekeztek felhasználni, nem eredménytelenül.⁷⁸ Felajánlották részére, hogy 20 ezer frankkal járó Herder-díj odaítélésénél támogatják őt, ha a „Tiszatáj” tovább erősíti Kárpát-medencei jellegét és törekszik a germán irodalmi vonatkozások beépítésére is.

Tar Mihály vállalkozó, kanadai állampolgár, az „Új Látóhatár” emigráns lap alapító tagja, hírszerző-gyanús személy élénk érdeklődést tanúsít fiatal írók, költők, a kulturális élet egyes vezető beosztásaiban dolgozó személyek és azok tevékenysége iránt. Tar Mihály az egyetemes magyar kultúra önzetlen támogatójaként népszerűsíti magát, aki „saját jövedelméből” hajlandó az ügyért jelentős áldozatot hozni. A csoportosulás tagjainak befolyása alatt álló fiatal költők írásaiból kötet kiadását tervezi. A válogatással Kiss Ferencet, dr. Czine Mihályt és dr. Ilia Mihályt bízta meg. Elvállalta, hogy finanszírozza Kiss Ferenc fia népzenei együttesének kanadai vendégszereplését, amennyiben elintézik, hogy Erdélyben élő két népi táncos is – Lőrincz Béla és Mária – a csoporttal utazzon.⁷⁹

Tar hangsúlyozta a velük hasonlóan gondolkodók összefogásának szükségességét. Kérte kapcsolatait, hogy vitáik, nézeteltéréseik során vi-

⁷⁷ Szépfalusi István a bécsi Bornemissza Péter Társaság egyik alapítója 1960 márciusában (nem 1962-ben). 1957 és 1983 között 57 kötetet rendezett sajtó alá. Ezek között szerepeltek az évenként megrendezésre került – a hírszerzés érdeklődését kiváltó – Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia anyagai is. BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza*. I. m. 100–101.

⁷⁸ „A szegedi egyetemről és a Tiszatáj szerkesztőségéből [...] figyelmével és érdeklődésével Ilia Mihály örvendeztetett meg, akinek mind szorosabbá vált kapcsolata az Új Látóhatárral és mindvégig a barátaink közé tartozott, tanítványaival is megismertette és megkedveltette a folyóiratot.” BORBÁNDI Gyula: *Nem éltünk hiába*. I. m. 361–362.

⁷⁹ Tar Mihály a torontói *Tanú* című folyóirat kiadója nem alapító tagja volt az *Új Látóhatár*nak, hanem annak „régibb barátja”. Uo. 403.

gyázzanak arra, hogy azok a baráti viszonyukra, az egymás iránti féltésre negatív hatást ne gyakoroljanak, mert az összefogásukra nagy szükségük van. Olyan személyekkel való újabb kapcsolat létesítését javasolt, akiket szerinte a csoportosulás tagjai szövetségesnek tekinthetnek. Tar Mihály magyarországi útjait minden alkalommal erdélyi látogatással is összeköti. Segíti a „szervezkedés” gyanúját elkerülő kapcsolatot a csoport és az Erdélyben élő azonos gondolkodású magyar írókkal.

A nacionalista csoportosulás tagjai a felsorolt két személyen kívül további 160 figyelemre méltó külföldi, döntő többségében nyugati kapcsolattal rendelkeznek. Ezek közül is kiemelkednek Borbándi Gyula, a SZER magyar szekciójának igazgatóhelyettese, az „Új Látóhatár” főszerkesztője. Hanák Tibor, a SZER bécsi kirendeltségének alkalmazottja, az „Új Látóhatár” munkatársa. Molnár József az „Új Látóhatár” kiadó-szerkesztője. Dr. Illyés Elemér emigrált erdélyi magyar író, a „Katolikus Szemle” és az „Új Látóhatár” munkatársa. Szerzője „Az Erdély változása” című nacionalista könyvnek, amelyet illegálisan a csoport tagjai számára beküldött.⁸⁰ Megállapítható tehát, hogy az emigráció szellemi vezérei és a nacionalista csoportosulás között nemcsak elvi együttműködés, hanem szoros személyes kapcsolatok is létrejöttek.

A nacionalista csoportosulás tagjainak tevékenységét a különböző politikai platformon álló körök figyelemmel kísérik. Fennáll annak lehetősége, hogy adott esetben hozzájuk csatlakozzanak a hatalom ellen. A nacionalisták képesek arra, hogy megfelelő akcióprogramot adjanak, amelynek esetleges elfogadását, támogatását biztosíthatja addigi közéleti szereplésük, közismert személyiségük és viszonylagos népszerűségük.

Elsősorban a kulturális területen cionista színezetű összefogás tendenciája is érzékelhető az elmúlt néhány év során. Célkitűzéseik között szerepel a Magyarországon élő zsidóság nemzetiséggé nyilvánításának elérése, önálló „zsidó-irodalom”, „zsidó-színház” létrehozása.⁸¹

⁸⁰ Borbándi Gyula csak 1979-ben lett a Szabad Európa Rádió magyar osztályának helyettes igazgatója (1984-ig). A Bécsben élő Hanák Tibor filozófus 1966 és 1991 volt a Szabad Európa Rádió külső munkatársa, majd főszerkesztője. Molnár József nyomdatulajdonosként és az Auróra Kiadó alapítójaként az *Új Látóhatár* mellett több más magyaryelvű lap (*Mérleg*, *Nyugati Hírnök*, *Új Magyar Út*) kiadásában is részt vett. (BORBÁNDI Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Hittel, Budapest, 1992. 62., 364., 703–704.) Illyés Elemér az 1970-es évek elején kezdett Erdéllyel kapcsolatos anyagokat gyűjteni. Az 1975-ben megjelent *Erdély változása* című művének résztanulmányait közölte az *Új Látóhatár*, a *Katolikus Szemle*, az *Irodalmi Újság*. Munkájában „az első félénk hazai állásfoglalások előtt adta le vszjeleit a pusztulásra ítélt Erdélyről”. (HAAS György: Búcsú Illyés Elemértől. *Irodalmi Újság*, 1989/4. 10.)

⁸¹ A „cionista színezetű összefogás” az állambiztonsági logikának megfelelően egyszerre jelentette a „nacionalista platform alapján ellenséges tevékenységet folytató” csoportok egyikét és képezte részét a „hazai egyházi reakciós személyek” körének. A „polgári radikális, anarchista, újbaldali koncepciókat

Módszereik között ugyancsak szerepel a „megfelelő” kapcsolatok szerzése, egymás érvényesülésének, illetve pozíciószerzésének elősegítése. Az ellenőrzés során felderített külföldi kapcsolatok között olyan írók, újságírók szerepelnek, akiknek kötődése ismert egyes nyugati, cionista körökhöz.⁸²

Magukat marxistának valló, valójában revizionista személyek csoportja nagyrészt filozófusokat tömörít. „Belső ellenzékként” lépnek fel és ezzel igyekeznek érdekessé és értékesé tenni magukat bizonyos nyugati és más ellenzéki körök előtt. Egyik prominens képviselőjük, Fehér Ferenc⁸³ az alábbiak szerint jellemzi önmagukat: Ők marxisták, vitáikat is a marxizmuson belül folytatják. A pluralizmust hirdetik és ebből az aspektusból kritizálják a marxizmus „többi formáját”. Ők maguk „az egyetlen valóságának és az egyetlen lehetséges marxista kitételnek a reprezentánsai”.

Feladatuknak tekintik a szocializmus fogalmának újraértékelését, valamint foglalkoznak a fejlődésből adódó olyan új problémákkal, mint a „szocializmushoz vezető út, a forradalom új útjai, a tömegmozgalom kérdései”. A szocializmus fogalmának értékelésében kialakított álláspontjuk az „új baloldal”-étől annyiban eltérő, hogy fontosnak tartják a marxizmus politikai gazdaságtanának kritikáját is, amivel az „új baloldaliak” nem nagyon foglalkoznak.⁸⁴ Alapvető problémájuk – „elvi síkon” –, hogy milyen lehetne egy európai szocializmus modellje. Ezen belül szerintük olyan kutatásokat kellene elvégezni, amelyek vonatkoznak Keletre és Nyugatra egyaránt, mivel minden megközelítés fontos és szükséges.

Tanulmányozzák a nyugati „újbaloldali” mozgalmakat és kapcsolatok van a hazai „újbaloldal” egyes képviselőivel is. Különös gonddal tanulmányozzák az ellenzéki ideológiákat és mozgalmakat. Kapcsolatai-

gyártó és terjesztő” csoportok vonatkozásában viszont a jelentés indifferensnek tekintette a cionista vonalat. Vö. Kovács András: Magyar zsidópolitika. *Múlt és Jövő*, 2003/3. 5–31.

⁸² „A cionizmus kezdettől fogva azt a célt szolgálja, hogy szembeszálljon a forradalmi munkásmozgalmal, hogy a zsidó dolgozók tömegeit kivonja a marxizmus eszméinek befolyása alól. [...] A cionizmus reakciós ideológiai ködösítésében igen jelentős helyet foglal el a marxizmus elleni harc, a szocialista társadalmi rendszer elleni ideológiai harc.” Ács Ferenc: *A cionizmus kialakulásának történelmi keretei, teológiája, tevékenysége napjainkig. Az izraeli hírszerzés és a nemzetközi cionista szervek elengedhetetlen tevékenysége, az ellene folytatott elhárító munka feladatai*. 1974. RTF ÁB Tanszék tanulmánya, ÁBTL 4. 1. A-1198/1.

⁸³ Fehér Ferenc a Politikai Bizottság 1973-as határozatáig az Akadémia Történettudományi Intézetének volt a munkatársa. 1977-ben politikai nyomásra (feleségével, Heller Ágnessel) elhagyta az országot. NAGY Csaba: *A magyar emigráns irodalom lexikona*. I. m. 256.

⁸⁴ Márkus György: „Mi [...] erősen gazdaságireform-pártiak voltunk (tudva természetesen, hogy csak gazdasági reform nem elég, politikai és társadalmi reformra is szükség van). A nyugati újbaloldal képviselőinek jelentős része viszont ellenezte a gazdasági reformot. Az újbalhoz való viszonyunk tehát a kritikai szimpátia viszonya volt [...]” CSIZMADIA Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék. Interjúk*. T-Twins, Budapest, 1995. 19.

kon keresztül állandóan tájékozódnak, irodalmat szereznek be. (Pl. II Manifesto, New Left Review, Radical Science stb.).

Különleges érdeklődést tanúsítanak a „szovjet belső ellenzék” helyzete, a szamizdat irányában. Konceptiójuk: hogy valamit tenni lehessen, „a Szovjetunióban kell mozdulni valaminek”. Ez, szerintük már nem sokáig várat magára.⁸⁵

A csoport tagjai írásait rendszeresen megjelentetik a legkülönbözőbb nyugati kiadók. Legutóbb 1976. októberében Hegedűs András cikkgyűjteményekből álló könyve jelent meg Londonban egy olyan sorozat keretében, amelynek kizárólag szocialista országok közismert ellenzéki személyei a szerzői.⁸⁶ A könyv utóiratoként Hegedűsnek 1976-ban írt egy levelét közlik, amelyben kifejti, hogy a szocialista országokban a reformmozgalmak a hatalmi struktúra felső rétegének ellenállásán buktak meg, de ettől függetlenül a tömegek körében különböző mozgalmak tűnnek fel, amelyek a szocializmus eszméi, gyakorlati megvalósulásának újabb lehetőségeit jelentik. Tömegkapcsolatuk nem alakult ki, befolyásolási lehetőségeik különösen a fiatal értelmiség körében – számszerűleg csekély volta ellenére – jelentősnek mondhatók. Távlati céljaik érdekében módszeresen kezdtek hozzá olyan nyugati kapcsolatok kiépítéséhez, amelyek itthoni lehetőségeik beszűkülése mellett is módot nyújtanak antimarxista nézeteik terjesztésére.

Az új helyzethez igazodva kidolgoztak egy módszert, amelyet „interjú-taktikának” neveztek el. Ennek egyrészt az a célja, hogy nyugaton még ismertebbé váljon a csoport és magyarországi helyzete, másrészt az, hogy „figyelmeztesse” a pártot: megvannak a lehetőségeik és ki is használják azokat. Nyugati kapcsolataiknak, tekintet nélkül azok politikai hovatartozására, gátlástalan, hamis, a szocialista rendszer lejáratására felhasználható tájékoztatást adnak ideológiai, politikai, gazdasági, kulturális helyzetünkről. Igyekeznek sokoldalúan dokumentálni a politikai rendszerrel való szembenállásukat s azt, hogy ők a jelenlegi politika áldozatai. Nyilatkozataik alapján tudósítások jelentek meg a nyugati pol-

⁸⁵ „A legjelentősebb csoportot az ún. »Budapesti Iskola« tagjai képezik (Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Márkus György, Vajda Mihály, Márkus Györgyné, Vajda Mihályné). Tevékenységük irányát és tartalmát jobboldali revizionista koncepciójuk határozza meg, amelyet filozófiai munkáikban fogalmaznak meg és foglalnak rendszerbe. Ennek középpontjában a párt vezető szerepének tagadása, a szovjetellenesség és a marxizmus tételeinek revízió alá vétele áll.” Jelentés a belső reakció ellenséges tevékenységéről. BM 1976. május 10. BM KI Belügyminiszteri iratok 1-a-726/1976. 6.

⁸⁶ A fenti csoporthoz „szoros kapcsolat fűzi Hegedűs Andrást. Konceptiójukat elfogadja, azonban tevékenységét lényegesen nagyobb óvatosság jellemzi. Határozott szándéka, hogy csak a munkájának él és »megírja életművét.«” (Uo. 7.) A könyv: *Socialism and bureaucracy*. Allison & Busby, London, 1976.

gári lapokban, interjú hangzott el a BBC rádióban, többször foglalkozott velük a Szabad Európa Rádió.⁸⁷

Tevékenységük veszélyes motívuma az a körülmény, hogy erősítik kapcsolataikat egyes nyugati kommunista pártok vezetőivel. Velük azt akarják elhithetni, hogy őket azért korlátozzák tudományos munkájukban, mert az eredményeikben megegyezik a szóban forgó pártoknak – a szocialista országok pártjai által kritizált – nézeteivel. Diszkreditáljuk e pártoknak szól és kéri, hogy interveniáljanak érdekükben.

*Több csoportosulás áll ellenőrzésünk alatt, amelyek polgári radikális, anarchista, újbaloldali koncepciók gyártásával, terjesztésével foglalkozik.*⁸⁸ Az egyes csoportok között személyes kapcsolatok vannak, taktikai egyeztetések zajlanak. Jellemzőjük, hogy koncepciójukat írásba foglalják, megkísérlik elfogadtatni, ha nem sikerül – illegálisan terjesztik. Ebből a körből kerültek ki az alábbi tanulmányok:

- Darabbér (Haraszi Miklós)
- Az értelmiség útja a hatalomhoz (Konrád György – Szelényi Iván)
- Elidegenedés a szocializmusban (Dr. Kőbányai János)⁸⁹
- Az identitás válsága és a hatékonyság elve (Endreffy Zoltán)
- Antitőke (Kis János, Vajda Mihály, Bencze [sic!] György)⁹⁰
- Szétfolyó irat⁹¹ (Erdélyi Miklós, Halász Péter, Szentjóbbi [sic!] Tamás)
- Tézisek a nők helyzetéről Magyarországon (Kőrösi Zsuzsanna)

⁸⁷ „Világértelmiségi és világbotrány egymást feltételező, egymást kiegészítő fogalmak. [...] Ha ismert szemlélyel szemben követnek el törvényteleniséget: jó hangosan félreverik a harangot. [...] Fehér] Feri ezt felismerte. Ő mondta: »Gyerekek, forduljunk a külföld felé – publikáljatok külföldön, használjatok ki minden lehetőséget, hogy interjút adjatok külföldi újságoknak. Külföldi újságírók fogadni veszélyes ugyan, de egyben komoly védelmet nyújt, ha a cikk megjelenik.«” HELLER Ágnes: *Bicikliző majom. Élet és korrajz*. Kőbányai János interjúregénye. Múlt és Jövő Könyvek, Budapest, 1998. 233.

⁸⁸ Az újbaloldal és az anarchizmus viszonyát „nehéz egyértelmű kategóriákkal meghatározunk, mert az újbaloldal maga sem egyetlen irányzat, hanem áramlatok sokaságának gyűjtőfogalma. [...] Az újbaloldal forradalmi célja az volt, hogy megtalálja azt a harmadik utat, amely egyaránt elkerüli az ipari kapitalizmus és a bürokratikus szocializmus tévútjait. Ilyen szempontból a posztindusztriális átmenet előhírnöke volt, bár forradalmi eszméiben sokszor még az államszocializmus is balról támadó, szélsőséges, diktatórikus jellegű mozgalmakkal szimpatizált.” Bozókai András–Sükösd Miklós (szerk.): *Az anarchizmus*. Századvég, Budapest, 1991. 478.

⁸⁹ Kőbányai János jogi kari disszertációjáról van szó, amely *Jog és elidegenedés* címmel 1975-ben készült. (Kőbányai János szóbeli közlése.)

⁹⁰ „Anti-tőke”: Bence György, Kis János és Márkus György által 1970–72 között írt *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?* című tanulmány elterjedt rövidítése. Első teljes, legális megjelenése: T-Twins Kiadó–Lukács Archívum, Budapest, 1992.

⁹¹ „Megbízható adataink szerint 1972. második felében megszerkesztésre és engedély nélkül, szűk körben terjesztésre került az írógéppel készített underground »Szétfolyóirat« c. kiadvány. [...] A megjelent író-sokra jellemző, hogy az ún. szignalista költészet és a koncept-art képviselői. [...] A folyóirat tehát első

Valamennyi írás támadja a Magyar Népköztársaság valamely intézményét, a párt politikáját, esetenként revízió alá veszi a marxizmus-leninizmust. Pl. „Az identitás válsága és a hatékonyság elve” című tanulmány az ellenkultúra és a különböző fejlett tőkés országokban szerveződő radikális mozgalmak elemzésével foglalkozik. Népszerűsít minden olyan kísérletet, amely valamilyen módon a hivatalos hatalommal, a társadalommal szemben áll. A tanulmány alkalmas arra, hogy az „ipari társadalom” és intézményei ellen – függetlenül a társadalmi rendszertől – általános elégedetlenséget keltsen, a létező feszültségek hamis, természetfelettivé nagyításával a társadalmi, gazdasági fejlődésünk eredményeiről és tényleges problémáink megoldásáról elterelje a fiatalok figyelmét. Ezt az orientálást szolgálhatja a „Tézisek a nők helyzetéről Magyarországon” című tanulmány is, amely tulajdonképpen egyfajta ösztönzés az aktivizálódásra, a nők egyenjogúsításának égisze alatt folytatandó harcra, a társadalom egyes intézményének, főként a családnak a lejáratására, egyértelműen negatív kicsengésű kritikai elemzésére.⁹²

Az egyes csoportosulások politikai céljai alapvetően megegyeznek az ellenkultúráról szóló tanulmányban leírtakkal. Eredetileg Pór György megfogalmazása: „minél több, egymástól függetlenül s központi irányítás nélkül is hatékonyan funkcionáló csoportot kell létrehozni, amelyek egyetlen összetartó ereje a közös ellenkultúra-szemlélet és az ennek alapján a hivatalos hatalommal szemben szervezett akciók, programok.” Szembenállásuk szükségességét azzal indokolják, hogy szerintük „nem szocializmus az, ami itt van, hanem az ’50-es évek rendőrállama” más burokbán. Ilyen körülmények között a forradalmi tett egyetlen lehetséges útja az ideológiai harc, melyet a munkások felvilágosításáért kell folytatni. Helyzetük felismerésén keresztül kell felkelteni politikai érdeklődésüket, személyes szabadságuk hiányolását. Ez szisztematikus és nehéz munka, de [„]spontán módon, külső behatás, erre való felhívás

sorban nem politikai tartalmú, hanem a nyugati, nemkívánatos művészeti irányzatok illegális terjesztésének az eszköze.” Jelentés, 1974. január 10. ÁBTL O-16268/2 sz. dosszié. Első közlése: ERDÉLY Dániel-PETERNÁK Miklós (szerk.): *Tilos művészet 1966–1988*. www.c3.hu/collection/tilos/48.html

⁹² A nők helyzetéről szóló írások első említése a balatonboglári kápolnatárlat 1974. januári állambiztonsági figyeléséhez kapcsolódik, amikor Kőrösi Szusza (Pór György felesége) az 1973-as népesedéspolitikai határozat elleni tiltakozásul „gépelte nyilatkozatot olvasott fel, melyben a terhességmegszakítással kapcsolatban foglaltak állást”. „Horgászok” fn. dosszié, ÁBTL O-16268/2. Első közlése: KLANICZAY Júlia–SASVÁRI Edit (szerk.): *Törvénytelen avantgárd. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme, 1970–1973*. Artpool-Balassi Kiadó, 2003. 376.

nélkül vezet el a nyílt fellépések igényéhez”. Ez volt az elméleti alapja az 1970-es évek elején kibontakozott nyílt fellépéseknek.⁹³

Tevékenysügre jellemző, hogy keresik a legális lehetőségeket és burkoltan – amennyiben lehetőségük nyílik, nyíltan is – folytatják ellenséges propagandájukat. Szociológiai felméréseket készítenek, gondosan választják ki a válaszadókat, gyakran elferdítik, felnagyítják és a társadalom ellen fordítják a kapott válaszokat.

Egy amatőr báb-, színjátszó- és képzőművészekből álló csoportosulás vezetőinek évek óta hangoztatott koncepciója, hogy „az SZKP és az MSZMP letért a lenini útról”, „hazánkban polgári tendenciák érvényesülnek”. Tevékenységükkel támadják az MSZMP általános és kultúrpolitikáját. Az a céljuk, hogy értelmiségiekből és diák-fiatalokból bázist teremtsenek, elitet neveljenek ki, amely „alkalmas és képes a társadalomban jelentkező ellentmondások felismerésére” és egy adott belpolitikai helyzetben kész programmal „új baloldali” erőként a tömegek élére állni. Feladatuknak tartják az erők összegyűjtését, megőrzését, tudatformálását. Tevékenységük legális lehetőségeként a művészetek különböző ágait használják fel. A háttérben értelmiségi személyek egyetértését, biztatását, támogatását tapasztalhatjuk.

A csoport vezetői (Malgot István szobrászművész, Fodor Tamás szinkronrendező, Bálványos Huba grafikus) helyzetüket úgy értékelik, hogy az jelenleg „nem kedvez” „forradalmi” elképzeléseiknek, törekvéseiknek, további harcukhoz szövetségesekre van szükségük. Ennek érdekében a kulturális és művészeti élet területén megfelelő pozícióval rendelkező személyek irányában intenzív kapcsolatépítésre törekednek. Tevékenységüket elsősorban nyilvános fellépéseik során, az előadások után rendezett magyarázó politikai viták alkalmával fejtik ki.

Hermann Zsuzsa foglalkozás nélküli, dr. Kőbányai János és dr. Tóth László budapesti lakosok egy „új baloldali” anarchista platformon álló laza csoportosulást hoztak létre, amely egyetemista és értelmiségi fiatalokból áll. A csoportosulás egyik tagjának lakásán rendszeresen összejöveteleket tartottak, ahol politikai koncepciójuknak megfelelően ellenséges hangnemben értékelték és vitatták az MSZMP általános és kultúrpolitikai intézkedéseit. Véleményük szerint a szocializmus lényegében nem különbözik a kapitalizmustól, a munkásosztály hatalma nem igazi hatalom, mert a jelenlegi államhatalom ezt lehetetlenné teszi. Megál-

⁹³ Pór György, akit az 1968-as „maoista per” elsőrendű vádlottjaként két és fél évi szabadságvesztésre ítélték, 1975-ben feleségével együtt kivándorolt Franciaországba. DOMBI Gábor: *Zelóták és farizeusok. Gondolatok a Kádár-korszak ellenzékének korai szocializációjáról*. 1993. www.infopoly.info/study/zelot.html

lapították, hogy „ma a szocialista társadalomban a munkásosztály kiszákmányolása egyre fokozódik”. A csoportosulás egyik tagja 1972. március 21-én a hivatalos ünnepektől eltérően külön tüntetés megszervezésében is tevékenykedett.⁹⁴ Nevezettek a csoportosulás állandó bővítésére törekednek, szoros kapcsolatot alakítottak ki más, anarchista és szélső-baloldali nézeteket valló személyekkel, akik között korábban államellenes összeesküvés miatt elítélt személyek is megtalálhatók.

A hazai és külföldi egyházi reakciós személyek, csoportok tevékenységében is fokozatosan uralkodóvá vált az ellenzékiesség, amit ma már átfogóan, ugyanakkor specializáltan alkalmaznak a történelmi egyházakban éppúgy, mint a kisegyházakban és szektákban. Ebben alapvetően meghatározó körülmény, hogy az egyházi reakció az ellenséges tevékenység kifejtésének lehetősége szempontjából az elmúlt években döntően az egyházakon belülre szorult. Elsősorban egyházi vonatkozásban képesek konkrét lehetőségeket keresni, illetve felhasználni reakciós törekvéseik érdekében. Ez arra készítette őket, hogy látszólag egyre inkább az egyház „belső ellenzéke”-ként lépjenek fel és támadásukat elsősorban az egyházak lojális erőire, különösen az állammal politikai együttműködésre kész egyházvezetőkre összpontosítsák.⁹⁵

⁹⁴ „1972. március 21-én a VIII. kerületi Rendőrkapitányság előállította Demszky Gábort és Tóth Lászlót, akik a Felvonulási téren baloldali diák tüntetés szervezésének gyanújába keveredtek. A BRFK véleménye szerint az előállítottak cselekménye büntető-eljárás megindítását nem indokolja, egyetemi fegyelmi hatáskörbe utalja az ügyet. Az előállítás folyamánként a BM III/III-2. Osztálya megkezdi Demszky Gábor 3/a operatív ellenőrzését, beleértve a telefonjának lehallgatását. A Jogi Kar dékánja Tóth László, Szász András és Demszky Gábor hallgatókat fegyelmileg felfüggesztette, a fegyelmi eljárás befejezéséig az egyetem épületébe történő belépésüket megtiltotta, ellenük fegyelmi vizsgálatot rendelt el. A fegyelmi tárgyalás 1972. március 31-én kezdődött meg zárt tanácskozással. A további meghallgatások már nyilvánosan folytak. A fegyelmi határozat 1972. június 1-jén került ismertetésre, melyben Demszky Gábort 2 félévre tanulmányainak folytatásától eltiltották. A meghozott fegyelmi határozat ellen Demszky Gábor és Tóth László fellebbezéssel élt. A fellebbezéseket elutasították. 1972 decemberétől a BM III/III-3. Osztálya »Sokszorosító« fedőnévű röpiratos ügygel összefüggésben megfigyelés alatt tartotta Demszky Gábort, Tóth Lászlót és barátait.” Demszky Gábornak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjteménye részére átadott iratanyaga. Demokratikus ellenzék. Diáktüntetés szervezése (1972). http://www.demszky.hu/demszky_gaborrol/demokratius_ellenzek

⁹⁵ „Az MSZMP Politikai Bizottsága 1968. március 4-i »Az egyházpolitikai helyzetről és a további feladatokról« szóló határozata az operatív munka tartalmára és módszereire is iránymutató megállapításokat tett. Többek között igen jelentős ebből a szempontból a határozat alábbi tétele: »Az egyházi reakció elleni harcban elsősorban politikai fellépés szükséges, esetenként szükségessé válhat adminisztratív eszközök alkalmazása is.« A Politikai Bizottság határozata új követelményt állított elénk az egyházi vonalon folytatható elhárító munkánkban: Nem elégséges az ellenséges tevékenység időbeni megszakítása (mielőtt több személyt bevonnak) és a realizálások differenciált végrehajtása. A határozat azt a követelményt állítja elénk, hogy az ellenséges tevékenység kibontakozását operatív úton előzzük meg.” GERÉB Sándor:

Az egyházakban lévő ellenzék tevékenységére jellemző, hogy a lojális személyeket megalkuvással, árulással vádolják. Úgy állítják be, hogy saját uralmuk és jólétük érdekében eladják az egyházat, elnyomják és üldözik az egyház jövőjéért aggódó és tenni kész papokat. Ennek megfelelően az „egyháztól elkülönült, hierarchiától független”, annak rendelkezéseit, állásfoglalásait figyelmen kívül hagyó, a „tisztá papi lelkiismeretnek” megfelelő (értsd: a törvényes kereteket, lehetőségeket túllépő) tevékenység kifejtésére törekednek és erre ösztönöznek. A reakciós személyek, csoportok látszólag tehát az egyházak lojális erőivel állnak harcban és nem a politikai rendszer ellenzékei.⁹⁶

Felderített ügyek, konkrét tények bizonyítják, hogy az ellenzékiek a körülményeikből fakadó minden lehetőséget igyekeznek kihasználni céljaik érdekében. Ennek megfelelően tapasztalható a legális, „jóhiszemű” fellépés, elsősorban a kvalifikáltabb erők részéről, akik a realitásokat figyelembe véve még az egyházon belüli nyílt ütközést is kerülik. Ugyanakkor tapasztalható az is, hogy az egyházi reakció szélsőséges szárnya a szembenállást nyíltan hirdeti, és az illegális módszereket alkalmazza.

Udvardi József csanádi megyéspüspök több alkalommal tett kísérletet, hogy a püspöki kart megossza, egyes kérdésekben az állammal szembeni fellépésre bírja, ezáltal a lojális alapról elvigye. Ismételten el akarta érni például, hogy az általa összeállított „egyházi sérelmeket” a püspöki kar magáévá tegye és orvoslását mint testület követelje. Törekvései a püspöki karon belül elszigetelődtek, ugyanakkor azonban az „egyházi sérelmekkel” kapcsolatos felvetései, állásfoglalásai gyakran kiindulási alapot, illetve erősítésül szolgálnak az ellenzéki tevékenységhez.⁹⁷

A klerikális reakció aknamunkájának formái és módszerei. Az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei. BM Központi Tisztai Iskola Rendőrtisztai Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék. 16-20/69. Budapest, 1969. ÁBTL Könyvtár 33/1510.

⁹⁶ „A különböző egyházpolitikai – egyházkormányzati – és azokat támogató operatív intézkedések eredményeként megvalósult az a fő politika és operatív célkitűzés, hogy az egyházi reakció elleni harc az egyház belső ügyévé váljon. Az egyházakban lévő lojális erők nemcsak a »belső ellenzékükkel«, hanem egyre hatékonyabban az azokat támogató külső erőkkel szemben is fellépnek. [...] Általában sikerült a belső ellenzéki bázis jelentősebb szélesítésére, nagyobb hatású akciók szervezésére irányuló törekvéseket megakadályozni.” Jelentés a belső reakció ellenséges tevékenységéről. BM 1976. május 10. BM KI Belügyminiszteri iratok 1-a-726/1976. 11–12.

⁹⁷ Udvardy Józsefet 1969-től apostoli kormányzóknak nevezték ki, majd 1975 elejétől megyéspüspökként irányította a Szeged-Csanádi egyházmegyét 1987-ig. 1976 őszén az Állami Egyháziügyi hivatal listát adott át a püspököknek, amelyben felsorolta azokat a papokat – mintegy 120-at –, akik a Hivatal véleménye szerint „káros tevékenységet” folytatnak a bázisközösségekben. A püspökök a felsorolt papok legtöbbjét áthelyezték, másokat figyelmeztetésben részesítettek. Endrey Mihály váci megyéspüspök és Udvardy József azonban nem vette át papjainak listáját. HAVASY Gyula (szerk.): *Magyar katolikusok szenvedései*. K. n., Budapest, 1990. 217.

A lojális egyházvezetést támadó ellenzék egyik alapvető célja, olyan társadalmi bázis, háttér kialakítása vallási alapon, amely megfelelő támogatást, egyben védelmet biztosít hazai és külföldi vonatkozásban egyaránt a tevékenység folytatásához, szélesítéséhez és nagyobb nyomást jelent az egyházvezetésre.

Ilyen törekvések mutathatók ki Bulányi György kereten kívüli piarista szerzetes által szervezett és irányított, társadalomra veszélyes csoportosulás ügyében. A több mint kétszáz fős csoportosulás (szervezői és vezetői papok, teológiai hallgatók és zömében értelmiségiek) a 6–12 fős kiscsoportokra épül. A hivatalos egyházvezetéstől teljesen független „katakomba-egyház” szükségességét hangsúlyozzák, mint az egyház fennmaradásának egyetlen lehetőségét a szocializmus viszonyai között. Tevékenységüket támogatják egyes ellenséges emigránsok, mint pl. Török Jenő Ausztriában élő volt piarista szerzetes, könyvkiadó, Marosi László emigráns pap, aki az Ausztriában megjelenő „Szolgálat” című folyóirat főszerkesztője.⁹⁸

Hasonló törekvések tapasztalhatók a feloszlatott „Regnum Marianum” reakciós papi közösség tagjainak tevékenységében. Elsősorban a diák- és értelmiségi fiatalok köréből szerveznek illegális csoportokat. A fiatalok számára változatos – általában az engedélyezett kereteket túllépő – programokat (túrákat, kirándulásokat, lelkigyakorlatokat stb.) szerveznek, ahol az egyházvezetés megalkuvását, tehetetlenségét, a Vatikán „keleti politikájának” meggondolatlanságát hangsúlyozó ellenzéki felvetéseikkel igyekeznek befolyásolni, szilárd követőjükké tenni őket. Az ilyen jellegű csoportokba eddig összesen mintegy 250 fiatalot vontak be.⁹⁹

⁹⁸ Az 1956-tól Bécsben élő Török Jenő az Österreichisches Seelsorgeinstitute magyar referense, majd az Opus Mystici Corporis kiadó alapító-igazgatója (NAGY Csaba: *A magyar emigráns irodalom lexikona*. I. m. 651.). A Szolgálat elsősorban a „lelki pásztorkodásban igyekszik hasznos eligazítással szolgálni és az olvasók vallási kérdésekben való tájékozottságát előmozdítani. A *Mérleghez* hasonlóan [szintén Bécsben megjelenő, negyedévi katolikus szemle] ugyancsak a magyarországi olvasókhöz igazodik, eleget téve mindazoknak a feltételeknek, amelyekről a Magyarországra való beengedés függ.” Ezeket a lapokat – ritka kivétellektől – postán Magyarországra lehetett küldeni, sőt akár Budapesten megrendelni, előfizetni. BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza*. I. m. 77–78.

⁹⁹ „Amikor 1969-ben az ifjúsági csoportok száma már elérte a 150–160 főt, így az atyagyűlés tagjai már nem voltak képesek maguk foglalkozni a csoportokkal, a csoportok azon tagjai közül, akik már elérték az »Elit« szintet, vagyis alkalmasak voltak arra, hogy az ifjúsági csoportokat maguk vezessék, az atyagyűlés ezekből a személyekből csoportvezetőket jelölt ki. [...] A vádlottak nevelési eredményeként az általuk nevelt fiatalok valamennyien szembe fordultak a népi demokratikus rendszer materialista nevelési politikájával, ugyanakkor a népi demokratikus rendszerrel is.” A Hagemann Frigyes és társai („Regnum Marianum”) perében első fokon eljáró bíróság által meghozott ítélet, 1971. május 31. Első közlése: DOB SZAY János (szerk.): *Így – vagy sehogy. Fejezetek a Regnum Marianum életéből*. Regnum Marianum, Budapest, 1991. 192–193.

A hazai egyházi „ellenzék” akcióit a lojális egyházi vezetéssel szemben messzemenően támogatják a különböző egyházi központokban, szervezetekben és az emigrációban élő ellenséges személyek. A taktikai egyeztetésen túl egyre gyakrabban kapcsolódnak be egyes akciók közvetlen segítségébe. A koncepció lényege – amit a Református Hírek c. emigráns lapban is megfogalmaznak –, hogy „nem annyira a politikai rendszert kell éles kritika tárgyává tenni, hanem az azt kiszolgáló egyházi vezetőket”.¹⁰⁰

Ennek szemléltető példája Éliás József volt nagyerdei református lelkes tevékenysége, aki az egyházvezetést élesen támadó írását külföldre juttatta. Ebben kifejti, hogy „...a vallásszabadságot nemcsak kívánni kell, hanem fel kell lépni érdekében. Hathatósan és mindig azon a módon, ahogy a kor körülményei szerint a legcélszerűbb...”. „A baj a magyar református vezetés szerkezetében van, a veszedelem belülről származik, ezért a kibontakozásért a harcot belülről kell megvívni.”

Egy olyan „rendelkezésrendszer” megalkotását követeli, amely „feloszlatta az egyházra életveszélyes klikket, elősegíti, hogy a magyar reformátusság hasonlítson egy bensőséges családi közösségre, amelyben senki nem uralkodik...”. Felhívja a holland reformátusokat, hogy támogassák „a mai magyar gályarabok kiszabadítását”. Éliás kérésére írását mintegy 1300 példányban sokszorosították és megkísérelték minden hazai református gyülekezethez megküldeni, ezen kívül az emigrációs sajtóban is publikálták.

A „belső ellenzékiiség” fejeződik ki egyes kiségyházakban a szélsőséges, szakadár csoportok szervezésében. A szakadár mozgalmak élesen szemben állnak a hivatalos egyházvezetéssel, attól teljesen független, egyházi és politikai ellenőrzéstől mentes tevékenységre törekszenek és az egyházszakadásig is hajlandók elmenni. Ilyen tevékenységet folytat a Pünkösdistá Egyházban Ungvári Sándor és Horváth Sándor 250–300 fős, az Adventista Egyházban Egervári Oszkár 60–80 fős, a Metodista Egyházban Iványi Tibor 280–300 fős szakadár csoportja. E csoportok tevékenységét folyamatosan segítik rendszeresen beutazó NSZK-beli, holland, belga, svájci állampolgárok, akik összekötő és közvetlen szervező feladatokat is végeznek.

Egyes egyházi reakciós személyek, csoportok részéről tapasztalható, hogy az egyházakon kívül tevékenykedő egyéb ellenzéki erőkkel keresnek kapcsolatokat. Német Géza volt református lelkes pl. nacionalis-

¹⁰⁰ Az 1974-ben alapított *Református Hírek* „éles bírálatban részesítette a magyarországi református egyházi vezetőket és azokat, akik velük, valamint a hazai rendszerrel együttműködtek”. BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza*. I. m. 92.

ta alapállású irodalmi körökkel építette ki kapcsolatait azzal a céllal, hogy az egyházon belüli tevékenységéhez támogatásokat megszerezze.¹⁰¹ A protestáns egyházakban tevékenykedő „ellenzéki” személyek külföldi kapcsolata ugyanaz a Szépfalusi István, aki a nacionalista csoportnak is az egyik legaktívabb tagja. A zsidó egyházban lévő ellenzékiek – akik itt is az egyházvezetéssel szemben lépnek fel szintén széles és erős nyugati támogatással – Scheiber Sándor főrabbi, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója köré csoportosulva szoros kapcsolatokat építettek ki az egyházon kívüli hazai zsidó nacionalista, cionista csoportokkal és a nyugati államokban működő cionistákkal. Tudatos, tervszerű kapcsolatépítésre törekcsenek irodalmi és tömegkommunikációs területen működő ellenzékiekkel, akiket – főleg fiatalokat és zsidó származásúakat – igyekeznek szellemi befolyásuk alá vonni. Scheibernek mintegy 30 olyan kapcsolatát ismerjük, akik a szellemi élet különböző területein (könyvkiadás, szerkesztőségek, múzeumok, egyetemek stb.) helyezkednek el jelentős munkakörökben. Közülük többen résztvevői különböző ellenzéki csoportosulásoknak.¹⁰²

A különböző egyházakban működő aktív ellenzéki csoportok tevékenysége tehát a módszereket illetően eltérő, ugyanakkor tartalmukat tekintve azonosak: zavarják az egyházpolitikát, túllépnek az egyházak keretein, tendenciájukban a fennálló társadalmi renddel szembeni hatásokat erősítik.

Különösen az illegális jellegű csoportokban folyik politikailag is káros tevékenység. E csoportok társadalmi veszélyességét növeli, hogy elsősorban volt politikai elítéltek – visszaesők és jelenleg is szélsőségesek – szervezik. Nyíltan hangoztatják a szembenállást, gyakran szélsőségesen

¹⁰¹ „Baráth” fn. TMB [fedőnevű titkos megbízott (elvi alapon együttműködő hálózati személy)] jelentése 1970. III. 12-én: „Megjegyzés: »B.« fn. ü. előzőekben már jelentette, hogy Szabó Mihály ref. lelkész és felesége, valamint Németh Géza ref. lelkész sokszorosított igehirdetéseket és fordításokat terjesztenek és állítanak elő. Ü-ünk megbízást kapott, hogy az illegálisan terjesztett sajtótermékekből szerezzon be példányokat. [...] Intézkedés: Javasolom a megyei szerveinkkel a kapcsolat felvételét [...] az illegális [...] sajtótermék terjesztése és megakadályozása céljából.” Idézi MAJSAI Tamás: *Egyházak és államhatalom* című kutatási program. www.wesley.hu/eht-tanszek/mtm1.htm

¹⁰² „Az Állami Egyházügyi Hivatal mind nemzetközi, mind hazai (személyi) kérdésekben megfelelő politikai segítséget biztosít az egyházi vezetés számára. [...] Nehezebb dolga volt a hivatalos zsidó vezetésnek a budapesti Rabbiszeminárium tekintélyes, nemzetközi híru vezetője, Scheiber Sándor körül kialakult fiatal zsidók csoportjával, akik a hetvenes években rendszeresen részt vettek Scheiber péntek esti kidusain, majd máshol – kávéházakban, lakásokon – folytatták a vitákat, beszélgetéseket. Noha Scheiber szigorúan csak vallási témákról tartotta pénteki előadásait, az Állami Egyházügyi Hivatal és a politikai rendőrség archívumában számos jelentés található a Rabbiszemináriumban folyó »cionista gyanús« tevékenységről.” Kovács András: *Magyar zsidópolitika*. I. m. 42.

támadják a lojális személyeket, a Vatikán keleti politikáját, ezáltal ellenséges szellemű nevelést, úgynevezett „elitképzést” igyekeznek biztosítani.

Az a tény, hogy az ellenzéki magatartás a belső ellenséges csoportok, személyek általános és átfogó taktikája, bizonyítja, hogy még a legszélösségesebb, fasiszta alapállású, úgynevezett „klasszikus ellenség” is ezt alkalmazza.

Szepessy Géza volt horthysta tiszt és társai emigráns szervek segítségével nacionalista tartalmú cikkeket jelentettek meg Nyugaton. E cikkeket illegális csatornákon, nagyobb tömegben igyekeztek visszajuttatni az országba. Itthon ellenséges tartalmú röpiratokat terjesztettek „Illegális Kommunista Párt” aláírással, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy egy erős, szervezett, „pártonkívüli ellenzék” létezésének látszatát keltsék. Az „Erdélyi Világszövetség” tevékenységének hatására és részben e szervezőivel létesített személyes kapcsolat alapján aktivizálódott egy csoport, amely volt Magyar Közösségi és egyéb államellenes ügyekben elítélt személyekből áll, valamint Zakar András, Mindszenty volt titkára.¹⁰³

III. Az aktív ellenzéki csoportokat segítő negatív tendenciák és lehetséges bázisaik

A társadalom életének különböző területein tapasztalhatók olyan negatív jelenségek, tendenciák, csoportosulások, amelyek ugyan az „ellenzéki” erőktől függetlenül léteznek, de meghatározott körülmények között lehetőségeket biztosítanak számukra elveik tudatosítása és a bázisépítés területén.

Tapasztalataink szerint elsősorban az ifjúsági klubok öntevékeny művészeti, irodalmi, zenei stb. csoportok kisebb részében, a különböző spontánul alakuló – népművészeti, népzenei, stb. témával foglalkozó – csoportok egy részében az egyetemi és diák-fiatalok egyes csoportjaiban keletkeznek és élnek olyan negatív tendenciák, amelyek az ellenséges behatolás alapjául szolgálhatnak. E csoportok többségével azonban nincs kapcsolata az ellenzékieknek. Az a kísérlet, hogy személyes kapcsolatokat létesítsenek ilyen csoportokkal, amelyeket – a tőlük függetlenül keletkezett negatív tendenciák hordozójaként – eleinte szimpatizáló, később aktív segítő és védő bázissá fejleszthetnek, nem járt jelentősebb sikerrel. E csoportok számottevő része a bázisépítés szempontjából nem

¹⁰³ Zakar András a Mindszenty-per harmadrendű vádlottja volt, hatévi fegyházbüntetést kapott. 1953-ban szabadult. 1957-ig, nyugdíjba vonulásáig több budapesti lelkesedésen teljesített szolgálatot. Nyugdíjasként a székesfehérvári papi otthon lakója volt. 1970-ben rehabilitálták. Idézi HAVASI Gyula: *Magyar katolikusok szenvedései 1944–1989*. I. m. 91.

kellően stabil, megszűnnek, újjáalakulnak, tagságuk cserélődik és főleg politikailag többségük nem ellenséges beállítottságú.

Az ellenzékiiség alapjául szolgáló negatív jelenségek, tendenciák a különböző csoportosulásokban egymástól függetlenül, elsősorban a nacionalizmusban jelentkeznek. A csoportok többsége nacionalista alapon – szovjetellenes éllal – tárgyalják a társadalmi, gazdasági, kulturális életünk problémáit. Nacionalista nézetek és érzelmek alapján vitatják az „elszakított területek” – elsősorban Erdély – kérdését, a „népiesség” ápolását, a népművészetek helyét és szerepét nemzeti kultúránkban.

Az ellenzéki magatartású írók, irodalomtörténészek, kritikusok író-olvasó találkozóin, irodalmi előadóesteken, vitákon elhangzott nacionalista nézeteik hatására a résztvevő hallgatóság köréből csoportok alakulnak, amelyek az ilyen rendezvényeket rendszeresen látogatják, azokat igénylik és gyakran szervezik is. Ezek a csoportosulások az ellenzéki, nacionalista nézeteket általában kritikátlanul befogadják és környezetük felé továbbadják.

Néhány egyetemen, főiskolán olyan csoportok alakulnak, amelyek tagjai kirándulást tesznek Erdélyben, „tanulmányozzák” az ott élő magyarok helyzetét, problémáit. Hazatérve társaik körében beszámolókat, diavetítéseket tartanak, nacionalista tartalmú cikkek megjelentetését kísérlik meg. Arról beszélnek, hogy a helyzet megváltoztatása érdekében a fiataloknak kell cselekedni, ha már „az illetékesek nem tesznek semmit”. Érdeklődési körük alapján szinte terepet jelenthetnek az ellenzéki behatolásra.

Előfordul, hogy a magyar népművészet kincseinek megőrzésére, összegyűjtésére alakulnak csoportosulások, amelyek tevékenységüket olyan módon gyakorolják, mintha azt a hivatalos kultúrpolitika ellenére tennék. Előszeretettel foglalkoznak a szomszédos szocialista országokban élő magyar nemzetiség népművészetével, amit igyekeznek nacionalista érzelmek keltésére, az „együvértartozás” bizonyítására felhasználni az adott országban és itthon egyaránt. A budapesti Fialat Népművészek Stúdiója¹⁰⁴ keretében folyó munkáról a stúdió egyik tagja, Vámos Ibolya pl. a következőket mondta: „...célunk erősíteni az összetartozást a külföldön élő magyarokkal. Ezért utaztak a stúdiótagok Erdélybe Csóri (sic!), Halász és Kósa vezetésével. Halász Nagy-Magyarország térképét

¹⁰⁴ „Fialatok Népművészeti Stúdiója – ezt a nevet adta magának 1972-ben a szerveződé közösség, amely rendszeres időközökben gyűlt össze képzésre a Népművelési Intézet tantermeiben (az igazsághoz tartozik, hogy az új szövetségeket kereső KISZ tartott föléljük védőernyőt).” TRENCSENYI László: Hasznos múlattató. *Új Pedagógiai Szemle*, 2002. december, 53.

készítettett, amelyre a népművészeti jellegzetességeket az egyes vidékeknek megfelelően feltüntette. Ezek közös sajátosságainak összehasonlításával érvelnek a magyarok összetartozása mellett...”

Az ellenzékieket segítő megnyilvánulási formák erőteljesen érezhetőek az egyetemi objektumokban is. Mind az oktatók, mind a hallgatók körében tapasztalható a nemzeti múlt, a nemzeti hagyományok túlhajtása, a hazafiság és forradalmiság ellenséges felhasználására irányuló törekvés, előfordul a „magyarkodás”, esetenként a fajgyűlölet és az internacionalizmus elvetése, vagy megkérdőjelezése. Egyes ellenséges személyek, csoportok a negatív jelenségekre építve kísérletet tettek arra, hogy egyetemi fiatalokat a párt és a kormány nemzetiségi politikája elleni fellépésre mozgósítsanak. Ezt a célt szolgálták a budapesti egyetemeken szórt ellenséges röpcédulák, amelyek készítői és terjesztői volt horthysta katonatisztek voltak. Kimutathatók voltak a nacionalista indítékok azoknál az egyetemi, főiskolai hallgatóknál is, akik a korábbi években részt vettek a március 15-i rendbontásokban.

A legálisan működő ifjúsági klubok egy részében is keletkeznek olyan csoportosulások, amelyekben – kisebb-nagyobb mértékben – nacionalista tendenciák érvényesülnek. Az ellenzéki erők igyekeznek ezekkel a klubokkal kapcsolatot létesíteni. Arra törekednek, hogy az ifjúsági klubok különböző rendezvényeit ellenséges céljakra kihasználják. Politikailag károsan befolyásolnak fiatalokat, akik az ellenzéki nézeteket folyamatosan közvetítik egyes klubok tagjai felé. Arra törekednek, hogy a klubok műsorai, rendezvényei közvetlenül vagy közvetve fórumává váljanak ellenzéki nézeteiknek. Az e irányba kifejtett aktivitást mutatja, hogy az elmúlt években 77 ifjúsági klub esetében tapasztaltunk kisebb-nagyobb mértékű ellenzéki ráhatást. Ez a klubok összességéhez viszonyítva mintegy 4%, azonban mégis figyelemre méltó annak gyűrűző hatása és némileg emelkedő tendenciája miatt.

Kisebbszámú alakulnak illegális ifjúsági „klubok” is. Ezek a csoportosulások általában nacionalista alapon szerveződnek. A résztvevők többnyire magánlakásokon jönnek össze, ahol műsorokat, irodalmi esteket szerveznek. Műsoraikhoz elsősorban nacionalista hangvételű írásokat használnak fel.

Hasonló jelenségek tapasztalhatók a különböző öntevékeny színjászó, irodalmi, zenei stb. csoportokban is. E csoportok egy része műsoraiban az „ellenzékiek” műveit igyekszik propagálni, az ellenzéki személyekkel kapcsolatos érdeklődést felkelteni. Gyakran megkísérelnek műsoraikra tűzni előadásra nem engedélyezett műveket, illetve jóváhagyott programjuktól eltérő, nacionalista hangvételű számokat beiktatni az előadás-

ba. Néhány olyan öntevékeny – „művészeti” – csoport is működik, amelyeket ellenzéki magatartásukról már ismert személyek vezetnek.

Az ellenzékiek tevékenysége az ifjúsági klubok és az öntevékeny csoportok felé sokirányú és árnyalt. Általában a „segítés” látszatával ösztönzik őket vitatható műsorok összeállítására, a hivatalos programokkal szembeni külön műsorok szervezésére. Közreműködnek az MSZMP politikájával ellentétes nézeteket valló személyek meghívásában előadónak, vitavezetőnek. Bátorítanak az előadók provokálására, [a] politikai viták kiélezésére. Lehetőségeik szerint részt vesznek a műsorok után – még a klub helyiségében – szervezett, szűkebb körű „értékelő, magyarázó” beszélgetésekben, ahol nézeteiket kifejtik.

Az egyes ifjúsági klubokban és művészeti csoportokban észlelhető ellenzéki tevékenység, befolyás hatására az érintett fiatalok egy része bűncselekményt is elkövet. Az elmúlt években a klubok területén jelentkező ellenséges tevékenység miatt 35 személlyel szemben kellett büntető eljárást indítani, társadalmi veszélyes tevékenység miatt 22 főt a Btk. 60. §. alapján figyelmeztetni, 44 főt rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesíteni.

Az oktatási intézmények, illetve az egyetemi és diákifjúság egyes csoportjai vonatkozásában a nacionalista tendenciák erősödésén kívül tapasztalhatók egyéb negatív jelenségek is, amelyek kihasználása az ellenzékiek számára lehetőségül kínálkozik. Különösen az ún. „reformtörekvések” érdemelnek figyelmet. Ennek keretében támadják helyi vonatkozásban egyes egyetemeken a párt- és KISZ-szervezeteket, mint amelyek jelenlegi formájukban vezetésre alkalmatlanok. Kifogásolják a helyi párt- és állami vezetés intézkedéseit, felnagyítják az oktató-nevelő munkában, elhelyezésük, étkeztetésük körülményeiben fellelhető hiányosságokat. Hangoztatják az önkormányzat, a személyi és utazási szabadság korlátozottságát, az ifjúság anyagi és erkölcsi megbecsülésének, érvényesülési lehetőségeinek hiányát, a vezető „elit” és az új nemzedék közötti „generációs” ellentéteket. Mindezzel negatív, zavarkeltő hangulatot, elégedetlenséget szítanak, majd annak alapján a körülmények „megreformálásnak” szükségességét vetik fel.

Ehhez kapcsolódó jelenség, hogy – részben az ellenséges nyugati propaganda és [a] hazai ellenséges körök hatására – nőtt a különböző antiszocialista nézeteket valló és ennek megfelelő magatartást tanúsító fiatalok száma. Szembehelyezkednek az együttélési szabályokkal, társadalmi és erkölcsi normákkal. A kialakult szokásokat, hagyományokat az írott és íratlan szabályokat „túlhaladottnak”, „korszerűtlennek” minősítik.

Az antiszocialista nézeteket vallók egyes csoportjai „kommunákba” tömörülnek, ahol feladatuknak tekintik az erők összegyűjtését, megőrzését, tudatformálását. Egyes csoportok kommuna-házakat építenek és így igyekeznek biztosítani a közös politikai, művészeti felkészülést. Politikailag általában szélsőségesek, többségük „ultrabalos”, anarchista felfogású személyeket tömörít. A kommunákban élők a társadalmi normáktól eltérő, sajátos életvitelt folytatnak; „közösségi” viszonyokat alakítanak ki gazdasági, erkölcsi téren. Esetenként közösen pl. kábítószereket fogyasztanak. Adataink szerint a kommunák elsősorban értelmiségi személyeket vonzanak. A pilisborosjenői kommuna-házakat pl. számos filozófus, író, rendező kereste fel. A kommunák – a rájuk jellemző zavaros, szélsőséges politikai nézetek alapján – könnyen válhatnak az ellenzéki erők bázisává.

A különböző rádiók – elsősorban a SZER – levelezői körében is tapasztalhatók bizonyos negatív jelenségek. Évenként mintegy 3000 ilyen levél kerül birtokunkba. Ezek túlnyomó többsége nem ellenséges ugyan, de íróik rendszeresen hallgatják a rádió adásait, egyetértenek azok műsorpolitikájával. Az elfogott levelek mintegy 5–6%-a ellenséges tartalmú. Íróik – általában egy-egy adáshoz kapcsolódva – ellenséges nézeteiket, érzelmeiket közlik, többségükben nacionalista, szovjetellenes alapról. Az ellenséges tartalmú levelek kisebb részében olyan csoportosulásokról adnak hírt, amelyek „a rendszer megreformálására” törekednek, „polgári elégedetlenség magatartásúak”, vagy „szembeállnak a rendszerrel”.¹⁰⁵

¹⁰⁵ „A zenei műsorszámok között nagyon ügyesen rejtik el a propaganda céljait szolgáló híreket, rövid történeteket. »Teenager-party« közkedveltségére és befolyására jellemző, hogy nagyszámú fiatal folytat levelezést a Szabad Európa Rádióval, s személyesen Cseke Lászlóval [Eceks Géza újságíró, 1949-ben kiszökött francia ügynök]. Naponta 60–70 levelet, esetenként ennél is többet küldenek magyar fiatalok a Szabad Európa Rádió címére különböző kívánságokkal, kérelmekkel. Bár a fiatalok döntő többsége csupán a zenei műsor iránt érdeklődik, mégis figyelmet érdemel az a tény, hogy az utóbbi időben elszaporodtak a kifejezetten ellenséges témájú levelek. A legkülönfélébb jelikeket használják. Pl. »Kontár lett úr-rá Hunnián«, »Deutschland über alles«, »Egy ötvenhatos KISZ-ista« stb. Az ellenséges tartalmú levelek egy része párt- és szovjetellenes, többen az 1956-os ellenforradalmat dicsőítik, másrészt becsmérlőleg nyilatkoznak a szocializmus vívmányairól, hazánk gazdasági s kulturális fejlődéséről, felmagasztalják a nyugati technika eredményeit. A nagy számban kiküldött levelek alaphangvétele a nacionalizmus és a nyugat [sic!]. Pl. az egyik levélíró így ír: »16 éves vagyok és nagyon szeretném további életemet a szabad világ országaiban leélni, négyen vagyunk társaimmal ilyen formán...« Egy másik levélből: »Irtódom ebben az országban, szeretnék Önökkel levelezni vagy valamilyen kapcsolatot teremteni. A bosszúállásért mindenre hajlandó vagyok...« A tapasztalatok azt mutatták, hogy a középiskolákban még a tanítási órák alatt is hallgatják a tanulók zsebrádiókon a Szabad Európa Rádió műsorait. Hasonló tapasztalataink vannak a honvédség területéről is, ahol a különböző csapattesteknél a sorozott állomány tagjai hallgatják a »Teenager-paty«-kat, de a Szabad Európa Rádió egyéb adásait is. A hatás lemérhető, egyes

Tapasztalataink szerint a levelekben jelzett csoportosulások többsége fiktív, a létező csoportosulások nagyobb részének tevékenysége is elsősorban a közös rádióhallgatásra korlátozódik. A rádióval levelező személyek közvetlenül nem érhetők el az ellenzék által, de mint adott esetben felhasználható, potenciális erővel számolnak [velük].

A nemzetközi építő- és vitatáborok, a diákcserre területén tapasztalható, hogy a szocialista országokból kiutazó fiatalokkal gyakran kezdeményeznek provokatív hangvételű vitákat. Esetenként éles kritika tárgyává teszik a szocialista országok eredményeit, az életszínvonal, az emberi szabadságjogok kérdéseiben, de minden esetben következetesen a szocialista országok hátrányára. A hazánkban szervezett nemzetközi építőtáborokba beutazók ugyanilyen vitákat kezdeményeznek. Külföldön és itthon egyaránt törekszenek tehát – ha arra lehetőség adódik – fiataljainkban kételyeket támasztani a hazai, ugyanakkor elismerést a nyugati viszonyok iránt. Az építőtáborokban kialakult kapcsolatokat igyekeznek folyamatosá tenni és levelezés útján fenntartani a „további tapasztalatcsere” érdekében.¹⁰⁶

A hivatalosan szervezett nemzetközi építőtáborokban tapasztalható negatív jelenségek a fiatalok nem túl széles körét érintik és a résztvevőknek is csak kis részénél jelentkezik negatív hatásuk. Jelentősebb a ráhatás azoknak a fiataloknak a körében, akik a turisztikai és egyéb utazási lehetőségek kapcsán többségükben véletlenszerűen, felkészületlenül, nem hivatalosan vesznek részt különböző táborokban, campingekben.

tisztí iskolák hallgatói körében a nyugat dicsőítése tapasztalható.” (RÉVÉSZ Imre–GÁBOR András: *Az imperialista fellázító taktika gyakorlatának egyes állambiztonsági tapasztalatai*. I. m. 24.) Ekecs Géza több szempontból is rendkívül érdekesnek tartotta a hozzá érkező leveleket: „Először is azt bizonyították: a »vasfüggönyön« a zavarás ellenére átmegy a hang. Másodsor: ezt a fiatal korosztályt – illetve annak jelentős részét – nem érdekelt a társadalmi rendszer, amelyben felnőtt. Lepergett róluk a napi politika. Ennél egyértelműbb elutasítást egy erőszakos társadalom talán még soha nem kapott a felnövekvő korosztályoktól.” EKECS Géza: *A mikrofonnál és a lemezjátszónál Cseke László*. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1996. 83.

¹⁰⁶ „A kiutazó csoportok programját általában úgy szervezik meg, hogy már a látottak alapján is az ottani életforma »előnyeit«, »magasabbrendűségét« bizonyítsák. A beszélgetések és a megrendezett viták az ideológiai meggyőzősen túl olyan »gyakorlati« kérdésekre is kiterjednek, mint az életszínvonal szemlélete azokon a megtévesztő és hamis összehasonlítások alapján, hogy például mennyi az ifjúság birtokában levő gépkocsik száma itt és ott, a gépkocsik ára, milyen a vásárlásuk lehetősége, milyen az egyetemi ifjúság sztrájk- és beleszólási joga az oktatási és egyéb kérdésekben, amelyekkel kapcsolatban gyakran nyíltan azok követelésére szólítanak fel. A hatást és annak itthoni propagandáját illetően ebben a kategóriában a legbiztosabbak, mert egy ilyen csoportban általában mindig akad egy-egy fiatal, aki – sokszor nem is tudatosan – szó szerint, de leginkább az ő javukra eltúlozva adja tovább »tapasztalatait«, amelyekkel másokat megzavar, s valóságos elégedetlenséget szít.” Jelentés, 1978. 47.

Figyelemre méltóak a galerikben tapasztalható jelenségek. Az ilyen csoportosulásokra általában az antiszociális magatartás és gyakran a köztörvényes bűncselekmények elkövetése jellemző. A galerik egy részében azonban megtalálható a politikailag is ellenséges, büntetett előéletű csöcselék, akik hangadókká válnak. Elsősorban e személyek hatására jelentkeznek a galerik egy részében az ellenséges politikai nézetek, a nyugat-imádat, a társadalmi rendszer gyalázása, az 1956-os ellenforradalom dicsőítése, esetenként fasiszta nézetek. Általában ez a csöcselék kezdeményezi a rendbontást, a politikai színezetű botrányokat egyes sportrendezvények kapcsán. A hatásuk alatt álló csoportokban esetenként előfordul államellenes szervezkedés előkészülete, szabotázscselekmények kísérlete, csoportos és fegyveres tiltott határátlépésre szövetkezés, emlékművek meggyalázása, zászlótépés, izgatás. 1970–74 között pl. ilyen bűncselekményeket 83 galeri-csoportban követtek el, 463 fő részvételével. Ezeknek a bűncselekményeknek káros politikai kihatásai vannak, a közvélemény előtt azt a látszatot keltik, mintha a rendszerrel szemben jelentős és jól szervezett erők tevékenykednének. Az utóbbi évben a galeritevékenység lényegesen visszaszorult, a csoportok jelentős része felbomlott. A jelenleg is meglévő és helyenként alakuló galerik azonban komoly figyelmet érdemelnek.¹⁰⁷

Az ismertetett tendenciák nem állandóan és intenzíven hatók. Helyenként felerősödnek, újak keletkeznek, helyenként a megfelelő fellépések hatására visszaszorulnak, bomlanak. Számunkra kedvezőtlen körülmények esetén azonban elősegíthetik annak a közegnek a kialakulását, amely a külső és belső ellenzék további ráhatásával szemben fogékony és amelyből az ellenzék bázisa szélesíthető.

IV. Az állambiztonsági szervek ellenintézkedéseinek hatékonysága
Az imperialisták és az elszigetelt belső ellenséges erők kísérletei, hogy hazánkban egy szervezett, vagy számottevő „ellenzék” hozzanak létre, nem járt sikerrel. Ezen törekvések megbuktak mindenekelőtt a tár-

¹⁰⁷ „Az utóbbi években az ifjúkori bűnözés sajátos megjelenési formája a galeribűnözés. E forma kialakulásában és fejlődésében is kimutatható a nyugati ellenséges propaganda hatása. Társadalmilag még veszélyesebb helyzet ott alakul ki, ahol politikailag érett, tudatos és megrögzött ellenséges beállítottságú személyek csapódtak a kialakult csoportokhoz, vagy ahol az illegális csoport »galerikből« nőtt át államellenes tevékenységet kifejtő illegációkká. Ezenél az összeesküvő csoportoknál már a tevőlegesség is előtérbe került, mely elsősorban az ellenséges izgató, uszító, általában szélsőséges szovjetellenes propaganda terjesztése, ellenforradalmi követelések, nacionalista és fasiszta jelszavak hangoztatásában nyilvánult meg.” SZOPOV Jánosné: *Értékelés az államellenes és egyéb politikai büntetett elkövető és büntető-eljárás alá vont fiatalokról*. Szakdolgozat, 1969. 12. ÁBTL 4.1. A-2035.

sadalmi rendünk szilárdságán és hatékonyan korlátozták őket állambiztonsági ellenintézkedéseink is.

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1966. áprilisi,¹⁰⁸ a Központi Bizottság 1969. novemberi¹⁰⁹ és a XI. Kongresszus határozatai alapján a BM egész tevékenységére kidolgozást nyertek azok a korszerű parancsok és szabályzatok, amelyek figyelembe vették az ellenség változó taktikáját és az ellenük való harc új társadalmi feltételeit. Ezeknek a parancsoknak az alapján a BM szervei jelentős intézkedéseket tettek az ellenséges törekvésekkel szemben. *Alapjában követni tudtuk a külső és belső ellenséges erők taktikáját, támadási irányának és módszereinek változásait. Időben felismertük a belső ellenzék szervezésére irányuló törekvéseiket.*

Az utóbbi években erősödtek operatív pozícióink, bővültek ismereteink az ellenséges erőkről és terveikről, átfogóbbá vált az ellenségről szerzett információk értékelése, támadóbbá és hatékonyabbá váltak ellenintézkedéseink.¹¹⁰ Rendszeressé és egyszerűbbé vált együttműködésünk a társ-állambiztonsági szervekkel. Eredményesebben teljesítettük szignalizációs kötelezettségünket az illetékes párt-, társadalmi és állami szervek részére.¹¹¹

Tevékenységünk – a pozitív eredmények mellett – egyes területeken és időszakokban nem hozta meg a kívánt eredményt. Az imperialisták akcióit és a kvalifikált belső ellenség törekvéseit esetenként nem tudtuk kellőképpen és időben felderíteni, teljes egészében hatálytalanítani és in-

¹⁰⁸ Az „imperialisták fellazító politikájának” néhány kérdése. 1966. április 26. MOL M-KS 28. f. 5/393. ő. e.

¹⁰⁹ Jelentés és határozat a Belügyminisztérium tevékenységéről. MSZMP KB 1969. november 26–28-i ülése. In: VASS Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1967–1970*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 449–450.

¹¹⁰ Az „ellenségre vonatkozó adatok Egyesített Nyilvántartási Rendszerének – SZOUD” létrehozásáról hosszú előkészítés után 1977-ben döntöttek a bolgár, a csehszlovák, a kubai, a lengyel, a magyar, a mongol, a szovjet, valamint az NDK állambiztonsági szerveinek képviselői annak érdekében, hogy kölcsönösen biztosítsák „az ellenség bomlasztó tevékenysége elleni harc hatékonyságának emelése céljából a biztonsági szervek számára szükséges információkat”. BACZONI Gábor–BIKAI István: *Egyesítette állambiztonsági adattár – a SZOUD*. In: GYARMATI György (szerk.): *Az átmenet évkönyve 2003*. Trezor 3. ÁBTL, Budapest, 2004. 220.

¹¹¹ „A szignalizáció olyan információkat tartalmaz, amelyeket az állambiztonsági szervek juttatnak el szóban vagy írásban más BM-szervekhez vagy magasabb beosztású parancsnokok útján más állami vagy társadalmi szervhez abból a célból, hogy azok a bűncselekmény kialakulását előidéző okokat szüntessék meg, hogy egyes személyeket ők figyelmeztessenek, helyezzenek más munkaterületre a bűncselekmény elkövetésére érzékeny pontokról. A figyelmeztetések és áthelyezések célja az, hogy az egyes társadalomra veszélyes magatartású személyeket megfosszuk a bűncselekmény elkövetésének lehetőségétől vagy elrettentsük a bűncselekmény elkövetésétől.” BARDOS József: *Az előzetes ellenőrzés és bizalmas nyomozás adatai alapján alkalmazható megelőző, akadályozó, korlátozó, megszakító intézkedések*. Ideiglenes jegyzet. RTF 15-99/75. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 1975. 32. ÁBTL 4. 1. ÁB-322.

tevékenységünk sem voltak mindig kellően kidolgozottak. Az imperialista törekvésekkel és aktivitással szembeni bizonyos elmaradásunkat még nem tudtuk felszámolni. Növekvő lehetőségeink arányában nem sikerült elhárító tevékenységünket támadóbbá tenni és nem tudtunk teljes mértékben felzárkózni a növekvő követelményekhez.

1/ Az állambiztonsági szervek tevékenységében az elmúlt 5 év során erősödött az ideológiai diverziós tevékenységet folytató szervezetek, intézmények feldolgozása. A feldolgozó munka elsősorban az Amerikai Egyesült Államok és az NSZK ideológiai diverziós központjaira irányult.

A legtöbb információt a „kelet-kutató” intézményekről sikerült beszerezni. Az információkat alapvetően a hazánkba beutazó ösztöndíjasok feldolgozása során, valamint a kiutazó magyar ösztöndíjasok útján sikerült megszerezni. A felderítésben részt vettek a rezidentúrák¹¹² is, részben a sötét hírszerzés eszközeivel,¹¹³ de alapvetően a legálisan beszerezhető adatok összegyűjtésével. Sikerült bizonyos eredményeket elérni a „kelet-kutató” intézetekbe való hálózati beépülés területén is. A legértékesebb információkat ezen a csatornán keresztül sikerült megszerezni.

Eredményesnek mondható az információszerző tevékenységünk az imperialista propagandaszervek, mindenekelőtt a rövidhullámú rádióadók területén.¹¹⁴ Több esetben sikerült megszerezni a tevékenységüket meghatározó direktívákat és ennek alapján figyelemmel tudtuk kísérni az imperialista taktika változásainak hatását a propaganda irányvonalának változásaira.¹¹⁵

¹¹² A rezidentúra „állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Vezetője a rezidens. Jellege szerint lehet: belföldi, külföldi, legális és illegális.” *Állambiztonsági értelmező szótár*. I. m. 165.

¹¹³ A sötét hírszerzés „személyes beszélgetés során oly módon szerzi meg a számára értékes adatokat, hogy a beszélgető partner nincs tisztában azzal, hogy hírszerzővel vagy ügynökkel áll szemben és nem ismeri annak valódi szándékait; a fecsegő, jól értesültség látszatát keltő személyekre épül.” *SZÉLPÁL Ottó: Az imperialista államok stratégiája. Hírszerző és elhárító szervei és tevékenység. Hazánk elleni aknamunkájuk formái, eszközei és módszerei*. Állambiztonsági ismeretek a közbiztonsági szak részére. Kézirat, RTF 15-584/1975. Budapest, 1975. ÁBTL 4.1. ÁB-389. 50–51.

¹¹⁴ A Magyarországra irányuló rádióadók és az általuk sugárzott heti adásidő (órában kifejezve) a tárgyalt időszakban a következőképpen alakult: Szabad Európa Rádió – 132; BBC – 17; Amerika Hangja – 14; Spanyolország – 10,5; Deutsche Welle – 7; Deutschlandfunk – 3,5; Vatikán – 7; Franciaország – 5; Olaszország – 3; Kanada – 2; Izrael – 1. *TARDOS András: Nyugati rádiók a lélektani hadviselés szolgálatában*. Rádió szakkönyvtár 8. MRT, Budapest, 1966. 77.

¹¹⁵ A Belügyminisztérium belső tájékoztató jelentéseinek a *Hírek az emigrációból* című része rendszeresen közölte a hírszerzésnek a Szabad Európa Rádió belső köreiből származó „megbízható, ellenőrzött” információit. (ÁBTL 41. 1. A-1362.) az Értékelő Bizottság ugyancsak ezen az információk alapján készítette el jelentéseit. „Az ellenséges rövidhullámú rádióadókról és azokat működtető terveiről. Műsorpolitikájukról,

Viszonylag kevés információt tudtunk szerezni a nemzetközi tudományos együttműködés finanszírozásában résztvevő nagy nyugati alapítványokról, a hírszerző szervekkel való együttműködésük tényeiről és kevés előzetes adathoz jutottunk diverziós céljaitak illetően.

Az utóbbi években több – a baráti országokkal egyeztetett – aktív intézkedést hajtottunk végre a Szabad Európa Rádió ellenséges tevékenységének leleplezésére és a két rádió eltávolítására Európából. Az utóbbi időben több propagandaakciót kezdeményeztünk hazai tömegkommunikációs eszközeink útján, hogy fokozzuk a közvélemény ellenálló képességét az imperialista fellazítási tevékenységgel szemben. Néhány aktív intézkedést hajtottunk végre belső ellenséges személyek nemzetközi lejáratására, ellenséges emigráns csoportok bomlasztására és differenciálására.¹¹⁶

Hatékony intézkedési rendszer alakult ki az ellenséges propagandaanyag beáramlásának és terjesztésének akadályozására. Ennek következtében szerveink nagy mennyiségben koboznak „K”- és vámellenőrzések során ellenséges propagandaanyagokat.¹¹⁷

Folyamatosan intézkedéseket tettünk a kapitalista országok budapesti képviselői szervei társadalmi kapcsolatkörének bomlasztására.¹¹⁸ Operatív akciókon kívül nyílt intézkedésekre is sor került. Az állami és társadalmi szervek, az oktatási intézmények vezetőit tájékoztattuk az intézményeikből a nyugati követségekre bejáró, velük szoros kapcsola-

speciális tevékenységükről megfelelő pozíciókban működő hálózat segítségével »naprakész« megbízható dokumentumokat szereztünk. [...] Ezeket az információkat továbbítottuk az MSZMP és az MNK számára megfelelő fórumaihoz. A szocialista országokat is érintő dokumentumokat pedig megküldtük a baráti állambiztonsági szerveknek. Ezzel segítettük a szükséges ellenakciókat, [az] együttes fellépés megszervezését.” Jelentés, 1978. 27.

¹¹⁶ „A TV-ben és a sajtóban a SZER-t és a speciális szolgálatokat leleplező akciókat kezdeményeztünk, illetve eredményesen közreműködtünk dokumentum- és »játék«-filmek, leleplező nyilatkozatok elkészítésében. E sorozatban legutóbb bemutatásra került a reakciós kanadai magyar emigráció bomlasztását célzó TV-film. Gyártás alatt áll a telepített Szabó Miklósról készített, a CIA-t leleplező és egyben a magyar Belügyminisztériumot népszerűsítő film, valamint egy dokumentumfilm, amely olyan háborús bűnösöket mutat be, akik jelenleg [az] NSZK-ban közéleti szerepet töltenek be.” Jelentés, 1978. 27–28.

¹¹⁷ „K”-ellenőrzés: postai küldemények operatív ellenőrzése, amely során az állambiztonsági szervek a bizalmas nyomozás alatt álló személy postai küldeményeit felbontják, illetve esetenként elkobozzák. Bővebben: K-ellenőrzés során elfogott ellenséges tartalmú postai küldeményekkel kapcsolatos eljárás. Belügyminiszter-helyettes 0034. sz. utasítása BM 10-24/34/64. BM KI Pgy/1964. 86. d.

¹¹⁸ 1973 végén kutató nyilvántartásból újra alapnyilvántartásba helyezték a kapitalista országok Magyarországon lévő külképviseleti szerveivel kapcsolatot tartó személyeket. BARÁTH Magdolna: Az állambiztonsági szervek célszemélyei 1956 előtt és után. Előadás a *Kommunista titkosszolgálatok Közép-Európában 1944/45–1989* című, Varsóban 2005. június 16–18. között rendezett konferencián. www.abtl.hu/html/hu/aktualitas/varsoioloadas.pdf.

tot tartó személyekről. Ezek az intézkedések számos esetben az indokolatlan kapcsolattartás megszakítását eredményezték.¹¹⁹

2/ A látóköreinkben lévő aktív belső ellenzéki csoportok és személyek ellenséges politikai platformját, tevékenységük irányát, közvetlen és perspektivikus céljait, módszereiket többségében kielégítően ismerjük. Előszörban az aktív nacionalista, revizionista és egyházi reakciós csoportosulások, személyek tevékenységéről, törekvéseikről rendelkezünk megfelelő ismeretekkel. Ezekben az ügyekben sikerült az operatív erőeknek és főleg az operatív eszközöknek viszonylag nagyobb fokú koncentrációját létrehozni. Bizonyos információszegénység tapasztalható az anarchista, trockista platformról ellenséges tevékenységet kifejtő csoportok ügyeiben.

Az aktív belső ellenzéki csoportokkal kapcsolatban álló külföldiek körét általában ismerjük, többségében megfelelő információink vannak a kapcsolatok céljáról és esetenként konkrét tartalmáról. Megállapítottuk, hogy a hazai ellenséges csoportok, személyek és a nyugati személyek, szervezetek közötti kapcsolat kölcsönös és növekvő tendenciájú. Adataink vannak, hogy a felderített nyugati kapcsolatok közül többen hírszerzőszervek alkalmazottai, vagy különböző fellazítási tevékenységet folytató intézmények dolgozói. Adatok keletkeznek arra vonatkozóan is, hogy a kapcsolatoktól impulzusokat kapnak, hogy bizonyos helyzetekben milyen magatartást tanúsítsanak, milyen formában cselekedjenek.

Ugyanakkor a kapcsolatok növekvő tendenciájának arányában nem sikerült a szükséges – különösen hálózati – pozíciókat kiépíteni azok megfelelő átfogásához. E kapcsolatokat leginkább csak legális megnyilvánulásaiban ismerjük (levelezésük és találkozásaik tényeit), együttműködésük mértékét és konkrét tényeit dokumentálható formában nem tudtuk feltárni. Hálózati lehetőségeink a hírszerzőszervek és a „keletkutató” intézetek alkalmazottai felé különösen szűkek és az ellenséges külföldi központokba való behatolásra is minimálisak. Hálózati szemé-

¹¹⁹ Az operatív intézkedések közé tartozott a bomlasztás („operatív kombinációk sorozata a vezéregyenység lejárataására, elszigetelésére hálózati úton, többnyire az ellenséges körön belüli hálózati személy feladat meghatározásával”), a lejárata („operatív információk, a csoport vezetőjére kompromittáló adatoknak a csoport tagjai tudomására hozatala /esetleg technikai úton – hamis levél készítése/”). A nyílt intézkedések közé tartozott a szignalizáció („operatív szervek jelzése az illetékes /munkahelyi/ intézménynek, melyben intézkedéseket javasolnak”), a rendőrhatalom felügyelet („nyilvános szórakozóhelyek, rendezvénylátogatások tilalma”), a kilitás, a megrovás, a szabálysértési eljárás kezdeményezése, a fegyelmi eljárás kezdeményezése és a kiiktatás. BÓDI Gézáni: *A társadalomra különösen veszélyes ellenséges személyek – figyelő dossziók – kiválasztása, operatív ellenőrzésük megszervezése*. Szakdolgozat 46. RTF, AB Tanszék 437-60/1979. ÁBTL 4.1. A-2044. 39.

lyeink többnyire alkalomszerűen tudnak csak értékes információkat beszerezni egyes hírszerző, vagy fellazítási tevékenységet folytató intézményekre, vagy azok alkalmazottaira. Előrelépés történt, hogy az aktív belső ellenzéki csoportosulások, személyek tevékenységére vonatkozó információk összefussanak, ez azonban még nem elég folyamatos és általános. Az információ-áramlás a kiemelt ügyek és személyek esetében javult jelentősebben, egyéb ügyekben lassú, vagy még nem valósult meg.

A meglévő információk alapján – az ügyekre külön-külön vonatkozóan – az értékelés mélyrehatóbbá vált, de a különböző ügyek közötti összefüggések és a negatív tendenciák átfogó elemzése – beleértve a külső erők tevékenységét is – a követelményekhez és szükségletekhez képest nem tekinthető kielégítőnek. Az aktív ellenzéki csoportok elszigetelésére, bomlasztására irányuló belügyi és közreműködésünkkel végrehajtott egyéb politikai jellegű fellépések eredményességüket tekintve jelentős eltéréseket mutatnak.

Az intézkedések az eklektikus – új baloldali, anarchista, polgári – csoportosulások (Szelényi, Konrád, Poór, Haraszi, Halász, Szentjóni stb.) felbomlasztását, elszigetelését, bizonyos mértékben lejáratásukat, leleplezésüket hatékonyan szolgálták. A külső erőkkel való összefogásuk eredményeképpen azonban ki tudták kényszeríteni emigrálásukat és ezzel – ha csökkent mértékben is – további lehetőséget nyertek az MNK-val szembeni ellenséges tevékenységük folytatásához.¹²⁰

A revizionista platform alapján tevékenykedő ellenséges csoportosulás belső elszigeteléséhez intézkedéseink hatékonyan hozzájárultak. A kialakult helyzetük alapján biztosítottnak látszik, hogy folyamatos intézkedésekkel az utánpótlásuk biztosítására és befolyásuk növelésére irányuló tevékenységüket a jövőben is eredményesen akadályozni lehet. Ugyanakkor nemzetközi akcióikat és szerepeltetésüket az intézkedések nem tudták hatékonyan korlátozni és pillanatnyilag nem rendelkezünk ennek reális feltételeivel.¹²¹

¹²⁰ A Politikai Bizottság 1973-as határozata még korlátozni kívánta az elmarasztalt kutatók távozását: „A vizsgálat alá vont személyek külföldi utazását leendő munkahelyeik [ti. az eredetiből eltávolítottak őket] vezetői csak úgy engedélyezhetik, ha megfelelő garanciát látnak arra, hogy politikai érdekeinket nem sértik, s azokat nem káros nézetek propagálására használják fel.” A Politikai Bizottság 1973. május 8-i határozata néhány társadalomkutató antimarxista nézeteiről. I. m. 25.

¹²¹ „Adataink szerint Kelet- és Nyugat-Európában egyaránt rendelkeznek már támogatókkal. A londoni Times-ban részletes tudósítás jelent meg a hazai »ellenzék« helyzetéről, tevékenységéről, a kéziratos folyóirat [a *Profil*] megjelenéséről és tartalmáról. Párizsban Kende Péter és Mérai Tibor »Magyar Füzetek« címmel a magyarországi »szamizdat« irodalom kiadására és terjesztésére baráti társaságot alapítottak.” Jelentés, 1978. 23.

Intézkedéseinkkel elősegítettük, hogy az egyházi reakciós csoportok elleni fellépés az egyházakon belül a lojális és reakciós erők közötti politikai és adminisztratív harc jellegét öltötte. Ennek folyamatos elősegítése számunkra politikailag kedvezően és hatékonyan biztosítja az egyházi reakciós erők elszigetelését és differenciálását.

Intézkedéseink a nacionalista ellenséges csoportosulások esetében – számos kezdeményezésünk ellenére – nem jártak az előző ügyekhez hasonló eredménnyel. Megállapítható, hogy az intézkedések feltétlenül hozzájárultak ahhoz, hogy tartózkodnak az éles és nyílt fellépésektől, hogy soraikban leintik a szélsőséges személyeket, hogy átmenetileg zavart tudunk okozni soraikban személyi és egyéb ellentéteik kijátszásával, de a kialakult helyzetük és a kellő operatív – mindenekelőtt hálózati – pozíciók hiánya miatt a szűkebb belső csoport bomlasztására hatékonyabb akciókat nem voltunk képesek végrehajtani. Eredmények inkább bázisuk és befolyási körük bomlasztásában, korlátozásában jelentkeznek. Erőfeszítéseink ellenére jól kidolgozott taktikájuk alapján ez a szűk csoport elképzeléseit bizonyos mértékben érvényesíteni tudja, időnként újabb pozíciókat, híveket szereznek, tekintélyüket növelik és befolyást nyernek.

Figyelemre méltó, hogy a nacionalista csoportosulásra a nyugati hírszerző propaganda és emigráns szervek az utóbbi években fokozottabban építenek, felgyorsult a kölcsönös kapcsolatépítés, a taktika és az akciók egyeztetése. Ezeket a törekvéseket csak részben tudjuk korlátozni, főleg a legexponáltabb személyek beutazásának tiltásával.

3/ Szerveink a belső ellenzéki erők bázisául számításba jöhető csoportosulások létrejöttének megelőzését vagy ezeknek bomlasztását általában eredményesen oldják meg.¹²² Ez a feladat természetszerűleg sokkal „könnyebb” és hatékonyabban elvégezhető, mint az aktív csoportok elszigetelése, bomlasztása, mivel itt az esetek döntő többségében nem tudatos ellenséges személyekről van szó. E csoportosulások észlelése, felderítése egyértelműen javuló, egyre átfogóbb tendenciát mutat. Az információk többségét társadalmi forrásokból kapjuk.¹²³ Különösen

¹²² „A bomlasztás az ellenséges csoportra vagy szervezetre irányuló nyílt, leplezett és titkos intézkedések, kombinációk egységes tervre épült sorozata, amelynek során az állambiztonsági szervek megzavarják, lajtitják, majd szétzüllesztik az ellenséges csoport tagjainak kapcsolatait.” BÁRDOS József: *Az előzetes ellenőrzés és bizalmas nyomozás adatai alapján alkalmazható megelőző, akadályozó, korlátozó, megszakító intézkedések*. I. m. 27.

¹²³ „A társadalmi kapcsolat: a szocializmushoz hű személy, aki felkérésre, vagy önként folyamatosan segíti, tájékoztatja az állambiztonsági szerveket, elhelyezkedése és lehetőségei alapján képes az elhárítást

megszaporodnak a társadalmi erők jelzései a tavaszi ünnepek és az ellenforradalom évfordulójával összefüggő biztosítások alkalmával.

Operatív pozícióink is jelentősen javultak az ifjúságvédelmi területeken, elsősorban az egyetemeken és főiskolákon, kisebb mértékben a klubokban és az öntevékeny művészeti csoportokban. Nem kielégítő a fejlődés a politikailag fertőzött galerikban, a nem legális „művészeti” csoportokban és a „kommunákban”. Főleg az utóbbi területeken fordul elő, hogy ellenséges személyek viszonylag szélesebb körben, hosszabb ideig fejthetnek ki káros tevékenységet.

Gyorsabbá és megalapozottabbá vált az információk ellenőrzése, politikai és jogi értékelésük. Az utóbbi időkben ritkábban fordult elő, hogy operatív szerveink társadalmilag megengedett magatartást, vagy téves nézetet minősítsenek ellenséges cselekedetnek, illetve ellenséges tevékenységre az információk alapján nem figyelnek fel.

A megelőző intézkedések hatékonyak, szükség szerint párhuzamosan alkalmazzák a szignalizációt, az operatív bomlasztást és a nyílt intézkedéseket. Tapasztalataink szerint társadalmi szervek, intézetek, klubok, egyéb intézmények vezetői tájékoztatásainkat igénylik és azok alapján intézkedéseket tesznek a negatív tendenciák, csoportosulások felszámolására.

1972 óta sikeresen oldják meg szerveink az ellenzéki megmozdulásokra kihasználható rendezvények, ünnepek operatív biztosítását.¹²⁴ A rendőri és az állambiztonsági szervek közös intézkedései tervek alapján a politikailag fertőzött ifjúsági galerikat folyamatosan felszámolják.

Az ellenséges rádióadók csoportos hallgatói és levelezői körét évek folyamán eredményesen szűkítjük: kobzásokkal, figyelmeztetésekkel és szignalizációkkal.

Az intézkedéseink hatékonyságának elemzésénél azt is meg kell állapítani, hogy bár a csoportfőnökségek közötti együttműködés minden tekintetben fejlődött, de még nem érte el azt a szintet, amelyet a kiemelt ügyek nagy társadalmi veszélyességük miatt megkövetelne. Következésképpen a kiemelt ügyekben a hírigényen, információcserén és az időszakonkénti közös akciókon túl közös terveken alapuló, egyszerű együttműködésre lenne szükség.

érintő kérdésekben rész- és kiegészítő információkat adni a környezetében jelentkező ellenséges tendenciákról, jelenségekről, eseményekről, személyekről. Többségük helyzeténél, lehetőségénél, és szocialista meggyőződésénél fogva korlátozva van hálózati funkciók betöltésében.” BÁRDOS József–CSÁKI Ernő: *A hálózatok kívüli kapcsolatok az állambiztonsági munkában*. 1973. 37. RTF 15-730/1973. ÁBTL 4. 1. ÁB-293.

¹²⁴ A március 15-i ünnepek operatív biztosítására lásd KENEDI János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23. – március 15. – június 16. a Kádár-korszakban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1996. II. k. 7–182.

V. Következtetések

Az imperialista hírszerző, emigráns és egyéb ellenséges szervek fokozódó erőfeszítései, a belső ellenséges erőkkel kialakult taktikai és személyes kapcsolataik magukban rejtik annak reális veszélyét, hogy egyes személyeket, esetleg csoportokat is aktivizálnak és ezt propagandisztikusan kihasználják. A legnagyobb veszélyt a nacionalista jellegű csoportosulások képezik, amelyek ha korlátozott mértékben is, de képesek növelni befolyásukat.

Az ellenséges törekvések akadályozásában továbbra is messzemenően figyelembe kell venni, hogy az ellenzékiesség jól leplezett – elsősorban ideológiai területen és kérdésekben jelentkező – tevékenység, ezért az ellene folyó harc főleg ideológiai és politikai jellegű, amelyet az arra illetékes szervek irányítanak és koordinálnak.

A Belügyminisztériumra az ellenzékiesség elleni tevékenységben az eddigieknél fokozottabb feladatok hárulnak. Jelentősen javítani kell a felderítést, az értékelést, hogy jobban segíthessük információinkkal a politikai intézkedések végrehajtását, továbbá hogy hatékonyra tegyük az operatív jellegű megelőző intézkedéseinket.

Mivel az „ellenzékiek” a törvényekkel nyíltan nem ütköznek, a velük szembeni fellépés formái, módszerei és a konkrét ellenintézkedések megválasztásánál a törvényesség szigorú betartása alapján maximálisan mérlegelni kell a politikai – ezen belül a külpolitikai – érdekeket és lehetőségeket. Az eddigi tapasztalatokat figyelembe véve arra kell törekednünk, hogy az aktív „ellenzéki” személyeket lehetőleg az országon belül semlegesítsük.

Az ellenzékiek elleni adminisztratív harcban különösen a megelőzés bír nagy jelentőséggel, amelyben minden állami szervnek részt kell vennie és ezt szignalizációs tevékenységünkkel fokozottabban kell elősegíteni.

A szervezett belső ellenzék létrehozására irányuló imperialista tervek megakadályozása érdekében a jövőben az eddiginél nagyobb figyelmet kell fordítani a közreműködő hírszerző és ideológiai diverziós központok, azok munkatársai és ügynökei felderítésére, terveik, tevékenységük megismerésére és leleplezésére. Lehetőségeinkkel jobban élve erősíteni kell munkánk támadó jellegét és ennek érdekében a társ-állambiztonsági szervekkel együttműködve az eddigieknél hatékonyabb aktív intézkedésekkel kell végrehajtani.

A legaktívabb ellenzéki csoportosulások ellen a III/I., -II., -III. Csoportfőnökségeknek – külső és belső vonatkozásban egyaránt – az eddigieknél hatékonyabb közös ügyszerű együttműködést kell megvalósítani. *Közös erőfeszítéssel biztosítani kell, hogy az elszigetelt belső ellenséges erők ne válhassanak szervezett ellenzékké.*

A feladatok konkrét meghatározásánál csak a kiemelt ügyekre vonatkozó speciális feladatokra térünk ki, tekintettel arra, hogy az érvényben lévő parancsok átfogóan tartalmazzák az ellenzéki taktikával fellépő ellenséggel szembeni intézkedéseket is.

1/ A kiemelt ügyekben és személyek esetében a BM szervek közötti együttműködést a hírigényen, információcserén és az esetenkénti közös konkrét akciókon túllépve a közös terveken alapuló folyamatos és aktív együttműködés szintjére kell emelni. Ennek keretében kell biztosítani:

- a külső és belső ellenség közötti kapcsolatoknak és azok konkrét tartalmának felderítését, dokumentálását, csökkentését vagy megszüntetését;
- az aktív belső csoportok tervezett külföldi akcióinak felderítését és akadályozását;
- a csoportok elszigetelését, bomlasztását, aktív személyeinek lejáratását.

A közös intézkedési tervek kidolgozásának határideje: 1977. III. 25.

Felelősök: a III/I., -II., -III. Csoportfőnökségek vezetői

2/ Fokozni kell a felderítést azon hírszerző és diverziós központok irányába, amelyek megbízottai a belső ellenzék létrehozása érdekében konkrétan tevékenykednek. Visszaszorításuk céljából aktív intézkedéseket kell előkészíteni és végrehajtani külföldön és hazánkban egyaránt. Ezek érdekében:

- ebből a szempontból az újabb adatok alapján ismét ki kell választani a legveszélyesebb hírszerző és diverzáns központokat, objektumokat és a hálózati beépülés, sötét információszerzés, valamint legális anyagfeldolgozás módszereivel folytatni feldolgozásukat;
- a III. Főcsoportfőnökség szerveinek szoros együttműködésével kell dolgozni a kiválasztott központok, objektumok személyi állománya és a hazai „ellenzéki” csoportok, személyek között már ismertté vált nyílt és rejtett kapcsolatokat;
- kiemelt feladatként kell kezelni az ösztöndíjas cserekapcsolatok feldolgozását, ellenőrzését, mivel ez az „ellenzékgyártás” fontos csatornája.

3/ Az aktív belső csoportokban fokozni kell a felderítést általában, a fő figyelmet azonban a nacionalista csoportosulásokra kell összpontosítani. Mindenekelőtt a hálózati pozíciók erősítésével kell lehetőségeinket a csoportokon belül növelni. Különösen tervezett akciók és a külföldi

személyekkel meglévő bűnös kapcsolataik felderítésére, dokumentálására és leleplezésére kell az erőket, eszközöket összpontosítani.

4/ Mindenekelőtt a megelőzés követelménye alapján kell – egyeztetett tervek alapján – intézkedéseinket előkészíteni és végrehajtani, az aktív belső ellenzéki csoportosulások elszigetelése, bomlasztása, valóságos és lehetséges bázisuk csökkentése érdekében.

5/ A szükséges feltételek megteremtésével elő kell segíteni az elemző-értékelő munka színvonalának emelését. Biztosítani kell, hogy az aktív belső csoportokra, azok tagjaira, külföldi kapcsolataikra és tervezett akcióikra vonatkozó információk egy helyre fussanak össze. Ez által is lehetővé kell tenni átfogó, az összefüggéseket széles körűen és részleteiben tartalmazó, megalapozott értékelések elvégzését, mind a hatékony intézkedések számára, mind az illetékes szervek folyamatos tájékoztatása érdekében.

6/ A párt-, állami és társadalmi szervek számára több és konkrétabb információkat kell nyújtani az aktív belső ellenzéki csoportok terveiről, erőik, eszközeik, módszereik változásairól, nyugati kapcsolataik tartalmáról és javaslatokat kell tenni akcióik elhárítására.

7/ Az „ellenzékgyártás”-ban közreműködő nyugati szervek, intézmények, személyek elleni harc hatékonyságának növelése fokozott nemzetközi kooperációt, közös terveken alapuló egyeztetett munkát kíván a társ-állambiztonsági szervek között. Ennek elősegítése érdekében javasoljuk a társ-állambiztonsági szervek 1977. májusában tervezett szimpóziumát ez irányú tapasztalatcserére és a közös munka ösztönzésére, előkészítésére felhasználni.

Budapest, 1976. december 2.

A jelentést a miniszteri értekezletre felterjesztem:
Geréb Sándor r. ezredes, Csoportfőnök-helyettes

Géppel írt másodlat.

Jelentés fejlécében Karasz Lajos neve felett kézírással: Harangozó [Szilveszter] h. [1976-ban a III/III. Csoportfőnökség vezetőjének helyettese] XII. 7.

A jelentés végén Geréb Sándor aláírása szerepel.

A kurzivált kiemelések jelölése az eredetiben aláhúzással történt.

Forrás: Belügyminisztérium Központi Irattár, Miniszteri értekezletek anyagai. 15. doboz 10-46/64/1976.